

ISSN 2522-9303 (Print)
ISSN 2522-9478 (Online)

ЕКОНОМІКА КРАЇНИ

ECONOMY OF UKRAINE

2026³
(772)

Ідентифікатор медіа R30-02924

<https://doi.org/10.15407/economyukr>

Головний редактор: ГЕЄЦЬ В.М. (д.е.н., проф., академік НАН України)

Заступник головного редактора: КОРНІЄНКО І.В.

Редакційна колегія: АНТОНЮК Л.Л. (д.е.н., проф.), БАЖАЛ Ю.М. (д.е.н., проф.), БАЖЕНОВА О.В. (д.е.н., проф.), БИСТРЯКОВ І.К. (д.е.н., проф.), БОРОДІНА О.М. (д.е.н., проф., академік НАН України), ДАНИЛИШИН Б.М. (д.е.н., проф., академік НАН України), ЄГОРОВ І.Ю. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЄФІМЕНКО Т.І. (д.е.н., проф., академік НАН України), ЗАЛОЗНОВА Ю.С. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЗАЯЦЬ Т.А. (д.е.н., проф.), ЗВЕРЯКОВ М.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЗИМОВЕЦЬ В.В. (д.е.н.), ЗЛУПКО Т.С. (PhD, США), ІГНАТЮК А.І. (д.е.н., проф.), КОРАБЛІН С.О. (д.е.н., член-кор. НАН України), КРАВЦІВ В.С. (д.е.н., проф.), КРИСОВАТИЙ А.І. (д.е.н., проф.), КУДРЯШОВ В.П. (д.е.н., проф.), ЛУНІНА І.О. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЛУПЕНКО Ю.О. (д.е.н., проф., академік НААН України), МАЗАРАКІ А.А. (д.е.н., проф., академік НАПН України), МОЛДАВАН Л.В. (д.е.н., проф.), НЕДЗЬБОЛКА П. (проф., Польща), НИКИФОРУК О.І. (д.е.н.), ОСАУЛЕНКО О.Г. (проф., д.н. з держуправління, академік НАН України), ОСТАШКО Т.О. (д.е.н., член-кор. НААН України), ПРУС П. (д-р с/г наук, Польща), РАДОШЕВІЧ С. (проф. економіки, Велика Британія), СІДЕНКО В.Р. (д.е.н., член-кор. НАН України), СКРИПНИЧЕНКО М.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ТАРАСЕВИЧ В.М. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), УСТИМЕНКО В.А. (д.ю.н., проф., член-кор. НАН України, член-кор. НАПрН України), ХВЕСИК М.А. (д.е.н., проф., академік НААН України), ЧІОБАНУ Г. (доц., д-р економіки, Румунія), ШУМСЬКА С.С. (д.е.н.).

Editor-in-Chief: VALERIY HEYETS (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief: IRYNA KORNIIENKO.

Editorial Board: ANTONIUK L. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BAZHAL Iu. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BAZHENOVA O. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BYSTRYAKOV I. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BORODINA O. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), DANYLYSHYN B. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), YEGOROV I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), IEFYMENKO T. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), ZALOZNOVA Yu. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZAIATS T. (Doctor of Econ. Sci., Professor), ZVERYAKOV M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZYMOVETS V. (Doctor of Econ. Sci.), ZLUPKO T. (PhD, USA), IGNATYUK A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KORABLIN S. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the NAS of Ukraine), KRAVTSIV V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KRYSOVATYY A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KUDRYASHOV V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), LUNINA I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), LUPENKO Yu. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), MAZARAKI A. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine), MOLDAVAN L. (Doctor of Econ. Sci., Professor), NIEDZIÓŁKA P. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Poland), NYKYFORUK O. (Doctor of Econ. Sci.), OSAULENKO O. (Doctor of Science in Public Administration, Professor, Academician of the NAS of Ukraine), OSTASHKO T. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), PRUS P. (Doctor of Agri. Sci., Poland), RADOSEVIC S. (Professor, PhD, Great Britain), SIDENKO V. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the NAS of Ukraine), SKRYPNYCHENKO M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), TARASEVYCH V. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), USTYMENKO V. (Doctor of Jurid. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine), KHVESYK M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), CIOBANU G. (Associate professor, Doctor of Economics, Romania), SHUMSKA S. (Doctor of Econ. Sci.).

Media ID R30-02924

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ МОН України від 02.07.2020 р. № 886, спеціальності: 051, 071, 072, 073, 281, 292)

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

ТАРАСЕВИЧ В.М. До проблем відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів: про національну складову продуктивного і товарного капіталу України 3

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

ЄРМАКОВА О.А., ШЕРШУН О.М., СОКОЛЮК К.Ю. Проблеми методичного забезпечення розрахунку рівня економічної безпеки України та її регіонів 26

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ, ІНФОРМАЦІЙНА І ШЕРИНГОВА ЕКОНОМІКА

BENSENOUCI M., MAGOURA Kh. The influence of digital sector development on Algeria's economic trajectory 41

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І СОЦІАЛЬНА СФЕРА, ДЕМОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

ЛЮТИЙ І.О., МОРОЗ П.А. Особливості та пріоритети бюджетного фінансування соціальних функцій держави в умовах війни 60

ТЕРЮХАНОВА І.М., ПЕРЕГУДОВА Т.В. Від соціальної ініціативи до інституції: становлення інституту помічника ветерана в Україні 79

Редакційна політика та етика 94

CONTENTS

SCIENTIFIC DISCUSSIONS

- TARASEVYCH Viktor. To the problems of reproduction of national capital under global-local challenges: on the national component of Ukraine's productive and commodity capital 3

ECONOMIC SECURITY AND ITS COMPONENTS

- IERMAKOVA Olga, SHERSHUN Olha, SOKOLIUK Kateryna. Problems of methodological framework for calculating the level of economic security of Ukraine and its regions 26

DIGITAL TRANSFORMATION, INFORMATION AND SHARING ECONOMY

- BENSENOUCI Merouane, MAGOURA Khaled. The influence of digital sector development on Algeria's economic trajectory 41

SOCIAL TRANSFORMATIONS AND SOCIAL SPHERE, DEMOGRAPHY AND LABOR ECONOMICS

- LYUTYY Igor, MOROZ Pavlo. Features and priorities of budget financing of state's social functions in wartime 60
- TERIUKHANOVA Iryna, PEREHUDOVA Tetiana. From social initiative to institution: formation of the veteran assistant institution in Ukraine 79

- Editorial policy and ethics 94

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.003>

УДК 330.31: 330: 14

JEL: A10, B14, B 51, D20, D24, D46, E11, E22, E32, E41, E60, F10, F60, L50, O10, P1

В.М. ТАРАСЕВИЧ, д-р екон. наук, проф.,
член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри міжнародної економіки
і соціально-гуманітарних дисциплін
Український державний університет науки і технологій
вул. Лазаряна, 2, 49010, Дніпро, Україна
e-mail: viktarsevich@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6997-0166>

ДО ПРОБЛЕМ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНО-ЛОКАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ПРО НАЦІОНАЛЬНУ СКЛАДОВУ ПРОДУКТИВНОГО І ТОВАРНОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Розглянуто деякі актуальні проблеми відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів. Окреслено теоретичні межі ортодоксальних моделей бізнес-циклу, економічного зростання, загальної рівноваги і «витрати-випуск». Акцентовано увагу на теорії відтворення продуктивного, товарного і суспільного капіталу, що дозволило пояснити причини і каталізатори небезпечної тенденції денационалізації капіталу країни. Запропоновано рекомендації щодо забезпечення прискореного розширеного відтворення національного капіталу, його внутрішньої та зовнішньої експансії.

Ключові слова: бізнес-цикл; економічне зростання; економіко-математичні моделі; продуктивний, товарний, суспільний капітал; неоіндустріальний і смарт-капітал; кругооборот і оборот капіталу; відтворення капіталу; будова капіталу; державно-національне і державно-капіталістичне привласнення; мобілізаційно-ліберальний тип економічної політики.

Ц и т у в а н н я: Тарасевич, В. (2026). До проблем відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів: про національну складову продуктивного і товарного капіталу України. *Економіка України*. 69. 03(772). 03—25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Якщо в попередній статті (Тарасевич, 2026) після загального емпірико-теоретичного огляду суспільного капіталу і товарного обігу України увагу було акцентовано на теорії кругообороту і обороту грошового капіталу, зокрема, у частині визначення джерел розширеного відтворення національного капіталу і витоків з нього (відтворення), то в даній статті представлено результати фундаментальних теоретичних і теоретико-прикладних досліджень національного *продуктивного* і *товарного* капіталу, а також відтворення *національного суспільного* капіталу. Вибір зазначеної проблематики пов'язаний у тому числі з тим, що у відповідній науковій літературі перевагу віддано переважно емпірико-теоретичним дослідженням та їх безпосереднім результатам — емпіричним і прикладним моделям (схемам). Взяти, наприклад, проблематику бізнес-циклів. Уже йшлося про багатоаспектність її аналізу (Подлесная, 2016, с. 5—7, 34—83, 297—353). Отже, слід, з одного боку, вітати сучасний поворот до пошуку ендегенних причин і механізмів циклічних коливань економіки (Lucas, 1996; Farmer, 2012), а також їх статистичних індикаторів (Mitchell, Burns, 1938; Moore, 1961), а з іншого — констатувати його (повороту) певну обмеженість. Мається на увазі його значна відірваність від, по-перше, широкого контексту відтворення індивідуального і суспільного капіталу, частиною якого є бізнес-цикл, а по-друге, базових підвалин руху продуктивного капіталу, де «заховані» первинні драйвери циклу.

Це є характерним і для ортодоксальних моделей економічного зростання (не тільки екзогенних, але й ендегенних). Серед їх множини доречно виділити чотири головні групи. Якщо в моделях *першої* групи кінцевим джерелом зростання визнається нагромадження фізичного або людського капіталу, то в моделях *другої* групи — нові ідеї як результат інвестицій у науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи, що може супроводжуватися зростаючою віддачею від масштабу (Davidson, 2021; Jones, 2022). Моделі *третьої* групи є більш складними, оскільки відображають вплив на стійке економічне зростання не тільки технологічного прогресу як наслідку цілеспрямованої інвестиційної діяльності економічних суб'єктів, але й нагромадження їх знань та ідей (Aghion, Howitt, 1992; Howitt, 2018; Romer, 1990; Jones, 2019). Чи не найважливішою змінною в моделях *четвертої* групи є штучний інтелект, який представлено або фізичним капіталом, або людським капіталом і подано драйвером «вибухового» зростання (Brynjolfsson et al., 2017; Aghion et al., 2019; Almeida et al., 2024; Nordhaus, 2021).

Слід підкреслити, що спроби ототожнення людини і машини, наділення їх статусом рівноправних агентів виробництва і екосистем свідчать про нехтування їх фундаментальними відмінностями. Так само визнання в зазначених моделях головними факторами економічного зростання фізичного капіталу, людського капіталу, інвестицій, інновацій, знань та інформації не дає відповіді на питання про базові підвалини та глибинні ендегенні механізми економічного зростання. Утім, ці відповіді навряд чи є можливими

поза фундаментальною теорією кругообороту і обороту індивідуального продуктивного капіталу та його зв'язків з капіталом товарним і суспільним.

Це є правильним і для моделей DSGE — динамічної стохастичної загальної рівноваги і моделей «витрати-випуск», чії автори претендують на адекватне відображення руху економічної і/або ринкової системи в цілому. Так, ретельне дослідження трьох поколінь моделей DSGE показало, що хоча вони й мають очевидні емпіричні досягнення, але не демонструють відчутного теоретичного прогресу (Palacio-Vera, 2025). Отже, ортодоксальні часткові й загальні емпірично-прикладні моделі, незважаючи на визнану практичну значимість, побудовано за принципом безпосереднього переходу від емпіричного аналізу до прикладних висновків, мінаючи етап фундаментальних теоретичних досліджень.

З огляду на це, **мета статті** — актуалізувати теоретичні дослідження національного продуктивного, товарного й суспільного капіталу, розробити на цій основі прикладні рекомендації щодо каталізації розширеного відтворення національного капіталу.

ПРО ПРОДУКТИВНИЙ КАПІТАЛ, ЙОГО КРУГООБОРОТ І ОБОРОТ

Основним змістом і результатом першої стадії кругообороту промислового капіталу $\Gamma - T$ (ЗВ, РС) ... є купівля на відповідних ринках засобів виробництва (ЗВ) і робочої сили (РС) визначеної якості й у визначеній кількості, щоб якісні й кількісні характеристики ЗВ, з одного боку, і РС — з іншого були взаємно адекватними і комплементарними. Наприкінці акту $\Gamma - T$ (ЗВ, РС) підприємець володіє факторами виробництва продукції більшої вартості, ніж вартість елементів їх виробництва, через що вони (фактори, ЗВ і РС) набирають форми *виробничого* капіталу (Маркс, Енгельс, 1961). Оборот промислового капіталу переривається, але його кругооборот продовжується, так що він вступає у сферу виробництва, у другу стадію кругообороту ... Π ... , у якій продуктивний капітал функціонує і, на відміну від грошового і товарного, створює вартість, яка перевищує його власну вартість. Як і грошовий капітал, продуктивний не задовольняється окремою стадією кругообороту промислового капіталу, а здійснює *власний кругооборот*

$$\Pi \dots T' - \Gamma' - T \text{ (ЗВ, РС)} \dots \Pi', \quad (1)$$

який означає періодичне відновлення його функціонування або відтворення. Відтворення є розширеним, оскільки постійне зростання капіталу стає умовою його збереження (Маркс, Енгельс, 1961, с. 68, 83).

Принципово важливо розуміти, що зміна власника ЗВ і РС за результатами акту їх купівлі-продажу на відповідних ринках не означає зміни власника грошового і продуктивного капіталу. Національний грошовий капітал перетворюється на національний продуктивний капітал; національно-іноземний грошовий капітал — на такий само продуктивний; а іноземний грошовий капітал стає продуктивним, але таким самим іноземним.

Таблиця 1. Ступінь зношеності основного капіталу
в національній економіці України, %

Економіка, галузі, види діяльності	2018	2023
Разом по економіці	60,6	56,0
Промисловість, разом	66,4	61,4
у тому числі переробна	64,3	65,9
Металургійне виробництво	68,9	83,0
Виробництво машин і обладнання	60,5	60,1
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	57,4	53,7
Комп'ютерне програмування і надання інших інформаційних послуг	41,9	74,9

Джерело: розраховано автором за: Основні засоби України за 2018 рік. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/osn_zas_u/arch_osn_zas.htm; Наявність і рух матеріальних активів за видами економічної діяльності за 2023 рік. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/osn_zas_u/arch_osn_zas.htm (дата звернення: 20.06.2025).

Виходячи з мети статті деякі з позначених теоретичних положень вимагають більш пильної уваги. Почнемо з техніко-економічних якісно-кількісних характеристик, що відносяться до продуктивного капіталу. Емпіричні факти і статистична інформація свідчать про таке.

По-перше, в умовах поточного етапу кореляції (Тарасевич, 2024) і Четвертої промислової революції відносно зросла вартість інноваційного основного капіталу внаслідок його техніко-технологічного ускладнення, каталізованого в тому числі його цифровізацією, смартизацією, адитивізацією, а також індивідуалізацією продукції, що виробляється з його допомогою. Сучасний промисловий робот, оснащений елементами штучного інтелекту, за визначенням, є дорожчим, ніж верстат з числовим програмним управлінням, тим більше верстат без такого.

По-друге, ступінь зношеності основного капіталу в національній економіці є достатньо високим і не демонструє переконливої тенденції до зниження (табл. 1), що є рівносильним стагнації його оновлення. Навряд чи зношений майже на 2/3 основний капітал у виробництві машин і обладнання може забезпечити випуск конкурентоспроможної продукції (машин і обладнання). Тому не випадково частка машинобудування в загальному обсязі реалізованої продукції промисловості з 2015 по 2023 р. не перевищувала 7,2 %¹, а частка машин, обладнання, механізмів і електротехнічного обладнання у

¹ Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності промисловості у 2010—2024 роках. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/arh_orp_rik_u.html (дата звернення: 22.06.2025).

2024 р. склала в загальному обсязі експорту 7,5 %, у загальному обсязі імпорту — 21,3 %, що суттєво не відрізняється від показників попередніх п'яти—семи років². На тлі деградації вітчизняного машинобудування як важливого джерела розвитку національного продуктивного капіталу роль такого джерела виконує іноземне машинобудування. Отже, принаймні в техніко-технологічному відношенні продуктивний капітал поступово втрачає характеристики національного.

По-третє, зростання частки комерційних банків з іноземним капіталом у загальній кількості банків України (з 27 % у 2014 р. до 48 % на початку 2021 р.) супроводжувалося: 1) зниженням частки кредитного портфеля комерційних банків у їх активах (з 78 % раніше 2015 р. до 43 % у 2020 р.) з одночасним зростанням частки вкладів у цінні папери (крім акцій), перш за все ОВДП; 2) зниженням частки довгострокових кредитів (строком більше п'яти років) у загальному кредитному портфелі банків (з 27 % у 2007 р. до 18 % у 2020 р.) (Глуценко та ін., 2021, с. 103—106). Якщо порівняти показник (2) з деградацією вітчизняного машинобудування, то стає очевидною правильність висновку М. Туган-Барановського (1914, с. 247) про дефіцит позичкового капіталу як важливу причину криз.

По-четверте, дефіцит необхідних для розширеного відтворення продуктивного капіталу кредитних ресурсів є одним з наслідків довготривалого низького рівня монетизації національної економіки України. За досвідом розвинутих економік і динамічних економік, що розвиваються, для нормального ходу відтворення суспільного капіталу цей рівень має перебувати в діапазоні 80—100 %. Наприклад, у 2020 р. відношення грошової маси М3 до ВВП США склало 111,5 % (Аржевітін та ін., 2023, с. 165), у Китаї тривалий час монетизація підтримується на рівні, вищому за 100 %. В Україні відношення грошової маси М3 до ВВП у 2020 р. становило 44,1 % (Макаров, 2021, с. 55), а це приблизно у 2,5 рази нижче норми і відображає довготривалу негативну «традицію». Флорентійський торговець Б. Даванцаті (XVI ст.) не випадково називав гроші кров'ю економіки. Подібно знекровленому людському організму, позбавлена необхідної грошової маси економіка не може бути достатньо життєздатною, а вимушене використання іноземних валют каталізує її десоверенізацію.

По-п'яте, значно застарілий і позбавлений достатніх ресурсів для інноваційного оновлення продуктивний капітал не є достатньо конкурентоспроможним і тому не може забезпечити, по-перше, випуск відповідної інноваційної конкурентоспроможної продукції; по-друге, конкурентоспроможний інноваційний розвиток галузей і видів діяльності, що споживають цю продукцію; по-третє, перетворення на драйвера інноваційного розвитку національної економіки. Ці емпіричні узагальнення непрямо підтверджуються фактами. Так, у 2021—2023 рр. частка інноваційно активних промислових

² Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2025/zd/tsztt/arh_tszt2025_u.html (дата звернення: 23.06.2025).

підприємств у їх загальній кількості не перевищувала 10,5 % (у 2023 р. — 8,9 %), у машинобудуванні — усього 13,5 % у 2021 р. і 12,4 % у 2023 р.³ Не захоплює й кількість упровадженої промисловими підприємствами інноваційної продукції: 2715 од. у 2023 р. порівняно з 15 323 од. у 2000 р.; для машин і обладнання — відповідно, 488 і 631⁴. Про рівень зацікавленості іноземного капіталу в інноваційному розвитку національних підприємств свідчить частка витрат на інновації інвесторів-нерезидентів у загальних витратах на інновації: у 2022 р. — 0,4 %, 2020 р. — 0,9, 2013 р. — 13,1 %⁵.

По-шосте, якісно-кількісні характеристики засобів виробництва в цілому відповідають таким найманої робочої сили. Процеси техніко-технологічної деіндустріалізації ідуть пліч-о-пліч з професійною декваліфікацією. Водночас потребам майбутньої неоіндустріалізації і смартизації капіталу й національної економіки не відповідає наявна професійно-кваліфікаційна та інтелектуально-освітня структура економічно активного населення. Зазначена невідповідність посилюється не тільки важкою війною, масовою еміграцією, але й відомим відставанням від рівня сучасних вимог системи вищої і середньої спеціальної освіти, відповідним дефіцитом підготовлених кадрів для сучасних кореволуційних зрушень. Зародковий стан національної Індустрії 4.0 кореспондує з таким національної Праці 4.0, а випереджальний розвиток системи Праця 5.0 (Колот, Герасименко, 2021, с. 259—282) для і з участю національного капіталу поки що не стоїть на порядку денному його розширеного відтворення.

По-сьоме, викладене практично не залишає сумнівів у низькому рівні будови національного і національно-іноземного капіталу порівняно з іноземним⁶, і цей рівень не демонструє позитивної динаміки (табл. 2). Як бачимо, з 2015 по 2023 р. даний показник, розрахований з використанням вартості основних засобів, знизився більш як у два рази: з 0,026 до 0,012 од.; не таким значним було зниження цього показника, розрахованого з використанням вартості основних засобів і запасів товарно-матеріальних цінностей, що пов'язано переважно з подорожчанням сировини і матеріалів за прак-

³ Кількість інноваційно активних промислових підприємств за видами економічної діяльності з розподілом за напрямками інноваційної діяльності за 2021—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (дата звернення: 27.06.2025).

⁴ Кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (дата звернення: 27.06.2025).

⁵ Витрати на інновації промислових підприємств за джерелами фінансування. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (дата звернення: 27.06.2025).

⁶ Як відомо, у Марксовій теорії для дослідження і характеристики будови, структури і відтворення капіталу використовуються поняття *технічної* будови капіталу, *вартісної* будови капіталу і *органічної* будови капіталу, причому органічна будова капіталу є його вартісна будова, оскільки вона визначається його технічною будовою і відображає його зміну.

тичної незмінності їх якісних характеристик. Про що свідчить ця непряма оцінка рівня і динаміки вартісної будови капіталу?

Якщо, скажімо, з двох рівновеликих індивідуальних капіталів — національного та іноземного — перший має нижчу органічну будову і тому, за інших рівних умов, приносить його власнику більшу масу прибутку порівняно з тією, що приносить його власнику іноземний капітал, то цілком зрозумілою є незацікавленість нерезидентів — агентів іноземного капіталу в значних інноваційних інвестиціях, які могли б суттєво збільшити його органічну будову, а отже, і конкурентоспроможність національного капіталу. Економічна взаємодія з органічно слабким національним капіталом, нехай навіть тільки торговельна, обіцяє іноземному капіталу чималі вигоди. Більше того, з цієї самої причини іноземний співвласник національно-іноземного індивідуального капіталу не поспішає здійснювати згадане інвестування, небезпідставно розраховуючи на привласнення порівняно більшої маси прибутку, яку забезпечує капітал з низькою органічною будовою. Утім, це лише частковий, тактичний випадок складної стратегічної експансії іноземного капіталу в національну економіку і поступового витіснення з неї капіталу національного.

Наведені *емпірико-теоретичні* міркування про деякі очевидні способи і наслідки подібної експансії доречно доповнити міркуваннями *власне теоретичними* про процеси менш очевидні. Перетворення національного гро-

Таблиця 2. Будова продуктивного капіталу в національній економіці України

№ з/п	Показники	2015	2020	2023
1	Основні засоби (ОЗ), грн	7 641 357	10 577 278	11 602 929
2	Запаси товарно-матеріальних цінностей, грн	850 835 427,1	1 739 175 577,3	2 528 150 237,9
3	Основні засоби і запаси товарно-матеріальних цінностей (ОЗЗТМЦ), грн	858 476 784,1	1 749 752 855,3	2 539 753 166,9
4	Затрати на оплату праці, грн	295 806 625,5	819 957 981,5	998 773 364,3
5	Будова капіталу за ОЗ (1 : 4)	0,026	0,013	0,012
6	Будова капіталу за ОЗЗТМЦ (3 : 4)	2,902	2,134	2,543

Джерело: розраховано автором за: Вартість основних засобів за видами економічної діяльності за 2013—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ibd/voz/voz_u/arh_voz_u.htm; Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2013—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm; Витрати на оплату праці підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010—2023 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 30.06.2025).

шового капіталу на продуктивний шляхом купівлі машин і обладнання, сировини і матеріалів, тобто результатів функціонування іноземного капіталу, незалежно від його актуальної локації, означає техніко-економічну і організаційно-економічну взаємодію, взаємне проникнення і взаємне переплетіння кругооборотів зазначених індивідуальних капіталів, а саме: стадії Г – Т (ЗВ, РС) ... національного капіталу і стадії Т' – Г' іноземного капіталу. Якими є найближчі наслідки цих звичайних метаморфоз?

По-перше, використання іноземної порівняно передової техніки, технології і управлінського досвіду національним товаровиробником супроводжується виникненням і поступовим зміцненням його певної техніко-економічної та організаційно-економічної залежності від іноземного постачальника: запасні частини, технічне обслуговування і підтримка, інжиніринг, підготовка персоналу тощо. У нормальних глобально-локальних умовах подібна залежність національного індивідуального і суспільного капіталу не є критичною, а багато в чому є корисною. Однак глобально-локальна нестабільність, невизначеність, військові загрози, санкційний тиск і пов'язані з ними форс-мажорні обставини можуть перетворити згадані та інші способи залежності на *канали негативного зовнішнього впливу* з різними цілями і намірами — від невинновданого, неринкового підвищення ціни елементів продуктивного капіталу, що постачаються, і послуг, що надаються, до банкрутства національних підприємств.

По-друге, частина національного грошового капіталу, направленою на купівлю іноземних засобів виробництва (ДГЗв), є ін'єкцією в кругообірот відповідного іноземного індивідуального капіталу, витоком з національного товарного обігу і кругообіроту того національного індивідуального капіталу, який міг би замінити іноземний у ролі постачальника засобів виробництва. Зрозуміло, продукція першого може бути менш конкурентоспроможною порівняно з подібною продукцією останнього, більше того, продукція останнього може не мати близьких національних субститутів. Саме тому з позицій стратегічних національних економічних інтересів перевага має віддаватися не стільки традиційній локалізації виробництва, скільки вирощуванню, взаємодії, взаємному переплетінню національних індивідуальних капіталів як важливим передумовам зміцнення і розвитку національного суспільного капіталу.

По-третє, посилення техніко-економічної та організаційно-економічної залежності національного капіталу від іноземного рано чи пізно трансформується у встановлення соціально-економічної залежності й контролю, це лише підготовчий етап перед ланцюжком сутнісних зрушень у привласненні засобів і результатів виробництва, який відображає поступове витіснення іноземною соціально-економічною частиною індивідуального капіталу національної частини з усіма наступними наслідками: визначення складу продуктивного капіталу, привласнення доходів, капіталізація прибутку, локалізація виробництва тощо. І все це не в інтересах національного індивідуального і суспільного капіталу:

НІК → НІІК → ІНІК → ІІК, (2)

де НІК — національний індивідуальний капітал, що є повною власністю національного актора; НІІК — національно-іноземний індивідуальний капітал, співвласниками якого є національний та іноземний актори за умов домінування першого; ІНІК — іноземно-національний індивідуальний капітал, співвласниками якого є національний та іноземний актори за умови домінування останнього; ІІК — іноземний індивідуальний капітал, який є повною власністю іноземного актора.

Конкретні способи такої трансформації привласнення можуть бути різними: входження іноземних (у соціально-економічному відношенні) засобів виробництва не тільки в кругообіг національного продуктивного капіталу, але й у статутний капітал національного підприємства; купівля його акцій, облігацій; особливі умови кредитування (наприклад, під заставу майна) та ін. Але її (трансформації) результати є практично ідентичними: асиміляція кругообігу національного індивідуального капіталу кругообігом іноземного індивідуального капіталу, в багатьох випадках — кругообігом іноземного транснаціонального капіталу, перетворення першого на одну з ведених, допоміжних частин останнього аж до повного соціально-економічного зникнення національної частини. Спочатку національний продуктивний капітал П перетворюється на іноземний продуктивний капітал П', а потім, паралельно-послідовно, з невеликим часовим лагом подібна «метаморфоза» відбувається і з національним промисловим індивідуальним капіталом. У принциповому плані можливий (і навіть бажаний) зворотний рух по ланцюжку (2) від ІІК до НІК, однак він не є характерним для національної економіки.

По-четверте, викладені теоретичні міркування доцільно враховувати при розгляді *промислового циклу*. За К. Марксом, його матеріальною основою є відтворення основного капіталу, який перебуває в приватній власності⁷, що підтверджується багатою практикою капіталістичної еволюції. З урахуванням конкретно-історичних умов протиборства в національній економіці національного та іноземного капіталу, це фундаментальне теоретико-практичне положення доречно конкретизувати.

Якщо національний індивідуальний капітал, який функціонує в національній економіці, може розраховувати на відносно відокремлений і самостійний циклічний рух, то подібний рух національної частини в складі національно-іноземного індивідуального капіталу стає проблематичним, а в

⁷ «В усякому разі ясно: цим кількарічним циклом взаємозв'язаних між собою обортів, протягом яких капітал закріплений своєю основною складовою частиною, дано матеріальну основу періодичних криз, причому в ході циклу ділове життя послідовно переживає періоди ослаблення, середнього поживлення, бурхливого піднесення, кризи. Хоча періоди, коли вкладається капітал, є дуже різними і аж ніяк не збігаються один з одним, проте криза завжди становить вихідний пункт для нових великих вкладень капіталу. Отже, якщо розглядати суспільство в цілому, то криза більшою чи меншю мірою створює нову матеріальну основу для наступного циклу обортів» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 190).

складі іноземно-національного індивідуального капіталу — навряд чи взагалі можливим, оскільки відчуває відповідний вплив іноземної частини. Так, у промисловому циклі індивідуального капіталу великих іноземних ТНК, у тому числі тих, що діють в Україні, рух національної частини капіталу є веденим і підпорядкованим і від самого початку вбудованим у зазначений цикл як допоміжний елемент.

Слід мати на увазі й склад суспільного капіталу країни. У випадку безумовного домінування в ньому національної складової промисловий цикл національних індивідуальних капіталів може бути більш виразним і когерентним, ніж в умовах домінування іноземної складової суспільного капіталу. Якщо іноземна складова домінує в складі й більшості індивідуальних капіталів, й суспільного капіталу країни, то промисловий цикл національного капіталу неминуче деформується, мутує і втрачає ту чи іншу частину класичних характеристик. У відповідь на цей виклик потрібна або повна, або безумовно домінуюча локалізація, націоналізація критичної маси індивідуальних капіталів і суспільного капіталу країни, що аж ніяк не означає їх ізоляції або автаркії. Просто їх зовнішньоекономічна активність, у тому числі на національній території, має бути підпорядкована їх зміцненню, підвищенню конкурентоспроможності, так само як і національним інтересам.

ПРО ТОВАРНИЙ КАПІТАЛ І УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ РІЧНОГО СУСПІЛЬНОГО ПРОДУКТУ

Вартість товарів як результату функціонування продуктивного капіталу є капітальною, оскільки містить у собі додаткову вартість. Остання створюється робочою силою як складовою продуктивного капіталу, але вперше матеріалізується в товарному капіталі, кругооборот якого

$$T' - G' - T (3B, PC) \dots P \dots T'' \quad (3)$$

відкривають дві фази процесу обігу, потім йде P з власною функцією процесу виробництва, результатом чого є T'' ($T' + t$), котрий завершує кругооборот.

Вираз $T'' = T' + t$ ($T'' > T'$) свідчить про відтворення в розширеному масштабі (Маркс, 1961, с. 91, 97).

Товарний капітал (і T' , і T'') має двоїстий характер. З точки зору споживної вартості він включає засоби виробництва і предмети споживання⁸, з точки зору вартості він є продукт капітальної вартості P і «наслідуює» її разом з іманентною їй додатковою вартістю t (Маркс, 1961, с. 93, 97). T' є продуктом і передумовою кругооборотів грошового і продуктивного капіталу, «те, що для одного капіталу є $G - T$, уже включає $T' - G'$ для другого, — принаймні остільки, оскільки частина засобів виробництва сама є товарний продукт інших індивідуальних капіталів, які здійснюють свій кругооборот» (Маркс, 1961, с. 91). Саме тому кругооборот $T' - T''$ необхідно розглядати не тільки

⁸ $T' \dots T''$ «...від самого початку охоплює і продуктивне, і індивідуальне споживання» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 102).

як форму руху, загальну для всіх індивідуальних промислових капіталів, але водночас і як форму руху всього суспільного капіталу (Маркс, Енгельс, 1961, с. 99, 101—102).

Фундаментальне Марксове дослідження річного товарного продукту суспільного капіталу дозволило не тільки визначити загальне й особливе у процесах відтворення суспільного та індивідуального капіталу (Покрытан, Лапин, 1982, с. 7—15), але й відповісти на принципове запитання: «Яким чином капітал, спожитий у процесі виробництва, заміщується по своїй вартості із річного продукту, і яким чином процес цього заміщення переплітається зі споживанням додаткової вартості капіталістами і заробітної плати робітниками» (Маркс, Енгельс, 1961, с. 404), а також з нагромадженням капіталу. В концентрованому вигляді відповідь на нього представлена основними умовами обміну: а) між двома підрозділами суспільного виробництва (I — виробництво засобів виробництва і II — виробництво предметів споживання) і б) у межах I і II підрозділів, або, як це прийнято називати, умовами реалізації річного продукту двох підрозділів (сукупного суспільного продукту)⁹, а також припущенням про достатню кількість грошей у країні як для активного обігу, так і для утворення запасного скарбу (Маркс, Енгельс, 1961, с. 508—510). Конкретними формами вказаних умов є відомі пропорції суспільного виробництва: між підрозділами суспільного виробництва, виробництвом і споживанням, між- і внутрішньогалузеві, між видами діяльності, між фондом відшкодування і національним доходом, фондом споживання і фондом нагромадження та ін., які утворюють складну систему й дотримання яких є імперативною передумовою сталого розширеного відтворення національного суспільного та індивідуального капіталу. Представлений короткий теоретичний екскурс є доречним у тому числі й тому, що дозволяє позиціонувати в системі відтворення суспільного капіталу і відповідних пропорцій ті окремі аспекти, на яких буде акцентовано увагу.

Звернімось до співвідношення вартості річного продукту суспільного капіталу і необхідної для його нормальної реалізації грошової маси. Прихильників ортодоксальної класичної і гетеродоксальної марксистської економічної теорії об'єднує розуміння необхідності забезпечення достатньої кількості грошей в обігу, яку (кількість грошей) у кінцевому підсумку має забезпечити центральна грошова влада, яка володіє монополією

⁹ Як відомо, «...при простому відтворенні сума вартостей $v + m$ товарного капіталу підрозділу I (а значить, і відповідна пропорціональна частина всього товарного продукту підрозділу I) повинна дорівнювати постійному капіталові Ic , виділеному як відповідна частина всього товарного продукту підрозділу II; або $I(v + m) = Ic$ » (Маркс, Енгельс, 1961, с. 414). З умови $I(v + m) = Ic$ неважко отримати ще дві: $I(v + m) + II(v + m) = II(c + v + m)$; $I(c + v + m) = Ic + IIc$. Базовою умовою реалізації річного продукту при розширеному відтворенні є рівність: $I(v + \Delta v + m_{oc}) = II(c + \Delta c)$, де $I\Delta v$ — заробітна плата додаткових найманих робітників (додатковий змінний капітал); Im_{oc} — особисто спожитий прибуток (додаткова вартість); $II\Delta c$ — вартість додаткових засобів виробництва (додатковий постійний капітал).

на емісію¹⁰. Однак їх позиції є змістовно різними в трактуванні й вказаній достатності, й річного товарного продукту.

Ортодокси спираються на кількісну теорію грошей, за якої кількість грошей є первинною, ведучою, адже визначає і рівень цін, і обсяг річного продукту (за незмінності швидкості обігу грошей)¹¹. Тому, наприклад, щоб знизити рівень інфляції, необхідно, на їх думку, не мудруючи лукаво, просто скоротити кількість грошей в обігу і/або підвищити облікову ставку національного (центрального) банку. За цією логікою, рівень монетизації економіки, що не перевищує 30—40 % ВВП, як в Україні, є цілком прийнятним. Заперечення про те, що подібна логіка і дії відповідають боротьбі з інфляцією попиту, яка в національній економіці є незначною, а не з інфляцією пропозиції, яка панує вже багато років через незначне зростання, стагнацію або зниження обсягів річного продукту, такі заперечення не беруться до уваги. У повній відповідності з Системою національних рахунків (СНР) і теорією факторів виробництва, що лежить у її основі, ключовим видом річного продукту ортодокси вважають ВВП, хоча навіть у їх середовищі його відомі неповнота і обмеженість є практично загальновизнаними. Саме таких підходів дотримується грошова влада України, яка заохочується МВФ, Світовим банком і відповідними органами ЄС.

Ортодоксальне бачення співвідношення грошової маси і річного товарного продукту багато в чому не відповідає гетеродоксальній теорії К. Маркса, яка має об'єктивні підвалини, розвинута М. Туган-Барановським, А. Покри таном і в яку інтегровано якісну теорію грошей¹². За цими теоріями, базовою підвалиною і детермінантою кількості грошей у обігу є величина продуктивного і товарного капіталу, а також відповідний вартісний обсяг річного продукту. При цьому використання ВВП як його основного виду в оцінках нормативних параметрів грошової маси вважається некоректним, оскільки він (ВВП) виражає лише частину вартості річного продукту, яка надходить у кінцеве споживання, залишаючи «за бортом» вартість тієї частини річного продукту, яка використовується для проміжного споживання¹³ і нормальний рух якої не може бути забезпечений без визначеної грошової маси.

Очевидно, використання ВВП для розрахунків рівня монетизації економіки призводить до завищення цього рівня, що загрожує неадекватними регуляторними діями грошової влади. Отже, з позицій згаданої теорії відтворення

¹⁰ Не секрет, що саме в кабінетах цієї влади зріють проекти жорсткого державного (центрально-банківського) регулювання ринків криптовалют, що швидко зростають.

¹¹ Як відомо, адекватним аналітичним вираженням кількісної теорії грошей є формула $M \cdot V = P \cdot Q$, де M — кількість грошей (грошова маса M_2 або M_3), V — швидкість обігу грошей, P — рівень цін, Q — обсяг річного продукту (як правило, ВВП). $M \cdot V$ визначає $P \cdot Q$: $M \cdot V \rightarrow P \cdot Q$.

¹² Її адекватним аналітичним вираженням є формула $Q \cdot P = M \cdot V$. $Q \cdot P$ визначає $M \cdot V$: $Q \cdot P \rightarrow M \cdot V$, а обсяг річного продукту представлений переважно не ВВП.

¹³ Ідеться, перш за все, про всю масу предметів праці, вироблених і спожитих протягом року (Покри тан, Лапин, 1982, с. 36).

в зазначених розрахунках доцільніше використовувати *валовий суспільний продукт* (ВСП) як більш адекватний вид річного продукту. Однак прийнятий у колишньому СРСР для визначення величини ВСП заводський метод не дозволяє, по-перше, відобразити продукт, вироблений за межами матеріального виробництва, а також частину продукту I підрозділу, яка є носієм вартості, перенесеної на продукт цього підрозділу (Покритан, Лапін, 1982, с. 17); по-друге, запобігти так званому повторному рахунку. Для розробки принципово нової методики визначення ВСП доцільно використати обґрунтовану А. Покританом і В. Лапіним (1982, с. 47—165) *теорію продукту двох підрозділів*, яка дозволяє уникнути зазначених недоліків заводського методу.

Взяти для прикладу проблему повторного рахунку. Зазвичай такою вважається вся вартість предметів праці даного року, яка повторно враховується при визначенні вартісного обсягу продукту I підрозділу. Однак за обґрунтованою позицією А. Покритана і В. Лапіна (1982, с. 66), повторний рахунок виникає внаслідок того, що в складі дійсної перенесеної вартості продукту I підрозділу враховується новостворена в цьому самому підрозділі вартість, яка не має жодного відношення до формування перенесеної вартості. Запропонований ними продукт двох підрозділів є вільним від недоліків як ВВП, так і ВСП, розрахованого заводським методом.

Зрозуміло, викладене не надає достатніх аргументів для абсолютизації значимості якісної теорії грошей і недооцінки значимості кількісної теорії грошей. Для кожної з них — утім, як і для будь-якої теорії — існує цілком визначений інтервал істинності, який слід витримувати і в науковій, і в практичній, регуляторній діяльності. Зокрема, якісна теорія грошей дозволяє досить точно визначити необхідні для економіки обсяги грошової маси за різних вартісних обсягів річного суспільного продукту, а за допомогою кількісної теорії грошей можна коригувати обсяги грошової маси з метою «тонкого налаштування» динаміки обсягу і структури річного суспільного продукту. Проте проблема співвідношення обсягів річного суспільного продукту і грошової маси потребує спеціального поглибленого дослідження.

В умовах відомих обмежень середньо- і довгострокового кредитування, про що вже йшлося, певний інтерес становлять окремі положення теорії відтворення щодо впливу процесів утворення й використання прибутку і заробітної плати, а також співвідношення зношеного і діючого капіталу на відтворення товарного індивідуального і суспільного капіталу.

Як відомо, значну частину свого прибутку вітчизняні підприємці направляють на купівлю не стільки звичайних предметів споживання, скільки предметів розкоші, тим самим справляючи значний вплив на співвідношення в II підрозділі двох субпідрозділів: Па — виробництво звичайних предметів споживання і Пб — виробництво предметів розкоші, а отже, і на весь уклад відтворення (Маркс, Енгельс, 1961, с. 423). З одного боку, купуючи предмети споживання й розкоші, клас підприємців кидає в обіг ту грошову масу, котра є необхідною умовою нормальної дії відтворювального механізму (Маркс, Енгельс, 1961, с. 434), у тому числі відтворення предметів розкоші.

З іншого боку, по-перше, спрямована на купівлю предметів розкоші частина прибутку є безпосереднім витоком або вилученням з величини капітальних інвестицій, що здійснюються підприємцями різних галузей і видів діяльності національної економіки, хоча непрямо може справляти вплив на величину інвестицій національних підприємців, зайнятих виробництвом предметів розкоші. По-друге, оскільки лєвова частка предметів розкоші, що споживаються в Україні, виробляється іноземним індивідуальним капіталом за кордоном, остільки вказані грошові видатки на їх купівлю є прямим витоком (вилученням) з процесу відтворення національного капіталу. По-третє, зростання споживання предметів розкоші, через їх дорожнечу, призводить до зростання відносної частки їх вартості в загальному вартісному обсязі предметів споживання, а отже, до підвищення рівня цін на звичайні предмети споживання, що тягне за собою зниження не тільки життєвого рівня пересічних громадян, але й обсягу їх заощаджень як потенційного джерела капітальних інвестицій. По-четверте, виробництво предметів розкоші не може стати драйвером розширеного відтворення національного капіталу, в тому числі з причини обмеженого попиту на такі, але ж в умовах кризи «викидає на бруківку» значну частину робітників, що їх виробляють, і тим самим гальмує й скорочує продаж звичайних предметів споживання (Маркс, Енгельс, 1961, с. 422). До того ж, скорочення попиту на засоби виробництва предметів розкоші пригнічує відповідні субпідрозділи І підрозділу суспільного виробництва (далі — І підрозділ). Досвід низки нових індустриальних країн з адміністративно-правовим обмеженням споживання предметів розкоші класом підприємців підтверджує домінування позитивних наслідків зазначених обмежень над негативними, перш за все в частині зростання частки прибутку, що капіталізується.

Відмова від припущення про незмінність співвідношення між основним капіталом — *відмерлим* і таким, що *продовжує діяти* в старій натуральній формі, — а також рівність авансованого й спожитого капіталу відкривають завісу над складним рухом основного й оборотного капіталу навіть в умовах простого відтворення суспільного капіталу. Так, за простого відтворення у випадку незмінності оборотного капіталу, що підлягає відтворенню, але за зростання основного капіталу, що підлягає відтворенню, обсяги виробництва І підрозділу мають **збільшитись**. Якщо ж відносна величина основного капіталу ІІ підрозділу, що підлягає відтворенню в натуральній формі, зменшиться, а тому зросте в тому ж відношенні та частина основного капіталу ІІ підрозділу, яка поки що підлягає відтворенню тільки в грошах, то маса оборотного капіталу ІІ підрозділу, відтворена І підрозділом, залишиться незмінною, а маса основного капіталу, що підлягає відтворенню, — зменшиться. Отже, у будь-якому випадку є неминучими небезпечні кризові коливання обсягів виробництва І підрозділу, запобігти яким може створення відповідних резервів основного й оборотного капіталу, що, у свою чергу, передбачає визначений контроль суспільства над матеріальними засобами його власного відтворення (Маркс, Енгельс, 1961, с. 483).

Далі. Оскільки в умовах розширеного відтворення індивідуальні капітали перебувають на різних ступенях перетворення частини прибутку на потенційний грошовий капітал, остільки одна частина підприємців (В) є покупцем засобів виробництва, а друга (А) — продавцем. В умовах відсутності або суттєвого обмеження кредиту перетворення прибутку підприємців А І підрозділу на потенційний грошовий капітал виражає неможливість оперативного зворотного перетворення на продуктивний капітал для товарного капіталу підприємців В ІІ підрозділу, рівного за величиною вартості, оскільки підприємці А І підрозділу не поспішають розпрощатися з отриманим грошовим капіталом для купівлі предметів споживання у підприємців В і таким чином надати їм необхідні засоби для купівлі засобів виробництва. У цих і багатьох подібних випадках, розгляд яких тут є неможливим, перед національною державою постає завдання недопущення або пом'якшення кризи відтворення суспільного капіталу і задіяння в цих цілях відповідного інструментарію грошово-кредитної і/або фінансової політики.

Не менш негативний вплив на хід відтворення суспільного капіталу справляє ситуація масового перевищення величиною реальної вартості робочої сили величини заробітної плати, що сплачується. Уже з ключової умови обміну між двома підрозділами суспільного виробництва при розширеному відтворенні $I(v + \Delta v + m_{oc}) = II(c + \Delta c)$ очевидно, що за таким перевищенням неминуче настає ланцюг подій: зниження обсягів виробництва ІІ підрозділу → падіння обсягів виробництва І підрозділу внаслідок зниження можливостей купівлі засобів виробництва підприємцями ІІ підрозділу → зниження заробітної плати і т. д. Очевидно, це замкнене коло може бути розірване не стільки силами внутрішньої і міжнародної конкуренції, скільки жорстким державним контролем відповідності величини реальної заробітної плати величині вартості робочої сили, а не просто встановленням мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Оскільки основні емпірико-теоретичні й, власне, теоретичні положення цієї статті в цілому корелюють з теоріями ендогенізації розвитку національної економіки (Геєць, 2020, с. 259—328) і національно укоріненого розвитку економіки (Гриценко, 2023), що розробляються вченими Інституту економіки та прогнозування НАН України, а також відповідними напрацюваннями М. Зверякова (2025а, 2025b), остільки наступні рекомендації прикладного характеру, що безпосередньо впливають із зазначених положень, можуть претендувати на включення до проекту «Державної програми розвитку національного капіталу» (далі — Програма) як складова проекту «Стратегії національного укоріненого розвитку України».

Очевидно, безпосередній розробці проекту зазначеної Програми має передувати підготовчий етап своєрідної інвентаризації індивідуального і суспільного капіталу країни з тим, щоб достатньо точно визначити: 1) якісні та

кількісні характеристики національних, національно-іноземних, іноземно-національних та іноземних індивідуальних капіталів, їх локалізацію в секторах, галузях і видах діяльності національної економіки, а на цій основі — 2) характеристики, склад і структуру (систему внутрішніх взаємозв'язків) суспільного капіталу країни з акцентом на місці й ролі його, власне, національної складової. Далі необхідно визначитися з параметрами імперативного оптимального рівня й частки зазначеної складової, які найбільшою мірою відповідають національним інтересам і досягненню яких необхідно підкорити зусилля держави й громадянського суспільства з урахуванням передового світового досвіду і сучасних глобально-локальних викликів.

Не виключено, що якісне виконання завдань підготовчого етапу вимагатиме розробки відповідної методики проведення спеціальних теоретико-прикладних, економіко-статистичних, економіко-математичних і польових досліджень, що дозволять у основному заповнити існуючі *фактологічні лакуни*, як-то: а) виділення в складі ФОП категорії «фізичні особи-товаровиробники» (ФОТ), які виробляють продукцію на основі приватно-трудового привласнення засобів виробництва; б) оцінка величини трудового доходу ФОП і ФОТ; в) оцінка величини вартості робочої сили робітників, зайнятих у різних галузях і видах діяльності національної економіки; г) вимірювання обсягів простого (власне) товарного обігу в складі загального товарного обігу та ін. На спеціальну дослідницьку увагу заслуговують економіко-статистична розробка і введення в національну версію СНР (спочатку як експеримент) показника «продукт двох підрозділів» (ПДП), або, що те саме, «валовий продукт країни» (ВПК), який є вільним від основних відомих вад ВВП і ВСП.

Забезпечене за допомогою окреслених підготовчих заходів більш повне знання реального стану національного капіталу та його становища в суспільному капіталі країни є важливою передумовою конкретизації а) згаданих зусиль держави і громадянського суспільства, підвищення їх ефективності й результативності, так само, як і б) параметрів рекомендацій, що пропонуються далі.

Безпосередня розробка й реалізація програми можуть бути доручені спеціально утвореній у складі Кабінету Міністрів України Державній агенції національного розвитку (далі — Агенція) з регіональними представництвами, яка матиме широкі повноваження, у тому числі із залучення матеріальних, фінансових і людських ресурсів наукових організацій, закладів вищої освіти, бізнес-спільноти, організацій громадянського суспільства, діаспори тощо. Фінансовою базою діяльності Агенції може стати Національний фонд розвитку національного капіталу, сформований з ресурсів не тільки державного, обласних і місцевих бюджетів, але й перелічених організацій, установ, закладів, а також підприємств і приватних осіб.

На мій погляд, ключовим завданням Агенції є селективне вирощування національних чемпіонів — виключно *національних індивідуальних капіталів* (НІК) у основних галузях, виробництвах і видах діяльності, зокрема машинобудуванні, технології штучного інтелекту, НБІК-технології, підготовці відповідних кадрів. Кожний такий НІК здатен охоплювати від одного до декількох

підприємств, організацій, установ, набирати різних організаційно-правових форм, мати моно- і/або політериторіальне розташування, демонструвати різні варіанти розвитку. Однак кожний НІК потребує м'якого, «батьківського» супроводження Агенцією від моменту народження до повноліття й зрілості — аж до рівня національної ТНК. Ідеться, перш за все, про безпосередню підтримку запуску і нормального ходу кругообороту й обороту НІК, його індивідуального промислового циклу, повної техніко-, організаційно- і соціально-економічної локалізації, підготовки кадрів потрібної кваліфікації, необхідних міжнародних контактів тощо. У «зрілому віці» національний чемпіон може розраховувати не тільки на консультативну й дипломатичну підтримку, але і на виконання завдань особливої національної значимості.

Агенція покликана не тільки вирошувати окремих національних чемпіонів — конкурентоспроможних носіїв неоіндустріального і смарт-капіталу, — але й сприяти їх перетворенню на центри національного економічного розвитку, атрактори для індивідуальних капіталів, каталізatori їх руху ланцюжком $ІК \rightarrow ІНІК \rightarrow НІК \rightarrow НІК$, тобто в напрямку, протилежному тому, що наразі переважає, з метою забезпечення безумовного домінування національної складової у суспільному капіталі країни.

Успіх зазначених дій навряд чи можливий без відповідної цільової каналізації джерел розширеного відтворення національного капіталу — природної ренти, трудових доходів ФОП і ФОТ, прибутку, амортизаційних відрахувань, прихованого грошового капіталу тощо — і мінімізації витоків (вилучень) з цих джерел. Оскільки йдеться про десятки й сотні мільярдів доларів, то вказані каналізація джерел і мінімізація вилучень навряд чи можливі поза суттєвих системних перетворень. Мається на увазі, по-перше, націоналізація держави, громадянського суспільства і ринку¹⁴, формування на цій основі національно орієнтованої системи триєдиного (державного, громадянського і ринкового) соціально-економічного регулювання. Її ядром покликані стати механізми узгодження соціально-економічних інтересів різних соціальних кластерів, формування і реалізації консенсусних загальнонаціональних (загальних і емерджентних) інтересів. По-друге, демонтаж панівної олігархічно-капіталістичної компрадорської соціально-економічної системи, формування системи демократичного і соціально орієнтованого державного і народного капіталізму з домінуванням національної складової суспільного капіталу країни, державно-національного і державно-капіталістичного привласнення об'єктів загальнонаціонального значення в плюралістичній системі форм

¹⁴ Мається на увазі подолання порочної практики приватизації державної машини олігархічними кланово-корпоративними групами та іноземними групами впливу, повернення державі її загальнонаціонального статусу забезпечення домінування національних організацій громадянського суспільства над іноземними НКО, формування розвинутого національного внутрішнього ринку. Логіка є простою: у трикутнику «держава — громадянське суспільство — ринок» розвинутість кожного кута є необхідною умовою і наслідком розвинутості двох інших. Ефективний розвиток будь-якого не може бути досягнутий шляхом послаблення інших.

власності, господарювання й підприємництва, з розвинутими механізмами ефективної міграції елементів привласнення (розпорядження, володіння, використання, управління тощо) між видами і формами привласнення національного капіталу, взаємодії та взаємопроникнення національних індивідуальних капіталів (Тарасевич, 2017, с. 25—26).

Мабуть, у середньостроковій перспективі адекватним цим перетворенням є мобілізаційно-ліберальний тип грошово-кредитної, фінансової і промислової політики, який характеризується поєднанням субституції і комплементарності заходів та інструментів мобілізаційного і ліберального характеру. Прикладами перших можуть бути: націоналізація об'єктів, у першу чергу покладів корисних копалин зокрема і стратегічних природних ресурсів у цілому; законодавчо встановлене зниження частки іноземного капіталу в капіталі банківської системи країни; жорсткий вибірковий протекціонізм; адміністративно-правове обмеження рівня демонстраційно-престижного споживання. Серед ліберально-економічних заходів не можна виключати масштабне дерегулювання діяльності ФОП, ФОТ і малих підприємств; введення інвестиційних пільг для національного капіталу, які не поступатимуться таким для прямих іноземних інвестицій, а також податкових канікул для смарт-стартапів; розширення дозованої емісії приватних грошей для фінансування окремих національно значимих проєктів.

ВИСНОВКИ

Використання базових положень теорії відтворення дозволяє ідентифікувати деякі проблеми відтворення національного продуктивного, товарного і суспільного капіталу, визначити їх причини і можливі шляхи усунення останніх з огляду на загальнонаціональні економічні інтереси в умовах сучасних глобально-локальних викликів. Водночас спеціальних поглиблених досліджень потребує проблематика конкретизації умов та індикаторів оптимального домінування національної складової індивідуального і суспільного капіталу України, співвідношення національного і ненаціонального регулювання відтворення національного капіталу, позитивних впливів на національне відтворення міжнародної фінансової допомоги, стратегічних цілей і завдань Державної програми розвитку національного капіталу, вдосконалення державної статистики в напрямі відповідності міжнародним стандартам і потребам національних наукових досліджень і економічної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Тарасевич, В. (2026). До проблем відтворення національного капіталу в умовах глобально-локальних викликів: про національну складову суспільного та грошового капіталу. *Економіка України*. 69. 02(771). 03—27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.003>
- Подлесная, В. (2016). Логико-исторические основания формирования социально-экономических циклов. Моногр. Киев, НАН Украины; ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины». 344 с.

- Lucas, R. (1996). Understanding business cycles. In: S. Estrin, A. Marin. *Essential Readings in Economics*. P. 306—327. https://doi.org/10.1007/978-1-349-24002-9_17
- Farmer, R. (2012). The evolution of endogenous business cycles. *National Bureau of Economic Research. Working Paper 18284*. 32 p. <https://doi.org/10.3386/w18284>
- Mitchell, W., Burns, A. (1938). Statistical indicators of cyclical revivals. *National Bureau of Economic Research. Bulletin* 69. P. 1—12. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c4251/c4251.pdf>
- Moore, G. (1961). Statistical Indicators of Cyclical Revivals and Recessions. *National Bureau of Economic Research*. Vol. 1. P. 184—260. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c0727/c0727.pdf>
- Davidson, T. (2021). Report on Whether AI Could Drive Explosive Economic Growth. Open Philanthropy. URL: <https://coefficientgiving.org/research/report-on-whether-ai-could-drive-explosive-economic-growth/>
- Jones, C. (2022). The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population. *American Economic Review*. Vol. 112. No. 11. P. 3489—3527. <https://doi.org/10.1257/aer.20201605>
- Aghion, P., Howitt, P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*. Vol. 60. No. 2. P. 323—351. <https://doi.org/10.2307/2951599>
- Howitt, P. (2018). Endogenous Growth Theory. In: *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Macmillan Publishers Ltd. London, Palgrave Macmillan UK. P. 3632—3636. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5_2545
- Romer, P. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. Vol. 98. No. 5. P. 71—102. <https://doi.org/10.1086/261725>
- Jones, C. (2019). Paul Romer: Ideas, Nonrivalry, and Endogenous Growth. *Scandinavian Journal of Economics*. Vol. 121. No. 3. P. 859—883. <https://doi.org/10.1111/sjoe.12370>
- Brynjolfsson, E., Rock, D., Syverson, C. (2017). Artificial Intelligence and the Modern Productivity Paradox: A Clash of Expectations and Statistics. *National Bureau of Economic Research. Working Paper 24001*. 46 p. <https://doi.org/10.3386/w24001>
- Aghion, P., Jones, B., Jones, C. (2019). Artificial Intelligence and Economic Growth. In: A. Agrawal, J. Gans, A. Goldfarb (Eds.). *The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda*. Chicago, University of Chicago Press. P. 237—290. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226613475.003.0009>
- Almeida, D., Naudé, W., Sequeira, T. (2024). Artificial Intelligence and the Discovery of New Ideas: Is an Economic Growth Explosion Imminent? *IZA Discussion Paper Series*. No. 16766. 52 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4709699>
- Nordhaus, W. (2021). Are We Approaching an Economic Singularity? Information Technology and the Future of Economic Growth. *American Economic Journal: Macroeconomics*. Vol. 13. No. 1. P. 299—332. <https://doi.org/10.1257/mac.20170105>
- Palacio-Vera, A. (2025). Learning from economic models: the case of DSGE models. *Journal of Economic Methodology*. Vol. 32. Iss. 4. P. 287—300. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2025.2537171>
- Маркс, К., Енгельс, Ф. (1961). Капітал. Критика політичної економії. Т. 2. Твори. Т. 24. 589 с.
- Тарасевич, В. (2024). До теоретичного розуміння смарт-економіки. *Економіка України*. 67. 10(755). 92—112. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.10.092>
- Глущенко, С., Івахненко, С., Демків, С. (2021). Банківське кредитування в Україні та його моделювання методами системної динаміки. *Економіка і прогнозування*. № 2. С. 101—127. <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.101>

- Туган-Барановский, М. (1914). Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. СПб. 466 с.
- Аржевітін, С., Макаров, О., Краснова, І. (2023). Монетизація глобальної економіки: тенденції та особливості. *Проблеми економіки*. № 1 (55), С. 161—169. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-161-169>
- Макаров, О. (2021). Монетизація економіки України: ретроспектива, поточний стан та перспективи трансформації. *Вчені записки — Збірник наукових праць*. № 25(4). С. 51—68. http://doi.org/10.33111/vz_kneu.25.21.04.05.033.039
- Колот, А., Герасименко, О. (2021). Праця ХХІ: філософія змін, виклики, вектори розвитку. Моногр. Київ, КНЕУ імені Вадима Гетьмана. 487 с.
- Покрытан, А., Лапин, В. (1982). Фонд возмещения и подразделения и проблема сбалансированности. М., Экономика. 167 с.
- Геєць, В. (2020). Феномен нестабільності — виклик економічному розвитку. Моногр. Київ, Академперіодика. 456 с. <https://doi.org/10.15407/akadempriodyka.403.456>
- Гриценко, А. (2023). Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні гео економічні зрушення. *Економіка України*. 66. 4(737). 38—54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038>
- Зверяков, М. (2025a). Формування моделі повоєнного економічного розвитку на основі відтворювального підходу. *Економіка України*. 68. 11(768). 03—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003>
- Зверяков, М. (2025b). Створення керованої моделі прискореного розвитку на неоіндустріальній основі. *Економіка України*. 68. 12(769). 03—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003>
- Тарасевич, В. (2017). Четверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально економічних реформ. *Економіка України*. № 8. С. 14—28. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2017-08-2>

Надійшла 18.12.2025

Прорецензована 19.01.2026

Доопрацьована 21.01.2026

Підписана до друку 13.02.2026

Оприлюднена 23.03.2026

REFERENCES

- Tarasevych, V. (2026). To the problems of reproduction of national capital under global-local challenges: on the national component of Ukraine's social and money capital. *Economy of Ukraine*. 69. 02(771). 03—27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.02.003> [in Ukrainian].
- Podlesnaya, V. (2016). Logical and historical foundations for the formation of socio-economic cycles. Kyiv. 344 p. [in Russian].
- Lucas, R. (1996). Understanding business cycles. In: Estrin S., Marin A. Essential Readings in Economics. P. 306—327. https://doi.org/10.1007/978-1-349-24002-9_17
- Farmer, R. (2012). The evolution of endogenous business cycles. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series. Working Paper 18284*. 32 p. <https://doi.org/10.3386/w18284>
- Mitchell, W., Burns, A. (1938). Statistical indicators of cyclical revivals. *National Bureau of Economic Research. Bulletin* 69. P. 1—12. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c4251/c4251.pdf>

- Moore, G. (1961). Statistical Indicators of Cyclical Revivals and Recessions. *National Bureau of Economic Research*. Vol. 1. P. 184—260. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c0727/c0727.pdf>
- Davidson, T. (2021). Report on Whether AI Could Drive Explosive Economic Growth. Open Philanthropy. URL: <https://coefficientgiving.org/research/report-on-whether-ai-could-drive-explosive-economic-growth/>
- Jones, C. (2022). The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population. *American Economic Review*. Vol. 112. No. 11. P. 3489—3527. <https://doi.org/10.1257/aer.20201605>
- Aghion, P., Howitt, P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*. Vol. 60. No. 2. P. 323—351. <https://doi.org/10.2307/2951599>
- Howitt, P. (2018). Endogenous Growth Theory. In: The New Palgrave Dictionary of Economics. Macmillan Publishers Ltd. London, Palgrave Macmillan UK. P. 3632—3636. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5_2545
- Romer, P. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. Vol. 98. No. 5. P. 71—102. <https://doi.org/10.1086/261725>
- Jones, C. (2019). Paul Romer: Ideas, Nonrivalry, and Endogenous Growth. *Scandinavian Journal of Economics*. Vol. 121. No. 3. P. 859—883. <https://doi.org/10.1111/sjoe.12370>
- Brynjolfsson, E., Rock, D., Syverson, C. (2017). Artificial Intelligence and the Modern Productivity Paradox: A Clash of Expectations and Statistics. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series. Working Paper 24001*. 46 p. <https://doi.org/10.3386/w24001>
- Aghion, P., Jones, B., Jones, C. (2019). Artificial Intelligence and Economic Growth. In: Agrawal A., Gans J., Goldfarb A. (Eds.). The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda. Chicago, University of Chicago Press. P. 237—290. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226613475.003.0009>
- Almeida, D., Naudé, W., Sequeira, T. (2024). Artificial Intelligence and the Discovery of New Ideas: Is an Economic Growth Explosion Imminent? *IZA Discussion Paper Series*. No. 16766. 52 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4709699>
- Nordhaus, W. (2021). Are We Approaching an Economic Singularity? Information Technology and the Future of Economic Growth. *American Economic Journal: Macroeconomics*. Vol. 13. No. 1. P. 299—332. <https://doi.org/10.1257/mac.20170105>
- Palacio-Vera, A. (2025). Learning from economic models: the case of DSGE models. *Journal of Economic Methodology*. Vol. 32. Iss. 4. P. 287—300. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2025.2537171>
- Marx, K., Engels, F. (1961). Capital: A Critique of Political Economy. Vol. 2. Works. Vol. 24. 589 p. [in Ukrainian].
- Tarasevych, V. (2024). Toward theoretical understanding of smart economy. *Economy of Ukraine*. 67. 10(755). 92—112. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.10.092> [in Ukrainian].
- Hlushchenko, S., Ivakhnenkov, S., Demkiv, S. (2021). Bank lending in Ukraine and simulation of credit activity by methods of system dynamics. *Economy and Forecasting*. No. 2. P. 101—127. <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.101> [in Ukrainian].
- Tugan-Baranovskiy, M. (1914). Periodic Industrial Crises. History of English Crises. General Theory of Crises. Saint-Petersburg. 466 p. [in Russian].
- Arzhevitin, S., Makarov, O., Krasnova, I. (2023). Monetization of the Global Economy: The Trends and Features. *The Problems of Economy*. No. 1 (55). P. 161—169. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-161-169> [in Ukrainian].

- Makarov, O. (2021). Monetization of Ukraine's economy: retrospective, current state and transformation perspectives. *Collection of Scientific Papers "Scientific Notes"*. No. 25(4). P. 51—68. http://doi.org/10.33111/vz_kneu.25.21.04.05.033.039 [in Ukrainian].
- Kolot, A., Herasymenko, O. (2021). Labor XXI: philosophy of change, challenges, vectors of development. Kyiv. 487 p. [in Ukrainian].
- Pokrytan, A., Lapin, V. (1982). Compensation fund of Department I and the problem of balance. M. 167 p. [in Russian].
- Heyets, V. (2020). The phenomenon of instability as a challenge to economic development. Monograph. Kyiv, Akadempriodyka. 456 p. <https://doi.org/10.15407/akadempriodyka.403.456> [in Ukrainian].
- Grytsenko, A. (2023). Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts. *Economy of Ukraine*. 66. 4(737). 38—54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038> [in Ukrainian].
- Zveryakov, M. (2025a). Formation of post-war economic development model based on a reproductive approach. *Economy of Ukraine*. 68. 11(768). 03—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003> [in Ukrainian].
- Zveryakov, M. (2025b). Creating a controlled model of accelerated development on a neo-industrial basis. *Economy of Ukraine*. 68. 12(769). 03—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003> [in Ukrainian].
- Tarasevych, V. (2017). A quarter of a century of Ukraine's independence: actual contexts and imperatives of socio-economic reforms (the end). *Economy of Ukraine*. No. 8. P. 14—28. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2017-08-2> [in Ukrainian].

Received on December 18, 2025

Reviewed on January 19, 2026

Revised on January 21, 2026

Signed for printing on February 13, 2026

Published on March 23, 2026

Viktor Tarasevych, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine
Head of the Department of International Economics
and Socio-humanities Disciplines
Ukrainian State University of Science and Technologies
2, Lazaryana St., Dnipro, 49010, Ukraine

TO THE PROBLEMS OF REPRODUCTION OF NATIONAL CAPITAL UNDER GLOBAL-LOCAL CHALLENGES: ON THE NATIONAL COMPONENT OF UKRAINE'S PRODUCTIVE AND COMMODITY CAPITAL

A number of relevant problems of reproduction of national capital under global-local challenges are considered. The research boundaries of orthodox models of business cycle, economic growth, general equilibrium and "input-output" are outlined, in particular, their focus on empirical and applied issues and a certain detachment from fundamental theoretical analysis. The theory of reproduction of productive, commodity and social capital is updated in the context of the specific historical state of the national economy.

Attention is focused on: a) the reasons for the relatively low composition of national productive capital, the deterioration of the qualitative structure of fixed capital (outflows

and withdrawals from the circuit of capital, deviant competitive actions of foreign capital, the relatively low level of professionalism of domestic entrepreneurs, etc.); b) the dangerous trend toward denationalization of the country's capital and the ways of transforming national appropriation into foreign appropriation, assimilation of the circuit of national capital by the circuit of foreign capital as important reasons for the slowdown and mutation of the industrial cycle of national capital; c) the imbalances in the ratio of: the value of the annual product of social capital to the volume of the money supply; the production and consumption of luxury goods to those of ordinary consumer goods; the real wages of hired workers to the value of their labor-power, and d) the impact of these imbalances on the reproduction of individual and social capital.

Recommendations are proposed for the accelerated expanded reproduction of national capital, its internal and external expansion (nationalization of the state and moderate state capitalization of the economy, channeling of expanded reproduction sources, growing a critical mass of national champions, transition to a mobilization-liberal economic policy, development and implementation of a state program for the development of national capital, etc.).

Keywords: *business cycle; economic growth; economic mathematical models; productive, commodity, social capital; neo-industrial and smart capital; circuit and turnover of capital; reproduction of capital; composition of capital; state-national and state-capitalist appropriation; mobilization-liberal type of economic policy.*



<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.026>

УДК 338.242.4:330.131.7(477)(1-21)

JEL: H56, O10, R10, C82

О.А. ЄРМАКОВА, д-р екон. наук, проф.,
завідувачка відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»
Французький 6-р, 29, 65044, Одеса, Україна
e-mail: impeer@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9815-3464>

О.М. ШЕРШУН, PhD (Екон.), старша наукова співробітниця
відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»
Французький 6-р, 29, 65044, Одеса, Україна
e-mail: olgashershunimpeer@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8595-269X>

К.Ю. СОКОЛЮК, канд. екон. наук, доц.,
докторантка, старша наукова співробітниця
відділу ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»
Французький 6-р, 29, 65044, Одеса, Україна
e-mail: sokoluk_k2022@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0758-6468>

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРАХУНКУ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Досліджено актуальні проблеми методичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки України та її регіонів у контексті сучасних воєнних і пост-воєнних викликів. Сформовано концептуальні напрями модернізації методичного інструментарію, що створює наукові підвалини для формування сучасної

Ц и т у в а н н я: Єрмакова, О., Шершун, О., Соколюк, К. (2026). Проблеми методичного забезпечення розрахунку рівня економічної безпеки України та її регіонів. *Економіка України*. 69. 03(772). 26—40. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.026>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

системи моніторингу економічної безпеки, здатної забезпечити обґрунтоване стратегічне планування і своєчасне реагування на економічні загрози на національному й регіональному рівнях.

Ключові слова: економічна безпека; методичні рекомендації; регіони; індикатори; моніторинг; інституційне забезпечення.

Питання оцінки економічної безпеки держави та її регіонів набуло особливої актуальності після початку повномасштабної збройної агресії проти нашої держави. У сучасних умовах економічна безпека України та її регіонів набуває статусу базового елементу національної безпеки й довгострокового розвитку. Військові дії, структурні деформації національної економіки, демографічні втрати, погіршення інвестиційного клімату і руйнування інфраструктури спричинили безпрецедентні економічні ризики, що потребують нових інструментів моніторингу та управління. За відсутності актуальної методики оцінювання рівня економічної безпеки і у зв'язку із скасуванням Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (далі — Методика 2013 р.)¹, які діяли з 2013 р. по 11 серпня 2025 р., сформувався методологічний вакуум.

Скасування Методики 2013 р. відповідним Наказом Міністерства економіки² відбулося без запровадження повноцінного альтернативного нормативного документа. Запланований відповідно до п. 20 Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року³ перехід до системи постійного моніторингу економічної стійкості не вирішив існуючих проблем, а навпаки, породив нові прогалини у визначенні індикаторів, понятійно-категоріальному апараті й процедурах оцінювання.

Отже, **мета статті** — виявити і систематизувати методичні проблеми в оцінюванні економічної безпеки України та її регіонів, визначити напрями формування оновленої методики, що відповідатиме сучасним економічним, інформаційним і безпековим викликам.

¹ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

² Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. Наказ № 199 від 11.08.2025 р. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e02ee976-2550-42b6-b1a6-997ac4dbb6ee&title=NakazMinekonomikiVid11-08-2025-199-proViznanniaTakimSchoVtrativChinnist-NakazuMinisterstvaEkonomichnogoRozvitkuITorgivliUkrainiVid29-Zhovtnia2013-Roku1277->

³ Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року. Указ Президента України № 347/2021 від 11.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ І РЕГІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ: РОЛЬ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Економічна безпека держави розглядається як комплексна категорія, що забезпечує стабільність функціонування економічної системи, захист національних інтересів і здатність держави протидіяти зовнішнім й внутрішнім ризикам (Геєць та ін., 2006; Луцик, 2023; Молдован, 2021; Криленко, 2013; Гарькава, 2022). В Україні на національному рівні ухвалено низку стратегічних документів, що формують політику економічної безпеки держави, зокрема: Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року, Національну економічну стратегію на період до 2030 року, Стратегію сталого розвитку України до 2030 року, Стратегію продовольчої безпеки України на період до 2027 року, Стратегію національної безпеки України «Безпека людини — безпека країни», Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. На регіональному рівні виконання завдань економічної безпеки забезпечується Державною стратегією регіонального розвитку на 2021—2027 роки, Порядком визначення зон відновлення, стратегіями соціально-економічного розвитку регіонів та громад. Ці документи визначають ключові цілі, пріоритети, напрями розвитку, інструменти державного управління.

Актуальні оцінки економічної безпеки мають бути невід’ємним інструментом контекстуалізації національних і регіональних стратегій, їх адаптації до особливостей конкретних територій. Регулярний моніторинг і кількісне оцінювання ризиків у різних регіонах дозволяють країні не лише порівнювати регіони між собою, а й виявляти такі, що потребують пріоритетної уваги або коригування стратегій з урахуванням демографічних, інфраструктурних та економічних характеристик. Таким чином, оцінки економічної безпеки сприяють збалансованому й справедливому розвитку територій, знижують імовірність того, що стратегічні плани стануть непропорційними або недостатньо адаптованими до локальних викликів. Крім того, наявність чітких, вимірюваних показників безпеки підвищує прозорість стратегій перед міжнародними партнерами. У процесі відновлення України і залучення зовнішньої допомоги або інвестицій можливість демонструвати не лише стратегічні наміри, а й оцінювати реальні, розраховані ризики і надавати реалістичні прогнози є важливим аргументом для донорів та інвесторів. Це підсилює довіру до державної політики, створює підґрунтя для міжнародного співробітництва і мобілізації ресурсів. Отже, сучасні стратегії, спрямовані на економічний розвиток, не можуть бути успішно реалізовані без регулярних, методично обґрунтованих оцінок економічної безпеки. Саме такі оцінки забезпечують визначення цільових орієнтирів, адаптивність стратегій, їх прозорість і здатність реагувати на мінливі внутрішні й зовнішні виклики.

Мусимо констатувати, що, незважаючи на існування в Україні стратегій, їх ефективність значною мірою обмежена відсутністю методологічного забезпечення, що унеможливорює систематичні оцінку й моніторинг реалізації заходів у сфері економічної безпеки.

Скасування в серпні 2025 р. Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, які діяли з 2013 р., у поєднанні з відсутністю нової системи постійного моніторингу зумовило втрату уніфікованого підзаконного інструментарію методичного та організаційного забезпечення стратегій економічної безпеки. У результаті органи державного і регіонального управління опинилися перед низкою управлінських труднощів, зокрема, щодо визначення точних показників ефективності реалізованих заходів, формування обґрунтованих пріоритетів розподілу ресурсів і забезпечення своєчасного виявлення і реагування на економічні загрози. На національному рівні відсутність єдиного методологічного підходу призводить до того, що моніторинг економічної безпеки є фрагментарним, а оцінка ризиків базується на неповних даних.

На регіональному рівні проблема відсутності методологічного забезпечення є ще більш критичною. Кожен регіон характеризується специфічними соціально-економічними, демографічними та інфраструктурними параметрами, що вимагає локалізованого підходу до оцінювання економічної безпеки. Відсутність узгодженого методологічного інструментарію унеможливорює порівняння ефективності регіональних стратегій, визначення інвестиційних пріоритетів та їх узгодження із загальнонаціональними цілями. Це може призвести до дисбалансів у розвитку територій, неефективного використання ресурсів, зростання соціальної напруженості й посилення економічних ризиків.

Таким чином, відсутність сучасного методологічного забезпечення стратегій економічної безпеки на національному і регіональних рівнях створює значні ризики для стабільності економіки, соціальної сфери й довгострокового розвитку держави. Розробка і впровадження єдиної методологічної системи оцінювання економічної безпеки, яка б інтегрувала національні й регіональні показники, є критично необхідними для підвищення ефективності стратегій, зниження ризиків і формування стабільного, адаптивного економічного середовища.

МЕТОДИЧНІ ОБМЕЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Затверджені у 2013 р. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України тривалий час залишались єдиним офіційним інструментом державного моніторингу економічної безпеки. Проте їх структура, методологічна логіка та інформаційна база не лише морально застаріли, але й виявилися несумісними з умовами сучасних трансформаційних процесів в економіці України. У контексті воєнних викликів і повоєнного відновлення недоліки Методики 2013 р. стали критично очевидними, що й призвело до її скасування у 2025 р. Утім, навіть втративши чинність, вона продовжує впливати на управлінські підходи, оскільки нову методичну базу на належному рівні ще не розроблено.

Таблиця 1. Інтегральний рівень економічної безпеки України в цілому і за складовими економічної безпеки, %

Складові економічної безпеки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Виробнича	52	56	51	51	53	48	59	60	59	61	56	56
Демографічна	47	56	45	46	45	43	46	40	41	39	40	37
Енергетична	35	30	34	38	45	44	58	54	54	51	49	52
Зовнішньоекономічна	37	31	25	31	33	34	36	36	37	41	42	44
Інвестиційно-інноваційна	34	35	36	35	30	33	30	29	31	28	29	24
Макроекономічна	39	48	39	39	33	30	39	37	39	45	43	41
Продовольча	90	92	93	86	94	92	92	91	90	89	86	88
Соціальна	57	59	64	62	57	55	56	59	59	60	63	61
Фінансова	42	47	47	51	40	33	38	40	44	42	40	42
Інтегральний показник	46	49	46	47	45	43	48	48	49	49	48	48

Джерело: складено авторками за даними Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України (отриманими за особистим запитом).

Головним недоліком Методики була її глибока застарілість, що проявилася насамперед у використанні порогових значень, які не переглядалися з моменту ухвалення документа. Ці значення відображали економічні реалії початку 2010-х років, коли макроекономічна ситуація в Україні суттєво відрізнялася від нинішньої. Оскільки Методика не передбачала процедури регулярного оновлення індикаторів і граничних значень, вони перестали бути релевантними і не реалізовували своєї сигнальної функції. Закладені у 2013 р. порогові значення не відповідають новим умовам — руйнівному впливу російської агресії, змінам у структурі промисловості, ринку праці, зовнішньої торгівлі та інвестиційної діяльності. Головною методологічною вадою також є відсутність регіонального виміру. Методика передбачала виключно загальнодержавні показники, що унеможливило врахування істотної територіальної диференціації, яка є характерною для України. Значна неоднорідність регіональних економічних структур не відображалася через відсутність регіональних індикаторів, що спричиняло формування управлінських рішень на основі усереднених оцінок, які приховували локальні дисбаланси і не дозволяли вчасно реагувати на кризові явища в окремих областях.

Інтегральний показник, який був центральним елементом Методики, також спричиняв значні викривлення. Він мав надмірно згладжувальний характер, зводячи різні показники до єдиного числового значення (табл. 1), що створювало ілюзію стабільності навіть у періоди різких економічних потрясінь. Інтегральний показник не відображав критичних диспропорцій між окремими секторами економіки, не дозволяв виявити вузькі місця й приховував катастрофічні погіршення в складових інтегрального показника

економічної безпеки України, оцінка якого за підсумками 2022—2023 рр. не здійснювалася через відсутність у органів державної статистики можливості забезпечити збирання, аналіз і поширення статистичної інформації в умовах введення в Україні воєнного стану (згідно з відповідним Указом Президента України⁴ і з урахуванням норм Закону України⁵). Водночас воєнний стан і пов'язані з ним обмеження у сфері статистичної звітності доцільно розглядати не як базову причину методологічної неспроможності системи оцінювання економічної безпеки, а як чинник, що тимчасово ускладнив застосування наявних інструментів.

Ще одним фундаментальним обмеженням було нехтування екологічною складовою при оцінюванні економічної безпеки, хоча екологічні ризики дедалі більше впливають на економічні процеси. У цьому контексті доцільно враховувати, що в Європейському Союзі екологічна складова економічної безпеки інституціоналізована через унормовану систему розкриття нефінансової інформації щодо факторів концепції сталого розвитку бізнесу (Environmental, Social, Governance — ESG). Згідно з Директивою про корпоративну звітність зі сталого розвитку⁶ і запровадженими Європейськими стандартами звітності зі сталого розвитку⁷, екологічні ризики, ресурсна ефективність, вплив на клімат і біорізноманіття розглядаються як складові довгострокової економічної стійкості. Відсутність інтеграції аналогічних підходів у національні методики оцінювання економічної безпеки України унеможливорює повноцінне врахування внеску екологічних факторів у досягнення Цілей сталого розвитку й обмежує порівнянність результатів з європейськими практиками.

Невідповідність статистичної бази вимогам Методики була вагомою перешкодою для якісного моніторингу економічної безпеки. Частина індикаторів відсутня в регулярній звітності, частина — не оновлюється, а окремі показники втратили зміст у зв'язку з трансформаціями економічних відносин. Наприклад, дані щодо спрацювання основних засобів на рівні регіонів не збираються, хоча цей показник є ключовим для оцінювання виробничої безпеки. Інформаційна фрагментованість та інституційні обмеження зумо-

⁴ Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

⁵ Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни. Закон України № 2115-IX від 03.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>

⁶ Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting (Text with EEA relevance). *European Union*. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2022/2464/2025-04-17> (дата звернення: 29.12.2025).

⁷ The Commission adopts the European Sustainability Reporting Standards. *European Commission*. 2023. Jul 31. URL: https://finance.ec.europa.eu/news/commission-adopts-european-sustainability-reporting-standards-2023-07-31_en (дата звернення: 29.12.2025).

вили значні затримки в одержанні даних і ускладнюють оперативний аналіз. Відсутність механізму оновлення методики і перегляду індикаторів — це ще один критичний недолік. Документ не містив процедур перегляду, редагування чи адаптації моделі, що призвело до фіксації застарілих показників і зробило методику нежиттєздатною.

У підсумку сукупність проблем Методики 2013 р. створила умови, за яких її застосування стало недоцільним для формування державної політики, оскільки вона не відображала економічних реалій, не враховувала регіональних потреб, не відповідала міжнародним стандартам і не давала можливості адекватно виявляти ризики й загрози. Скасування 11 серпня 2025 р. Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, що діяли з 2013 р., знаменує новий етап у формуванні системи оцінювання економічної стійкості держави. Відповідно до п. 20 Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 р. було заплановано запровадження постійного моніторингу економічної стійкості. Проте цей захід, хоча формально й спрямований на забезпечення безперервного контролю за станом національної економіки, насправді не вирішує основних проблем, які накопичувалися протягом попередніх років, а навпаки, створює нові методологічні й організаційні складнощі (табл. 2). Відсутність науково обґрунтованої

Таблиця 2. Порівняння підходів Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (2013 р.) і моніторингу відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 р.

Критерій	Методика 2013 р.	Моніторинг економічної стійкості (після 11.08.2025 р.)
Нормативне закріплення	Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013	Законодавчо не затверджено
Система порогів	Деталізовані порогові значення	Цільові орієнтири
Кількість індикаторів	> 100	35
Складові економічної безпеки	Дев'ять: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова	П'ять: фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна
Регулярність оновлення	—	—
Регіональний рівень	—	—
Екологічний блок	—	—
Інституційна відповідальність	—	—

Джерело: складено авторками.

методики і законодавчо закріпленого категоріально-понятійного апарату призводить до того, що базові категорії і підходи до оцінювання економічної безпеки залишаються неузгодженими. Така невизначеність унеможлиблює формування єдиної системи моніторингу, адекватної до сучасних трансформаційних процесів, що відбуваються в економіці України під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, включаючи військову агресію і глобальні економічні шоки.

Втрата Методикою 2013 р. чинності супроводжувалася суттєвим обмеженням елементів економічної безпеки, які підлягають аналізу. Зокрема, у новому підході відсутній комплексний розгляд демографічної, енергетичної, продовольчої і соціальної безпеки, що істотно звужує горизонти оцінки й ускладнює прогнозування ризиків, пов'язаних з критичними секторними дисбалансами. Таке звуження сфери аналізу унеможлиблює адекватне відображення міжсекторних взаємозв'язків, що є ключовими для формування політики економічної стійкості, а також утруднює розробку ефективних заходів для реагування на потенційні кризи й загрози. Втрата окремих елементів оцінки, які раніше дозволяли виявляти локальні проблеми, призводить до того, що ухвалені на основі нового моніторингу рішення можуть не враховувати критичних аспектів функціонування економіки і соціальної сфери.

Водночас звуження переліку складових економічної безпеки і скорочення кількості індикаторів у новому форматі моніторингу економічної стійкості не слід трактувати як прямий наслідок чинних законодавчих вимог. Нормативно-правова база у сфері національної та економічної безпеки не містить положень, які б унеможливлювали включення до системи моніторингу соціальних, демографічних, продовольчих або екологічних показників. Крім того, кількість індикаторів за кожним елементом економічної безпеки суттєво зменшено, що значно обмежує деталізацію і точність оцінки стану економіки, знижує здатність системи виявляти вузькі місця, критичні дисбаланси чи швидкоплинні загрози. У новому підході замість деталізованих порогових значень, таких як критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний і оптимальний, встановлюються єдині цільові орієнтири. Хоча цільові орієнтири забезпечують певний рівень стратегічного планування, вони не дозволяють виявляти проміжні стани і сигнали погіршення, що зменшує адаптивність системи управління й знижує реакцію на зміни в соціально-економічному середовищі. Така відмова від порогових значень обмежує аналітичну функцію оцінки, створюючи ілюзію стабільності там, де насправді накопичуються критичні ризики, і ускладнює своєчасне ухвалення управлінських рішень.

Відсутність єдиної, науково обґрунтованої методики, несистемність у визначенні категорій і показників економічної безпеки створюють серйозні ризики для державного і регіонального управління. Без системного й регулярного моніторингу економічної стійкості стають неможливими формування ефективної політики ресурсного забезпечення, визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку і розробка превентивних заходів для

мінімізації економічних втрат. Крім того, відсутність комплексного підходу до оцінювання економічної безпеки обмежує можливості узгодження національних стратегій з регіональними програмами розвитку, що може призвести до дисбалансів у розвитку регіонів, неефективного використання ресурсів і посилення соціальної напруженості.

Таким чином, скасування Методики 2013 р. і запровадження моніторингу економічної стійкості без створення сучасної, науково обґрунтованої методологічної бази не лише не усувають існуючих проблем, а й формують нові виклики.

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Інституційний вимір — один з ключових факторів, що визначають ефективність системи економічної безпеки держави та її регіонів. Успішність будь-якої методики оцінювання залежить не лише від переліку індикаторів і точності розрахунків, але й від того, наскільки чітко побудовано систему інституційної взаємодії між органами державної влади, повно й оперативно здійснюється доступ до інформації, наскільки узгодженими є процедури збирання, обробки та інтерпретації даних. Одну з найгостріших інституційних проблем становить фрагментація інформаційних потоків між різними органами влади. Проте жоден з цих органів не виконує функції центрального координатора, відповідального за інтеграцію даних та їх систематичне оновлення. Відсутність єдиного інформаційного центру спричиняє затримки в доступі до даних, зумовлює неповноту статистичних масивів, дублювання або неузгодженість показників, що суттєво ускладнює побудову комплексної аналітичної моделі. Значною інституційною вадою є й та обставина, що Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України, яке за своєю природою має бути ключовим органом у системі економічної безпеки, не є розпорядником більшості даних, необхідних для повноцінного оцінювання. Це призводить до ситуацій, коли структури, відповідальні за розвиток економічної політики, отримують дані із суттєвим запізненням або в неповному вигляді. Така залежність від інших відомств не дозволяє забезпечити оперативний моніторинг загроз, що є критично важливим у швидкоплинних умовах воєнної і поствоєнної економіки.

Додатковим викликом є те, що після скасування Методики 2013 р. новий інституційний механізм не був затверджений. Наразі чинне нормативно-правове поле не визначає конкретного органу влади, який був би безпосередньо відповідальним за розробку і регулярне оновлення методики оцінювання економічної безпеки. Стратегія економічної безпеки значною мірою окреслила загальні напрями, але не передбачила організаційної інфраструктури їх упровадження.

Проблемою є й відсутність чітко визначених інституційних процедур щодо оновлення індикаторів, перегляду порогових значень, адаптації мето-

дики, а також оцінювання її результативності. Отже, методики залишаються статичними, ігнорують суттєві зрушення в економічному середовищі. В умовах війни і швидких змін така інституційна невизначеність є особливо небезпечною, оскільки перешкоджає прогнозуванню загроз і формуванню ефективних стратегій реагування.

У цьому питанні особливо важливим є міжнародний інституційний контекст. У країнах Європейського Союзу системи оцінювання економічної безпеки інтегровано в ширший комплекс стратегічного планування, що передбачає щорічне оновлення даних, регулярні аналітичні огляди, участь дослідницьких структур і прозорість даних для громадськості. Україна, яка прагне інтегруватися до європейського економічного простору, повинна адаптувати свої інституційні механізми до цих стандартів, що передбачає створення відповідних органів, цифрових платформ, процедур координації і механізмів аудиту даних.

Узагальнюючи інституційні аспекти, можна стверджувати, що без створення цілісної, узгодженої та функціональної інституційної архітектури нова методика оцінювання економічної безпеки не може працювати ефективно. Інституційна реформа повинна включати створення єдиної системи збирання і обробки даних, закріплення відповідальності за розробку й оновлення методики, розбудову цифрової інфраструктури, інтеграцію наукового потенціалу і наближення до європейських стандартів стратегічного управління. Лише за умови координації та чіткого розподілу повноважень можливим є формування такої системи економічної безпеки, яка буде здатна реагувати на сучасні й майбутні виклики.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Розбудова сучасної, науково обґрунтованої і адаптивної системи оцінювання економічної безпеки України та її регіонів є важливим завданням державної економічної політики. Нові виклики, пов'язані з воєнними діями, масштабними руйнуваннями інфраструктури, зміною структури національної економіки і значними міграційними процесами, потребують глибокого переосмислення підходів до формування методичного забезпечення. Удосконалення методики має починатися з розробки всеосяжної концепції, що поєднуватиме наукові теорії, емпіричні спостереження, міжнародні стандарти й потреби національної системи управління. Потрібен відхід від традиційної моделі інтегрального індикатора, що тривалий час домінувала у вітчизняній практиці, оскільки вона є надто агрегованою, нечутливою до структурних зрушень і не відображає регіональних особливостей. Натомість має формуватися система декомпозиційного аналізу, яка дозволить аналізувати економічну безпеку в розрізі її складових.

Важливим аспектом оновленої методики повинна стати адаптація до регіонального рівня (Єрмакова та ін., 2025a, 2025b). Територіальні відмінності

України за структурою валового регіонального продукту, рівнем індустріалізації, соціально-демографічними характеристиками, екологічним навантаженням, ступенем воєнних руйнувань і потенціалом відновлення є настільки значними, що унеможливають будь-яке використання універсальних індикаторів без відповідного коригування. Регіони, які зазнали масштабних втрат інфраструктури, мають відмінні профілі ризиків порівняно з тими, що стали логістичними хабами або прийняли значний обсяг внутрішньо переміщених осіб. Тому методика повинна містити набір регіонально орієнтованих показників, а також механізм визначення внутрішнього еталона, що передбачає оцінювання релевантності індикаторів для кожної території з урахуванням її особливостей. Запровадження внутрішнього еталона дозволить відійти від некоректної практики порівняння регіонів із загальнонаціональними середніми значеннями і забезпечить більш точне виявлення слабких ланок.

Однією з фундаментальних проблем, що потребує трансформації, є статистична база. Без сучасної, цілісної, актуальної та доступної інформації неможливо сформувати достовірну систему оцінювання економічної безпеки. Необхідно також забезпечити інтеграцію даних різних органів влади в єдину цифрову платформу, що дозволить здійснювати оперативний моніторинг і аналіз у реальному часі. Алгоритм має включати чітку послідовність дій: збирання і верифікація даних, нормування індикаторів, визначення порогових значень, розрахунок індексів безпеки за окремими блоками, інтегральна оцінка, регіональна диференціація, аналіз трендів і формування управлінських рекомендацій. При цьому інтегральний індекс не повинен бути домінуючим інструментом, оскільки він маскує диспропорції; пріоритет слід надавати структурному аналізу.

Не менш важливою є інтеграція екологічної складової у систему економічної безпеки. У сучасних міжнародних практиках, у тому числі ЄС, екологічна стійкість давно стала базовим елементом економічних моделей. У випадку України, яка має високий рівень екологічної вразливості, промисловий спадок з високою концентрацією шкідливих викидів, ризики водного дефіциту і деградації ґрунтів, а також руйнування промислових об'єктів унаслідок бойових дій, інтеграція екологічних індикаторів у методику є необхідною умовою формування повноцінної системи оцінювання безпеки. Додатково екологічний фактор є визначальним для стійкості регіонів, оскільки впливає на здоров'я населення, інвестиційну привабливість, витрати на відновлення інфраструктури і конкурентоспроможність у довгостроковому періоді.

Ключовим елементом нової методики має стати науково обґрунтований механізм встановлення порогових значень. На відміну від Методики 2013 р., де пороги були сформовані переважно на основі експертних оцінок або запозичень з іноземних джерел, нова система має використовувати прогнозні моделі, багатофакторний аналіз, динамічні нормативи і порівняння з міжнародними стандартами. Порогові значення повинні бути адаптивними, тобто коригуватися залежно від структурних змін у економіці, трансформацій ринку праці, динаміки інвестицій і макроекономічної ситуації. Вони також мають

відповідати функції раннього попередження, сигналізуючи про появу кризових явищ задовго до того, як вони проявляться в макроекономічній статистиці. Механізм формування порогових значень повинен ґрунтуватися на поєднанні трьох ключових підходів: нормативного, динамічного і порівняльного. Нормативний підхід визначає мінімально допустимі значення відповідно до законодавства або міжнародних стандартів, динамічний — ураховує історичні тенденції, структурні зміни і коливання індикаторів, порівняльний — базується на аналізі груп країн або регіонів з подібною економічною структурою. Важливо, щоб пороги оновлювалися не рідше одного разу на два роки і переглядалися у разі виникнення кризових явищ або значних макроекономічних змін. Це забезпечить гнучкість і актуальність методики.

Водночас методика має містити механізм циклічного перегляду індикаторів, що дасть змогу забезпечити її актуальність у довгостроковому періоді. Регулярний перегляд слід проводити не епізодично, а вбудовувати в інституційну систему, яка включатиме чіткі механізми ревізії індикаторів, коригування порогів, перегляду алгоритмів і адаптації до міжнародних практик. Важливо створити міжвідомчу координаційну раду, яка відповідатиме за управління методикою, її удосконалення і впровадження цифрових рішень. Необхідною також є інституційна інтеграція наукових установ, які братимуть участь у моделюванні ризиків, розробленні прогностичних сценаріїв і експертизі індикаторів. Такий підхід унеможливить повторення ситуації з Методикою 2013 р., яка залишалася незмінною протягом десятиліття.

Таким чином, удосконалення методичного забезпечення оцінювання економічної безпеки України та її регіонів має ґрунтуватися на комплексному підході, що включатиме наукову валідність, актуальність, адаптивність, регіональну диференціацію та екологічну складову. Нова методика повинна стати не просто інструментом спостереження, а й повноцінною платформою прогнозування і стратегічного планування, здатною забезпечити державу достовірною інформацією для ухвалення рішень у періоди нестабільності й трансформацій. При цьому вона може виступати важливим елементом формування економічної стійкості України в умовах тривалих викликів, сприяючи своєчасному виявленню ризиків і обґрунтованому стратегічному плануванню.

У цьому контексті слід зазначити, що на рівні уряду наразі опрацьовується проєкт постанови, який передбачає запровадження постійного моніторингу економічної стійкості, що створює правові передумови для інтеграції науково обґрунтованих підходів у систему державного управління. Таке нормативне закріплення дозволить забезпечити узгодженість із стратегічними документами і постійний розвиток системи оцінки економічної безпеки на національному і регіональному рівнях.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило сформувати цілісне уявлення про глибину і системність проблем методичного забезпечення розрахунку рівня економічної безпеки України та її регіонів, окреслило шляхи їх науково обґрунтованого розв'язання. Аналіз показав, що застаріла Методика 2013 р., яка протягом тривалого часу залишалася незмінною, не відповідала сучасним вимогам через фіксовані порогові значення, відсутність регіональної адаптації, обмеженість інформаційної бази, ігнорування екологічних і соціально-демографічних факторів. Проте її скасування у 2025 р. не привело до формування ефективної альтернативи. Найбільш критичними структурними проблемами залишаються відсутність інтегрованої інформаційної бази, фрагментація статистики між органами влади, недоступність регіональних даних, інституційна невизначеність щодо відповідальності за оновлення методики.

Запропонована концепція нової методики ґрунтується на принципах системності, наукової валідності, багатовимірності, цифрової інтеграції та регіональної диференціації. Побудова сучасної, науково обґрунтованої методики оцінювання економічної безпеки України є важливою умовою її економічної стійкості, відновлення й подальшої інтеграції у європейський економічний простір. Лише комплексний підхід, що поєднає міжнародні практики, національні особливості, цифрові технології та інституційну узгодженість, здатний забезпечити створення ефективної системи моніторингу і запобігти економічним загрозам, відповідатиме сучасним і майбутнім викликам.

Статтю підготовлено в рамках наукового проекту «Розробка програмних заходів підтримки економічної безпеки Українського Причорномор'я в контексті відновлення у воєнний та повоєнний періоди» (№ державної реєстрації 0125U001382) за рахунок коштів бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Геєць, В., Кизим, М., Клебанова, Т., Черняк, О. та ін. (2006). Моделювання економічної безпеки. Моногр. Харків, ІНЖЕК. 240 с.
- Луцик, Ю. (2023). Економічна безпека в умовах глобальних викликів та загроз. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. Вип. 15. С. 74—83. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.9>
- Молдован, О. (2021). Економічна безпека держави як базове поняття екосистеми: у пошуках універсальної дефініції. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Т. 32 (71). № 4. 5—12. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-4-2>
- Криленко, В. (2013). Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки. *Ефективна економіка*. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1779>
- Гарькава, В. (2022). Економічна безпека регіонів України. *Економіка України*. 65. 2(723). 37—49. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.037>
- Єрмакова, О., Шершун, О., Соколюк, К., Тимченко, К., Маковецька, А. (2025а). Методичні підходи до оцінки поточного стану економічної безпеки на регіональ-

ному рівні. Наук. доповідь. Одеса, ДУ «ІРЕЕД НАНУ». 124 с. <https://doi.org/10.31520/5329853484>

Єрмакова, О., Шершун, О., Соколюк, К., Тимченко, К., Маковецька, А. (2025b). Сучасні воєнні виклики та можливості їх подолання в контексті економічної безпеки Українського Причорномор'я. Аналіт. записка. Одеса, ДУ «ІРЕЕД НАНУ». 206 с. <https://doi.org/10.31520/5329853483>

Надійшла 26.11.2025

Прорецензована 23.12.2025

Доопрацьована 23.01.2026

Підписана до друку 04.02.2026

Оприлюднена 23.03.2026

REFERENCES

- Heyets, V., Kyzym, M., Klebanova, T., Chernyak, O. et al. (2006). Economic security modeling. Kharkiv. 240 p. [in Ukrainian].
- Lutsyk, Yu. (2023). Economic security in the context of global challenges and threats. *Taurida Scientific Herald. Series: Economics*. Vol. 15. P. 74—83. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.9> [in Ukrainian].
- Moldowan, A. (2021). Economic security of the state as a basic concept of ecoestate: in searching of a universal definition. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University Series: Economy and Management*. Vol. 32 (71). No. 4. P. 5—12. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-4-2> [in Ukrainian].
- Krylenko, V. (2013). Economic security of the region as a component of ensuring national economic security. *Efficient Economy*. No. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1779> [in Ukrainian].
- Harkava, V. (2022). Economic security of the regions of Ukraine. *Economy of Ukraine*. 65. 2(723). 37—49. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.037> [in Ukrainian].
- Iermakova, O., Shershun, O., Sokoliuk, K., Tymchenko, K., Makovetska, A. (2025a). Methodological approaches to assessing the current state of economic security at the regional level. Odessa. 124 p. <https://doi.org/10.31520/5329853484> [in Ukrainian].
- Iermakova, O., Shershun, O., Sokoliuk, K., Tymchenko, K., Makovetska, A. (2025b). Modern war challenges and possibilities of overcoming them in the context of economic security of the Ukrainian Black Sea region. Odessa. 206 p. <https://doi.org/10.31520/5329853483> [in Ukrainian].

Received on November 26, 2025

Reviewed on December 23, 2025

Revised on January 23, 2026

Signed for printing on February 4, 2026

Published on March 23, 2026

Olga Iermakova, Dr. Sci. (Econ.), Professor,
Head of the Department of Economic and Ecological Development of Seaside Regions
SO "Institute of Market and Economic & Ecological Researches of the NAS of Ukraine"
29, Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65044, Ukraine

Olha Shershun, PhD (Econ.), Senior Research Fellow of the Department
of Economic and Ecological Development of Seaside Regions
SO "Institute of Market and Economic & Ecological Researches of the NAS of Ukraine"
29, Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65044, Ukraine

Kateryna Sokoliuk, PhD (Econ.), Associate Professor, Doctoral Student,
Senior Research Fellow of the Department Market Mechanisms and Structures
SO "Institute of Market and Economic & Ecological Researches of the NAS of Ukraine"
29, Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65044, Ukraine

PROBLEMS OF METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR CALCULATING THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE AND ITS REGIONS

The problems of methodological framework for assessing the level of economic security of Ukraine and its regions in the context of modern war and post-war challenges are investigated. The formation of a modern methodology for assessing economic security is an important element of ensuring systemic, science-based and adaptive management of economic risks at the national and regional levels. The key shortcomings of current approaches to measuring economic security and determining science-based directions for improving methodological tools are identified. It is shown that the repeal of the 2013 Methodological Recommendations without the introduction of a qualitatively new methodology created a methodological vacuum that complicates the formation of state policy and risk monitoring. The main structural problems of current approaches are identified: the use of outdated threshold values, the lack of a regional dimension, failure to take into account environmental and socio-demographic factors, fragmentation of statistical information between institutions. The shortcomings of the narrowed format of economic resilience monitoring, which does not provide a comprehensive assessment of sectoral and regional risks, are analyzed.

Based on the analysis conducted, directions for modernization of methodological framework have been determined: regionalization of assessment; integration of environmental indicators into the economic security system; creation of a single digital information platform for collecting and processing statistical data; application of adaptive and dynamic projected threshold values; introduction of an institutional mechanism for regular review and updating of the methodology. It is emphasized that comprehensive consideration of these directions is a necessary condition for the formation of a modern, science-based system of economic security monitoring, capable of ensuring effective strategic planning, early detection of crisis trends and increasing the economic resilience of the state and regions in the long term.

Keywords: *economic security; methodological recommendations; regions; indicators; monitoring; institutional framework.*



<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.041>

JEL: L860, O40, O18

BENSENOUCI Merouane, Dr. Sci (Econ.), Prof.

Institute of Economics, LEPPSE Laboratory

University Centre of Maghnia

Bp 600-13300 Al-Zawiya Road, Al-Shuhada District, Maghnia, Tlemcen, Algeria

e-mail: merouane.bensenouci@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-0400-5187>

MAGOURA Khaled, Dr. Sci (Econ.), Prof.

Institute of Economics, LEPPSE Laboratory

University Centre of Maghnia

Bp 600-13300 Al-Zawiya Road, Al-Shuhada District, Maghnia, Tlemcen, Algeria

e-mail: mag.khaled28@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0009-0006-8477-9868>

THE INFLUENCE OF DIGITAL SECTOR DEVELOPMENT ON ALGERIA'S ECONOMIC TRAJECTORY

The impact of digital economy indicators, in particular, the ICT index and the Internet usage index, on economic growth in Algeria is studied. Using the STAR model, it is determined whether these effects are symmetric. It is shown that the optimal model is non-linear, in particular the LSTAR model, and GDP estimation involves two stages. The results show that positive and negative shocks in the Internet usage index have asymmetric effects on economic growth in Algeria.

Keywords: *ICT index; Internet usage; Economic Growth; STAR model.*

The global digital economy has emerged as a fundamental driver of economic transformation, reshaping production, consumption, and governance paradigms worldwide. For resource-rich nations like Algeria, which is actively pursuing economic diversification and modernization under its new economic model and the

C i t a t i o n: Bensenouci, M., Magoura, Kh. (2026). The influence of digital sector development on Algeria's economic trajectory. *Economy of Ukraine*. 69. 03(772). 41—59. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.041>

© Publisher PH «Akadempriodyka» of the NAS of Ukraine, 2026. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

“Algeria 2030” strategic vision, harnessing this digital transformation is not just an option but a critical imperative for sustainable development and reducing hydrocarbon dependency. The relevance of this study is anchored in this urgent need to align national strategy with the realities of the 21st century digital landscape.

Algeria has made significant, measurable progress in building its digital foundation. The internet penetration rate reached approximately 60% by 2020, accompanied by sustained government and private investment in communication infrastructure¹. This rapid digitization creates a pressing need to evaluate its true macroeconomic impact, moving beyond anecdotal evidence to rigorous empirical analysis. Conventional economic models often presuppose a simple, linear relationship between digital adoption and economic output. However, this assumption is increasingly challenged by the complex, multi-faceted nature of digitalization, which may involve critical thresholds, saturation points, and asymmetric effects that linear models fail to capture.

This research, therefore, specifically investigates the linkage between the digital sector and economic growth in Algeria, proposing that this relationship is inherently complex. The central proposition is that the influence of key digital indicators, such as internet penetration and a composite ICT index, on economic expansion is not straightforward. Instead, it may exhibit non-linear dynamics, such as threshold effects, and asymmetric responses to positive versus negative shocks.

To empirically test this proposition, the study employs the Smooth Transition Autoregressive (STAR) model. This advanced econometric technique is uniquely suited to identify and characterize regime-dependent behaviors and asymmetries that traditional linear models would overlook.

So, **the purpose of this article** is to provide a nuanced and robust empirical analysis that accurately maps how Algeria's digital economy influences its macroeconomic trajectory.

By determining whether this relationship is linear or non-linear and symmetric or asymmetric, the findings aim to offer critical, evidence-based insights for policymakers. The results are intended to inform more effective economic strategy and policy design, ensuring that future investments in digital infrastructure, competency development, and regulatory frameworks are strategically aligned with the complex realities of the nation's economic transition. This alignment is crucial for maximizing the digital economy's contribution to resilient and sustainable growth, a challenge of paramount relevance for many developing economies navigating their own digital transitions.

A variety of authors have pointed out the crucial role that the digital economy, as reflected by ICT and internet usage, plays in the economic development of nations. As a result, this research has analyzed relevant articles and categorized the literature into two main sections.

¹ Individuals using the internet (% of population) in Algeria from 2005 to 2020. *World Bank Group*. 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?locations=DZ> (assessed on: 05.08.2024).

A substantial body of research employs linear econometric models to establish a direct, positive relationship between digitalization and economic growth. These studies primarily focus on correlation and contribution analysis. K. Vu (2011) utilized a conventional cross-country regression approach to establish a robust correlation between ICT adoption and economic growth, later demonstrating a causal relationship. Another study by C. Choi & M. Hoon Yi (2009), which analyzed panel data from 207 countries using a growth model, found that the Internet significantly contributes to economic growth after controlling for investment, government consumption, and inflation. At a sectoral level, K. Vu (2013) demonstrated a strong positive relationship between ICT usage intensity and the growth of value-added and labor productivity in Singapore, quantifying that ICT investments contributed nearly one percentage point to GDP growth. Focusing on specific country groups, Z. Latif et al. (2018) employed advanced linear estimators (FMOLS, DOLS) for BRICS economies, confirming significant long-term elasticities between ICT and economic growth. Similarly, A. Portillo et al. (2020), using Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) for EU OECD countries, found that advancements in ICT implementation significantly contribute to growth. Collectively, these studies provide foundational evidence that digital infrastructure and usage are key components of modern economic development. However, their reliance on linear methodologies implicitly assumes a constant, uniform effect of digitalization across all contexts, an assumption that subsequent research has challenged.

Further investigation revealed that the digital-growth nexus is not uniform and is significantly moderated by a country's income level, region, and existing economic structure. The methodology here often involves grouping countries or using estimators that account for panel heterogeneity. A. Yousefi (2011), analyzing time-series data from 62 countries, found that ICT is a crucial growth factor for high and upper-middle-income nations but does not facilitate growth in lower-middle-income countries. This finding is echoed in regional studies. G. Harb (2017), in a study of the Arab and Middle East (AME) region, concluded that internet penetration is a vital growth driver in wealthier nations but falls short in middle-income AME countries. In a study by R. Bahrini et al. (2019), applying a panel Generalized Method of Moments (GMM) model, found that mobile phones, internet access, and broadband are pivotal for growth in selected MENA and Sub-Saharan Africa (SSA) countries, with a distinct advantage for MENA nations. Another research conducted by S. Asongu & N. Odhiambo (2020), also using GMM, found that internet penetration in SSA significantly enhances the positive effects of Foreign Direct Investment (FDI) on growth. Supporting the broader relevance of ICT, I. Otoo & N. Song (2021) and M. Kurniawati (2021) found positive impacts of internet and mobile technology on growth across income groups in global and Asian samples, though the benefits for middle-income countries are often described as emerging or beginning. This strand of literature critically establishes that the digital dividend is not automatic. It highlights the importance of contextual factors, suggesting the existence of potential threshold effects and complementary factors that determine the efficacy of digitalization. The use of models

like GMM represents a step forward in addressing endogeneity, yet the core relationship is often still modeled as linear within these contexts.

The most recent and methodologically advanced frontier of this literature directly tests for and identifies complex, non-linear dynamics, moving beyond the linear paradigm. M. Salahuddin & J. Gow (2016) applied ARDL cointegration tests to South African data, finding a significant long-run relationship between internet usage and growth, with Granger causality tests confirming that internet usage drives economic growth. In a study by M. Albiman & Z. Sulong (2017) explicitly tested for non-linear effects in Sub-Saharan Africa using a Pooled Mean Group (PMG) model. Their findings revealed that the linear influence of internet penetration is positive for lower-middle-income nations, implicitly acknowledging varying effects across regimes. Most critically, H. Becha et al. (2023) directly investigated the symmetry of the relationship for 45 African nations. By employing both linear (PMG-ARDL) and non-linear asymmetric (PMG-NARDL) models, they provided compelling evidence of complexity. Their key finding was that positive shocks in ICT imports boost growth, but the effect is asymmetric, with negative shocks having a different impact, a phenomenon observed in several countries within the sample. The studies by M. Albiman & Z. Sulong (2017) and particularly H. Becha et al. (2023) represent a significant methodological and conceptual evolution. They move beyond asking if digitalization affects growth to interrogate how it does so. Their findings confirm that the relationship can be non-linear, being subject to threshold effects, and asymmetric, where positive changes such as growth in the digital sector and negative changes like contractions or setbacks have unequal impacts on economic output.

A growing number of studies have specifically investigated the digital economy in Algeria and the North African region, providing a crucial foundation for this research while also revealing significant methodological and conceptual gaps. A recent study by A. Arbia & K. Sobhi (2024) on North Africa, including Algeria, used quantile regression and found that the internet penetration has varying effects, positive at low quantiles and negative at high quantiles. This directly suggests a non-linear and context-dependent relationship in the region. Similarly, H. Souria (2024) for the MENA region and BINUYO (2015) in a pan-African study that included Algeria, confirmed a positive association between ICT and growth, with the latter emphasizing the role of fixed wireless infrastructure. Research focused solely on Algeria has begun to outline its digital trajectory. N. Zghidi & R. Trabelsi (2025) in a comparative analysis, highlighted that digital transformation in developing countries like Algeria must be supported by adequate infrastructure and institutional quality to be effective. These studies affirm that digitalization is relevant to Algeria's economy. The existing literature on Algeria and its region has successfully established that a relationship between digitalization and growth exists.

The literature conclusively affirms the importance of the digital sector. The progression is clear from establishing correlation, to understanding contextual moderators, and finally to modeling inherent non-linearity and asymmetry. However, a significant gap remains in the context of Algeria. While the country has achieved notable digital progress, no existing study has explicitly modeled the po-

tential for both non-linear (threshold) and asymmetric dynamics in its digital economy-growth relationship. Therefore, this study fills this critical gap by investigating whether the relationship between Algeria's digital development and economic growth is best characterized by a simple linear model or by the complex, regime-dependent behaviors.

THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE DIGITAL ECONOMY

The digital economy is characterized by the execution or facilitation of economic activities using electronic methods, which depend on the electronic processing, storage, and transmission of information. It also encompasses the activities that deliver the fundamental physical infrastructure and software essential for these electronic economic functions (Hashim, Nadia, 2008). Defined as a field within the social sciences, economics investigates the distribution of scarce resources to fulfill the various and often conflicting needs of people. The core of economics revolves around the production, distribution, and consumption of goods, as well as the institutions, regulatory frameworks, and environmental aspects that enable these economic processes (Alexandre, Mbo, 2012). To clarify, the digital economy is an economic system fundamentally based on digital information, characterized primarily by the information industry.

This system transforms traditional economic elements into digital formats, leading to the emergence of digital currencies, e-commerce, digital marketplaces, and new forms of digital products and services. At its core, the digital economy is facilitated by interconnected electronic institutions. Communication channels like email and corporate websites promote economic integration, enabling e-commerce — defined as the online trading of goods, services, and financial assets (Farid, 2007).

To move beyond a generic definition, it is essential to adopt a structured model that deconstructs the digital economy into its core, interdependent layers. This systematization allows for a clearer understanding of its components and their relationships. This research proposes a layered framework, synthesizing existing concepts, as illustrated in Fig. 1.

Layer 1: *The Core Digital Sector and its Foundational Infrastructure.* This base layer represents the direct production of digital goods and services and the essential infrastructure that enables it. It includes:

- *The ICT Sector:* Industries that produce core digital goods and services, including telecommunications, software publishing, computer programming, and IT services. The value-added of this sector is a direct contributor to a nation's GDP;
- *Digital Infrastructure:* The physical and software assets required for digital activities, such as telecommunication networks (fibre optic cables, 4G/5G towers), hardware (computers, servers), and core software platforms. This infrastructure is the necessary capital base for the entire digital economy.

Layer 2: *Platform-Enabled E-Commerce & Digital Services.* Building on the core sector, this tier encompasses economic activities mediated by digital plat-

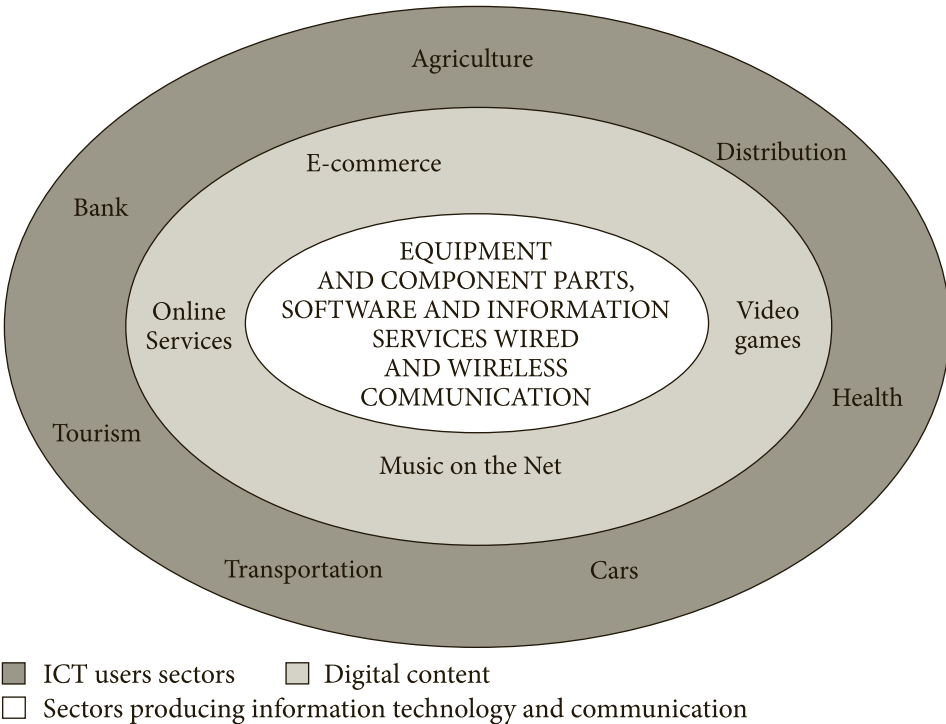


Fig. 1. The structure of Digital Economy

Source: compiled by the authors based on: bsi-economics. 2018. URL: <https://bsi-economics.org/wp-content/uploads/2015/11/Econumerique.pdf>

forms. This includes e-commerce (B2B, B2C), digital finance (online banking, fintech), and the sharing economy.

Layer 3: The Digitized Traditional Economy. This outermost layer captures the productivity gains and transformation of traditional sectors (e.g., agriculture, manufacturing, government services) through the adoption of digital tools and processes, a phenomenon often referred to as “digitalization”.

The model posits that the total macroeconomic impact of the digital economy is the aggregate of the direct value added from the foundational core sector and the indirect productivity enhancements and novel value generated within the platform enabled and digitized Layers.

Evaluating the development of a digital economy requires a multi-faceted approach using specific, quantifiable indicators. The most critical metrics include:

- **Internet Penetration Rate:** This measure evaluates the fraction of the population that has access to the internet. A higher penetration rate demonstrates improved connectivity and establishes a solid foundation for the advancement of the digital economy;
- **The Information and Communications Technology (ICT):** The foundation for analyzing a nation’s digital economy lies in its infrastructure. This analysis covers the physical components of ICT infrastructure, including computer hardware, telephone lines, transformers, fiber optic cables, satellite systems, and both

wired and wireless networks. It is also important to evaluate software investments and gather critical data on internet and network coverage, along with the extent of congestion in these systems. Additionally, understanding the level of obsolescence and depreciation within the digital infrastructure is equally significant. To summarize, the ICT infrastructure is a critical framework for assessing the development of a country's digital economy. This assessment involves quantifying both physical assets, including computing hardware and communication networks, as well as intangible assets like software and data related to internet and network activity. Evaluating the current status, accessibility, and robustness of this ICT infrastructure is vital for understanding the maturity and potential growth of a nation's digital economy (Hocin, 2013);

- **Electronic Commerce (e-commerce):** e-commerce involves the trading of goods and services for monetary value through networks mediated by computers. These transactions are finalized online when there is mutual agreement between buyers and sellers regarding the transfer of ownership or usage rights. Only those transactions that are paid for are included in the statistics, while free downloads, like software, are not counted. Examples of e-commerce include the online sale of books or CDs, transactions on electronic marketplaces, and business-to-business sales conducted through EDI networks (Mohamed nour, Sanae, 2008).

Algeria has undertaken significant efforts to integrate into the global digital economy, recognizing its potential for economic diversification beyond hydrocarbons. The country's "Algeria 2030" strategic vision underscores the importance of digital transformation.

- **Infrastructure and the Core Digital Sector:** Progress is evident in the expansion of communication infrastructure. The internet penetration rate has seen substantial growth, reaching approximately 60% by 2020, driven largely by mobile internet adoption. The government and private operators continue to invest in expanding fibre-optic networks and upgrading mobile telecommunications systems. However, the domestic ICT production sector (e.g., software development, hardware manufacturing) remains relatively small, with the economy still reliant on technology imports;

- **e-Commerce and Digital Services:** The ecosystem for platform-enabled services is in a nascent but developing stage. E-commerce is gaining traction, particularly in urban centres, though it faces challenges related to digital payment adoption, logistics, and consumer trust;

- **Digitization of the Traditional Economy:** The integration of digital technologies into traditional sectors like government services (e-governance), agriculture, and manufacturing is an ongoing process, with numerous public and private initiatives aimed at enhancing productivity through digital tools.

Algeria finds itself in a transitional phase having built a foundational digital infrastructure that supports basic connectivity, but still working to fully leverage this infrastructure to foster a robust core digital sector and achieve widespread digital transformation across its traditional economy.

THEORETICAL IMPACTS OF THE DIGITAL ECONOMY ON GROWTH

In theory, the digital economy supports economic growth in two significant ways. Firstly, it directly increases economic output by elevating digital capital as a key production element. Secondly, it indirectly contributes to growth by boosting overall productivity levels across the economy as digital capital expands, (Economics, 2016).

The digital economy has a direct influence on macroeconomic performance, primarily through heightened productive investments made by companies. These investments encompass both physical assets, such as digital tools and materials, and intangible assets like software, which are essential for production activities. Consequently, this leads to a volume effect on economic growth, as the increase in productive capital enhances overall gross fixed capital formation (GFCF), resulting in a rise in GDP. This illustrates a direct volume effect.

The indirect effects of the digital economy are reflected in the rise of overall factor productivity, which is fueled by the broad integration of digital technologies. Factor productivity, an indicator of how technological advancements influence economic growth, poses measurement challenges, as it cannot be evaluated solely by increasing inputs like capital and labor. Enhancements in factor productivity are partially driven by sectors that manufacture digital goods and those that embrace digital innovations. The notable increases in productivity within producer sectors have contributed to lower prices for digital goods and services, affecting inflation and price trends. This decline in prices motivates user sectors to invest in digital products, thereby further enhancing their productivity. Additionally, the extensive integration of digital innovations across the economy influences overall factor productivity. These innovations produce 'network' externalities: the broader their adoption, the more significant the benefits, such as improved learning and economies of scale. Thus, the proliferation of digital innovations facilitates innovation and productivity gains across all economic sectors.

Methodology. To examine the relationship between digital economy indicators and Algeria's economic growth, the research utilized data on ICT and internet usage as proxies for the country's digital economy. It also incorporated data on the evolution of Algeria's economic growth, focusing on the period from 2005 to 2022 as our study timeframe. The definitions of the key variables used in this study are summarized in Table 1. All data were sourced from the World Bank website².

To analyze the linear structure of time series, the research employs a series of tests specifically designed to uncover the linear properties of each dataset. Key tests include those developed by H. White (1989), T. Terasvirta & C. Granger (1993) and A. McLeod & W. Li (1983). The general hypothesis underlying these tests is as follows:

H_0 : there is linearity structure;

H_1 : nonlinearity structure.

² World bank open data. *World Bank Group*. 2021. URL: <https://data.worldbank.org/> (assessed on: 05.09.2024).

A consistent rejection of the null hypothesis across these tests provides robust evidence in favor of a nonlinear specification, justifying the subsequent application of the STAR methodology.

Upon establishing nonlinearity, we employ the STAR model, which allows for smooth transitions between different regimes or states of the economy.

The smooth transition autoregressive (STAR) model, comprising $(m = p + k + 1)$ independent variables, where p corresponds to lags of the dependent variable and k to exogenous variables can be formulated as follows (Terasvirta et al., 1993):

$$y_t = \beta x_t + (\theta x_t)F(z_t) + u_t, \quad (1)$$

where

$$u_t \sim iid(0, \sigma^2), \beta = (\beta_0, B_1, \dots, B_m), \theta = (\theta_0, \theta_1, \dots, \theta_m), \quad (2)$$

$$x_t = (1, y_{t-1}, \dots, y_{t-p}, x_{1t}, \dots, x_{kt}).$$

And Z_t is the transition variable. The function $F(Z_t)$ is continuous and might be even or odd.

The odd function:

$$F(z_t) = (1 + \exp^{[-\gamma(z_t - c)]})^{-1}. \quad (3)$$

It yields the logistic STAR model (LSTAR).

The even function:

$$F(z_t) = (1 - \exp^{[-\gamma(z_t - c)^2]}). \quad (4)$$

It defines the exponential STAR model (ESTAR).

When comparing the two transition functions, the logistic function varies monotonically with Z_{t-d} whereas the exponential function varies symmetrically around c with Z_t . As γ increases, both functions grow steeper, reflecting an accelerated transition speed. Refer to Fig. 2 (Zhou, 2010).

The specification of STAR models involves the following steps, as described by T. Terasvirta (1994):

- Formulate a linear autoregressive model;
- Conduct linearity tests for various values of the delay parameter d and identify the appropriate value of d if linearity is rejected;
- Select between Logistic Smooth Transition Autoregressive (LSTAR) and Exponential Smooth Transition Autoregressive (ESTAR) models through a series of nested hypothesis tests.

Table 1. Data definition

Internet	Individuals using the Internet (% of population)
ICT	Computer, communications, and other services (% of commercial service imports)
GDP_Evaluation	GDP Growth rate

Source: authors' description.

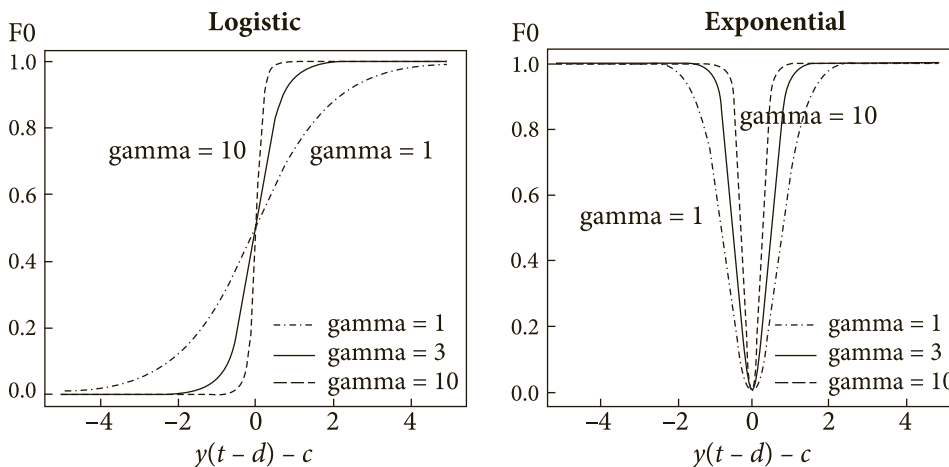


Fig. 2. Logistic and exponential transition functions of varying values of gamma
Source: Zhou, 2010, p. 4.

This test is used to distinguish between LSTAR and ESTAR structures and relies on the sequence of nested tests presented below (Terasvirta, 1994):

$$H_1 : \beta_{4j} = 0, \\ j = 1, \dots, P. \quad (5)$$

$$H_2 : \beta_{3j} = 0 | \beta_{4j} = 0, \\ j = 1, \dots, P. \quad (6)$$

$$H_3 : \beta_{2j} = 0 | \beta_{4j} = \beta_{3j} = 0, \\ j = 1, \dots, P. \quad (7)$$

According to the selection rule, the ESTAR model is chosen if H_2 yields the smallest p -value; otherwise, the LSTAR family is selected. Notably, the test's outcome is contingent on the selected transition variable.

An ESTAR model may be approximated by an LSTAR model when the transition variable's data predominantly exceeds the transition parameter c . Conversely, an LSTAR model can be approximated by an ESTAR model if its transition function grows slowly around c (i.e., for small γ). Nevertheless, an ESTAR model is unsuitable for approximating rapid transitions between regimes, such as those in a TAR model.

Empirical findings and discussion. This analysis presents an 18-year overview of Algeria's performance in technological integration and economic growth. The data reveals a trajectory of significant transformation and volatility.

The summary statistics for the main variables used in this study are presented in Table 2.

ICT Index, shows a substantial mean of 14.63%, indicating a considerable reliance on foreign technology. However, the high standard deviation (13.27) and a dramatic increase from a minimum of 0.005% to a maximum of 34.08% point to a major, non-linear expansion in ICT imports over the period.

Concurrently, Internet Usage among the population saw remarkable growth, rising from a base of 5.84% to 74.89%. Despite this progress, the median value of 26.00% being lower than the mean suggests that for half of the years, internet penetration remained below one-quarter of the population, highlighting a period of accelerated but initially delayed digital adoption.

Algeria's GDP Growth averaged a positive 2.41%, with the median (3.00%) indicating generally stable expansion. However, the range, which includes a severe contraction of -5.10%, underscores the economy's high vulnerability to external shocks, likely linked to hydrocarbon price volatility.

Linearity test: Prior to specifying a nonlinear model, it is essential to test the null hypothesis of linearity against the alternative of nonlinearity in the structure of ICT, Internet usage and Economic growth evaluation.

Table 2. Descriptive statistics

Statistic	ICT	Internet	GDP evaluation
count	18.000000	18.000000	18.000000
mean	14.631611	32.674652	2.405556
std	13.271195	23.569500	2.221148
min	0.005200	5.843942	-5.100000
25%	0.230500	11.547500	1.625000
50%	12.825000	26.000000	3.000000
75%	27.387500	48.701615	3.400000
max	34.080000	74.890000	5.900000

Source: The data analysis was conducted using Python software by the authors.

Table 3. Linearity tests of ICT

ICT		
TEST	STAT-value	p-value
Terasvirta test	9.9239	0.0069
McLeod-Li test	—	$9.388 \cdot 10^{-5}$
White neural network test	10.567	0.005

Source: The data analysis was conducted using R-Studio software by the authors.

Table 4. Linearity tests of Internet usage

Internet		
TEST	STAT-value	p-value
Terasvirta test	6.4752	0.0392
McLeod-Li test	—	0.000204
White neural network test	6.5382	0.03803

Source: The data analysis was conducted using R-Studio software by the authors.

Table 5. Linearity tests of GDP evaluation

GDP evaluation		
TEST	STAT-value	p-value
Terasvirta test	8.0076	0.018
McLeod-Li test	—	0.9672
White neural network test	7.659	0.021

Source: The data analysis was conducted using R-Studio software by the authors.

Table 6. Linearity tests of the relationship between GDP evaluation and digital economy

Testing linearity against STR					
Variables in AR part	CONST GDP_EVALUATION($t - 1$) ict(t) INTERNET(t)				
Param. not under test					
Sample range	[2006, 2022], T = 17				
<i>p-values of F-tests (NaN — matrix inversion problem)</i>					
Transition variable	<i>F</i>	<i>F4</i>	<i>F3</i>	<i>F2</i>	Suggested model
GDP_EVALUATION($t - 1$)	8.30E-02	8.07E-01	2.08E-01	1.04E-03	Linear
ict(t)	7.54E-01	5.07E-01	8.49E-01	4.92E-01	Linear
INTERNET (t) *	1.63E-02	1.58E-02	2.31E-01	3.36E-01	LSTR1
TREND	5.32E-01	4.98E-01	4.18E-01	5.34E-01	Linear

* indicates the selected transition variable (Internet) based on the lowest p -value for the F -statistic and the LSTR1 suggestion.

Source: based on JMulti output.

Table 7. Table of starting values

STR GRID SEARCH		
Variables in AR part	CONST GDP_EVALUATION ($t - 1$) ict(t) INTERNET(t)	
Restriction theta = 0		
Transition variable	INTERNET(t)	
Sample range	[2006, 2022], $T = 17$	
Transition function	LSTR1	
Grid c	{7.38, 74.89, 30}	
Grid gamma	{0.50, 10.00, 30}	
SSR	gamma	$c1$
2.7934	10.0000	53.9374

Source: based on JMulti output.

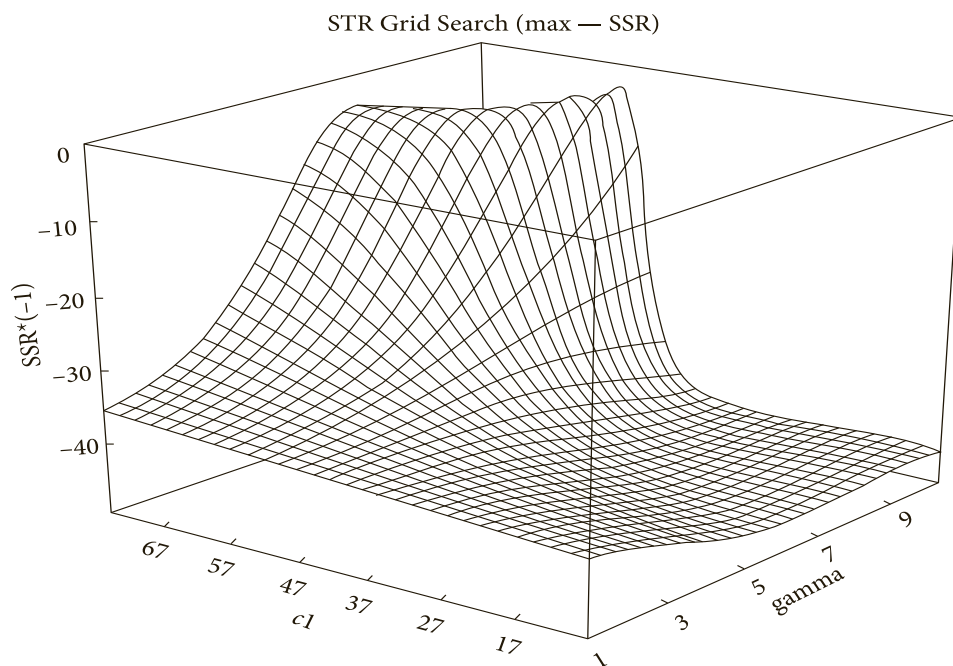


Fig. 3. Graph of initial
Source: based on JMulti output.

The ICT index: Table 3 presents the results of the linearity tests for the ICT index time series.

As shown in the table, the test results reveal that the ICT index time series displays nonlinearity. The null hypothesis was rejected, as all p -values for the Terasvirta test, the McLeod-Li test, and the White neural network test fell below the 5% significance threshold.

Internet usage index: Research presents the results of the linearity tests for this time series as follows.

Based on the results shown in Table 4, the null hypothesis of linearity for the internet usage index time series is rejected, as all p -values for the Terasvirta test, the McLeod-Li test, and the White neural network test were below the 5% significance level. This indicates that the internet usage index time series exhibits nonlinearity.

Economic growth evolution: The results of the linearity tests for the economic growth time series are shown in the following Table 5.

As shown in Table 5, the Terasvirta test and the White neural network test both suggest that the economic growth time series displays nonlinear characteristics, with p -values below the 5% significance threshold. In contrast, the McLeod-Li test yields a p -value above 0.05, indicating that the null hypothesis of linearity cannot be rejected for this series.

The findings from the Terasvirta test and the White neural network test, consistently indicate that the economic growth time series is nonlinear. Thus, it can be concluded that the economic growth time series exhibits nonlinear characteristics.

Following the confirmation that the study variables exhibit nonlinearity, this paper will investigate the linearity of the relationship between economic growth (the dependent variable) and the independent variables, which include the internet usage index and the ICT index. The Terasvirta test is employed for this purpose, and the results are as follows (Table 6).

The results demonstrate that the internet usage index variable has the lowest *F*-statistic, leading to its selection as the transition variable. This implies that Algeria's economic growth follows a nonlinear LSTAR process, shaped by annual changes in internet usage. As a result, economic growth in Algeria transitions between regimes based on internet usage. Furthermore, positive and negative shocks to the internet usage index exert asymmetric effects on economic growth. Thus, this study will proceed to estimate an LSTAR model. Before doing so, however, the initial values for the estimated parameters must be established via a grid search on the following data.

Table 8. Estimation of LSTAR model

STR ESTIMATION					
Variables in AR part	CONST GDP_EVALUATION($t-1$)ict(t)INTERNET(t)				
Restriction theta = 0					
Restriction phi = 0					
Restriction phi = -theta					
Transition variable	INTERNET(t)				
Sample range	[2006, 2022], T = 17				
Transition function	LSTR1				
Number of iterations	9				
Variable	Start	Estimate	SD	<i>t</i> -stat	<i>p</i> -value
<i>Linear part</i>					
CONST	2.94711	3.60828	0.7122	5.0665	0.0015
GDP_EVALUATION($t-1$)	-0.25762	-0.36167	0.1581	-2.2879	0.0560
ict(t)	0.00474	0.06898	0.0755	0.9132	0.3915
INTERNET(t)	0.0436	0.00102	0.0458	0.0224	0.9828
<i>Nonlinear part</i>					
CONST	-157.58467	-159.61957	14.3139	-11.1514	0.0000
GDP_EVALUATION($t-1$)	-0.89039	-0.80001	0.2041	-3.9205	0.0057
ict(t)	4.04877	4.09902	0.4295	9.5432	0.0000
INTERNET(t)	0.27044	0.27961	0.0646	4.3289	0.0034
gamma	10.0000	17.89117	5.5427	3.2279	0.0145
c1	53.93737	51.44421	0.9546	53.8925	0.0000

Source: based on JMulti output.

The Table 7 indicates that the initial value for the threshold parameter c is 53.9374, and the initial value for the transition speed parameter γ is 10. Figure 3 plots the transition function based on the starting values from Table 7. As expected, the graph confirms the smooth transition between regimes identified by the grid search.

With these initial values, the LSTAR model was estimated to evaluate economic growth, using the internet usage index as the transition variable. The results are as follows (Table 8).

The empirical results from the STAR model provide nuanced insights into the non-linear relationship between digitalization and economic growth in Algeria.

The analysis reveals that in the linear regime, lagged economic growth exerts a negative influence on its current value. While both the ICT index and internet usage show positive coefficients, aligning with prior research H. Becha et al. (2023), A. Portillo et al. (2020), K. Vu (2011; 2013) for ICT; I. Otoo & N. Song (2021), M. Kurniawati (2021), S. Asongu & N. Odhiambo (2020), M. Albiman & Z. Sulong (2017), M. Salahuddin & J. Gow (2016) and C. Choi & M. Hoon Yi (2009) for internet, these effects are not statistically significant. This initial finding underscores the limitation of linear models in capturing the true dynamics at play.

In contrast, all coefficients in the non-linear part of the model are statistically significant, confirming the presence of a robust regime-dependent relationship. The estimation identifies two distinct economic regimes, with the transition between them triggered at an internet usage index threshold of $c1 = 51.444$. The high transition speed of 17.891 indicates that the Algerian economy shifts relatively quickly between these states, underscoring the dynamic nature of the digital economy's impact.

A pivotal finding is the divergent influence of digital indicators: internet penetration is the dominant trigger for economic regime shifts, while the composite ICT index shows a weaker effect. This stems from their conceptual differences. Internet penetration is a *diffusion-oriented* metric; its rapid adoption creates immediate network effects, lowering transaction costs and catalyzing broad-based economic activity, hence its role as a potent, fast-acting threshold variable. Conversely, the ICT index is an *infrastructure-oriented* metric reflecting capital stock; its benefits materialize more gradually as they depend on complementary investments. Therefore, internet usage acts as a leading indicator of digital-economic activation, while the ICT index represents a slower-moving foundational capacity, explaining its lesser role in triggering immediate non-linear growth transitions.

The results demonstrate an asymmetric adjustment process where the Algerian economy's growth path is highly sensitive to changes in internet usage. Positive shocks that push penetration past the critical threshold can rapidly propel the economy into a higher-growth regime, while negative shocks below this threshold can have a disproportionately negative effect, locking it into a lower-growth state. This underscores the strategic imperative for policymakers to focus specifically on accelerating internet adoption and accessibility, as it is the most potent and responsive lever for triggering positive structural change in the digital era.

CONCLUSION

This research empirically investigated the influence of digital economy indicators on Algeria's economic growth and assessed whether these effects are symmetric. The analysis spanned the period from 2005 to 2022 and applied the nonlinear STAR model, which allows for smooth transitions between regimes instead of abrupt changes. This research relied on time series data for the ICT index and the internet usage index in Algeria, which reflect the digital economy, as well as time series data for economic growth.

Following a series of linearity tests on the study variables, the results confirmed that the ICT index, the internet usage index, and economic growth are nonlinear time series. A linearity test on the model further revealed that the LSTAR model is the optimal choice. Upon estimating the model, the research determined that economic growth shifts between two regimes, and with fast speed in the transition. The LSTAR model's estimation indicates that positive and negative shocks to the internet usage index asymmetrically impact economic growth in Algeria. These findings highlight the internet's more pronounced role in shaping economic growth compared to the ICT index, as both are pivotal indicators for measuring Algeria's digital economy.

This study makes a substantive contribution by addressing a critical gap in the scholarly discourse, namely the empirical examination of how ICT indices and internet penetration influence economic development. The resulting insights possess significant practical utility, providing a framework for policymakers in Algeria and other developing nations to foster sustainable economic growth. Distinguished by its innovative approach, timely focus on the digital economy, and explicit policy relevance, this research enriches the ongoing international debate concerning the role of macroeconomic instruments in advancing core economic goals.

The relevance of this research extends beyond Algeria. The methodological approach and findings offer valuable insights for other developing economies undergoing digital transformation, such as Ukraine. Both nations share a strategic imperative to diversify their economies (Algeria from hydrocarbons, and Ukraine from traditional heavy industry and agriculture). A comparison reveals a shared challenge: ensuring that digital infrastructure investments translate into broad-based, resilient economic growth. For Ukraine, which possesses a strong IT services sector, this research underscores the importance of fostering robust domestic internet penetration and digital adoption to ensure that the benefits of its tech sector diffuse throughout the entire economy. The demonstrated non-linear and asymmetric effects suggest that policymakers in both countries should anticipate critical thresholds and design policies that are resilient to digital shocks.

To achieve its digital and economic transformation, Algeria must implement a comprehensive strategy. This necessitates cultivating digital literacy through education, incentivizing e-commerce, and modernizing core ICT infrastructure. The implementation of integrated, cross-sectoral information systems is vital for enhancing efficiency and transparency. Furthermore, modernizing financial admini-

nistration is critical to bridge the technological divide. The resultant financial surpluses must then be strategically leveraged to diversify the economy and ensure sustainable, long-term growth.

REFERENCES

- Vu, K. (2011). ICT as a source of economic growth in the information age: Empirical evidence from the 1996—2005 period. *Telecommunications Policy*. 35(4). 357—372. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2011.02.008>
- Choi, C., Hoon Yi, M. (2009). The effect of the Internet on economic growth: Evidence from cross-country panel data. *Economics Letters*. 105(1). 39—41. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2009.03.028>
- Vu, K. (2013). Information and Communication Technology (ICT) and Singapore's economic growth. *Information Economics and Policy*. 25(4). 284—300. <https://doi.org/10.1016/j.infoecopol.2013.08.002>
- Latif, Z., Yang mengke, Danish, Latif, S., Ximei, L., Pathan, Z., Salam, S., Jianqiu, Z. (2018). The dynamics of ICT, foreign direct investment, globalization and economic growth: Panel estimation robust to heterogeneity and cross-sectional dependence. *Telematics and Informatics*. 35(2). 318—328. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.12.006>
- Portillo, A., González, M., Mogollón, R. (2020). Impact of ICT development on economic growth. A study of OECD European union countries. *Technology in Society*. 63, 101420. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101420>
- Yousefi, A. (2011). The impact of information and communication technology on economic growth: evidence from developed and developing countries. *Economics of Innovation and New Technology*. 20(6). 581—596. <https://doi.org/10.1080/10438599.2010.544470>
- Harb, G. (2017). The economic impact of the Internet penetration rate and telecom investments in Arab and Middle Eastern countries. *Economic Analysis and Policy*. 56. 148—162. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2017.08.009>
- Bahrini, R., Qaffas, A. (2019). Impact of Information and Communication Technology on Economic Growth: Evidence from Developing Countries. *Economies*. 7(1). 21. <https://doi.org/10.3390/economies7010021>
- Asongu, S., Odhiambo, N. (2020). Foreign direct investment, information technology and economic growth dynamics in Sub-Saharan Africa. *Telecommunications Policy*. 44(1). 101838. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2019.101838>
- Otoo, I., Song, N. (2021). The impact of ICT on economic growth-Comparing rich and poor countries. *Telecommunications Policy*. 45(2). 102082. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.102082>
- Kurniawati, M. (2021). Analysis of the impact of information communication technology on economic growth: empirical evidence from Asian countries. *Journal of Asian Business and Economic Studies*. 29(1). 2—18. <https://doi.org/10.1108/JABES-07-2020-0082>
- Salahuddin, M., Gow, J. (2016). The effects of Internet usage, financial development and trade openness on economic growth in South Africa: A time series analysis. *Telematics and Informatics*. 33(4). 1141—1154. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2015.11.006>
- Albiman, M., Sulong, Z. (2017). The linear and non-linear impacts of ICT on economic growth, of disaggregate income groups within SSA region. *Telecommunications Policy*. 41(7-8). 555—572. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2017.07.007>
- Becha, H., Kalai, M., Houidi, S., Helali, K. (2023). The Symmetric and Asymmetric Effects of Digitalization on Economic Growth in African Countries: Evidence from Linear

- and Non-Linear ARDL Models. In: Jallouli R., Bach Tobji M., Belkhir M., Soares A., Casais B. (Eds.). *Digital Economy. Emerging Technologies and Business Innovation. ICDEc 2023. Lecture Notes in Business Information Processing*. Vol. 485. https://doi.org/10.1007/978-3-031-42788-6_20
- Arbia, A., Sobhi, K. (2024). Foreign direct investment, information and communication technology, and economic growth: The case of North African Countries. *Scientific African*. Vol. 24. e02234. <https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2024.e02234>
- Souria, H. (2024). The interaction between economic digitalization and economic growth in MENA region. *Les Cahiers Du Cread*. 40(1). 193—218. <https://doi.org/10.4314/cread.v40i1.7>
- Zghidi, N., Trabelsi, R. (2025). Impact of Digitalization on Sustainable Development: A Comparative Analysis of Developed and Developing Economies. *Journal of Risk and Financial Management*. 18(7). 359. <https://doi.org/10.3390/jrfm18070359>
- Hashim, A.-S., Nadia, A.-L. (2008). *Knowledge Economy*. 1st ed. Amman Jordan: Dar Al-Safaa for Publishing and Distribution.
- Alexandre, N., Mbo, M. (2012). *Modele de croissance economique (Version preliminaire ed.)*. Kinshasa.
- Farid, A. (2007). *Digital Economy Internet and Restructuring of Investment. Stock Exchanges and Electronic Banks*.
- Hocin, A.-A. (2013). The Role of investment in information and communication technology in achieving sustainable development: A comparative study between malaysia and tunisia. setif: university farhat aabas.
- Mohamed nour, A.-J., Sanae, J. (2008). *Electronic Commerce*. Jordan: Dar Al-hamed publishing.
- Economics, B. (2016). *Economie numérique: définition et impacts*. Retrieved from BSI Economics. URL: <https://bsi-economics.org/wp-content/uploads/2015/11/Econumerique.pdf>
- White, H. (1989). An additional hidden unit test for neglect non-linearity in multilayer feedforward networks. *Proceedings of the International Joint Conference on Neural Networks*. 451—455. <https://doi.org/10.1109/IJCNN.1989.118281>
- Terasvirta, T., Granger, C. (1993). *Modelling non-linear economic relationships*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198773191.001.0001>
- McLeod, A., Li, W. (1983). Diagnostic checking arma time series models using squared-residual autocorrelations. *Journal of time series analysis*. (4). 269—273. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9892.1983.tb00373.x>
- Terasvirta, T., Lin, C., Granger, C. (1993). Power of the neural network linearity test. *Journal of Time Series Analysis*. (14). 209—220. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9892.1993.tb00139.x>
- Zhou, J. (2010). *Smooth transition autoregressive models: a study of the industrial production index of sweden*. Uppsala universitet. URL: <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:326676/FULLTEXT01.pdf>
- Terasvirta, T. (1994). Specification, Estimation, and Evaluation of Smooth Transition Autoregressive Models. *Journal of the American Statistical Association*. 89(425). 208—218. <https://doi.org/10.1080/01621459.1994.10476462>

Received on October 10, 2025

Reviewed on November 14, 2025

Revised on December 10, 2025

Signed for printing on February 04, 2026

Published on March 23, 2026

Меруан Бенсенусі, д-р екон. наук, проф.

Інститут економіки, лабораторія з оцінювання

та прогнозування економічної політики і стратегій підприємств

Університетський центр Магнії

а/с 600-13300, шосе Аль-Завія, район Аль-Шухада, Магнія, Тлемсен, Алжир

Халед Магура, д-р екон. наук, проф.

Інститут економіки, лабораторія з оцінювання

та прогнозування економічної політики і стратегій підприємств

Університетський центр Магнії

а/с 600-13300, шосе Аль-Завія, район Аль-Шухада, Магнія, Тлемсен, Алжир

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СЕКТОРУ

НА ЕКОНОМІЧНУ ТРАЄКТОРІЮ АЛЖИРУ

Проведено емпіричне дослідження асиметричного впливу показників цифрової економіки на економічне зростання в Алжирі в період між 2005 і 2022 р. Ґрунтуючись на використанні вдосконаленої нелінійної авторегресійної методології плавного переходу (STAR), як оптимальний інструментарій дослідження вибрано логістичну модель STAR (LSTAR), що дало змогу вийти за межі традиційного лінійного аналізу. Завдяки плавному переходу між двома різними режимами модель успішно фіксує динаміку економічного зростання з оцінками, які засвідчують, що ці переходи відбуваються швидко. Головним результатом є виявлення неоднорідного зв'язку: шоки в індексі використання Інтернету мають асиметричний вплив на економічне зростання, за якого позитивні й негативні зміни справляють непропорційний вплив. Крім того, аналіз показує, що використання Інтернету є більш потужним і вагомим фактором зростання порівняно з ширшим індексом ІКТ, що підкреслює першорядну важливість підключення до Інтернету в цифровому економічному ландшафті Алжиру.

Здійснене емпіричне дослідження цих нелінійних зв'язків допомагає заповнити прогалину в науковому дискурсі. Істотне значення роботи полягає в інноваційному методологічному підході, зосередженості на актуальній темі цифрової трансформації та очевидній важливості для розроблення політики. Отримані результати базуються на фактах і вирізняються великою практичною корисністю, надаючи цінну інформацію для розробників політики в Алжирі та інших подібних країнах, що розвиваються. Отже, ці результати стратегічно орієнтовані на обґрунтування і формування ефективних стратегій і політик, спрямованих на використання цифрових інструментів з особливим акцентом на поліпшення доступу й підвищення рівня охоплення Інтернетом, що в кінцевому підсумку сприятиме сталому і стійкому економічному розвитку.

Ключові слова: індекс ІКТ; використання Інтернету; економічне зростання; модель STAR.

Надійшла 10.10.2025

Прорецензована 14.11.2025

Доопрацьована 10.12.2025

Підписана до друку 04.02.2026

Оприлюднена 23.03.2026



СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І СОЦІАЛЬНА СФЕРА, ДЕМОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

SOCIAL TRANSFORMATIONS AND SOCIAL SPHERE, DEMOGRAPHY AND LABOR ECONOMICS

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.060>

УДК 336. 511

JEL: H11, H41, H50, H61

І.О. ЛЮТИЙ, д-р екон. наук, проф., член-кореспондент НАН України,
заслужений економіст України, завідувач кафедри фінансів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Васильківська, 90а, 03022, Київ, Україна
e-mail: liutyi@knu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3249-002X>

П.А. МОРОЗ, канд. екон. наук,
директор Департаменту корпоративної соціальної відповідальності
ПрАТ «МХП»

вул. Академіка Заболотного, 158, 01609, Київ, Україна

e-mail: pavlo.moroz.ua@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2711-6795>

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розкрито особливості та пріоритети бюджетного фінансування соціальних функцій держави в умовах війни, визначено основні чинники, що перешкоджають наданню належного обсягу гарантованих суспільних послуг населенню за рахунок бюджетного фінансування, розширено пошук підходів до формування нової моделі забезпечення соціальних стандартів у період повоєнного відновлення України. Забезпечення соціальної справедливості розглянуто як одну з ключових детермінант спротиву та єдності всіх громадян різних соціальних груп для забезпечення Перемоги, повоєнної відбудови України і формування довіри до держави як інституту влади.

Ключові слова: бюджетне фінансування; соціальні функції держави; бюджетно-податкова політика; система публічних фінансів; соціальна справедливість; гарантовані суспільні послуги.

Ц и т у в а н н я: Лютий, І., Мороз, П. (2026). Особливості та пріоритети бюджетного фінансування соціальних функцій держави в умовах війни. *Економіка України*. 69. 03(772). 60—78. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.060>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Ключовою ознакою сучасного цивілізованого суспільства є високий рівень соціальних стандартів, які законодавчо гарантуються державою і забезпечуються за рахунок системи публічних фінансів. Ступінь фінансового забезпечення соціальної сфери безпосередньо відображає поточний стан розвитку економіки і тип соціальної політики держави, проводжуваної урядом країни. Прагнення України інтегруватися в європейський економічний простір, підвищити якість і рівень життя населення до світових стандартів зумовлюють необхідність глибоких змін у реалізації соціальної політики і поліпшенні дієвості механізмів її фінансування. З огляду на те, що більшість європейських країн за конституціями є соціально орієнтованими моделями економіки, для України на порядку денному постає питання щодо майбутньої моделі економіки з позиції пошуку балансу між обсягом соціальних функцій і рівнем їх фінансового забезпечення за рахунок акумуляції коштів публічного сектору економіки. При цьому вважаємо за потрібне проаналізувати модель соціальної держави, що виникла на початку ХХ ст. за умов сучасних тенденцій демографічних процесів з позиції неефективності хронічного дефіциту і структурних дисбалансів бюджету.

Додатковим викликом для української системи державних фінансів, процесу формування соціальної і бюджетно-податкової політики стала широкомасштабна військова агресія, яка розпочалася в лютому 2022 р., що змінило пріоритети в бюджетному фінансуванні й значно звузило фіскальний простір. У таких умовах жорсткого обмеження фінансових ресурсів Уряду України необхідно вирішувати триєдине завдання: забезпечити достатній обсяг фінансових ресурсів для відстоювання суверенітету і незалежності країни, запропонувати нову модель фінансування соціальних функцій держави і дотримуватися законодавчо визначених соціальних гарантій населенню.

Питання теорії і практики фінансового забезпечення соціальних функцій держави є предметом дослідження багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. До представників західних наукових теорій, що розглядали забезпечення соціальних функцій держави крізь призму використання бюджетно-податкових інструментів, необхідно віднести таких дослідників, як Ш. Бланкарт (Blankart, 2012), Дж. Б'юкенен і М. Мастрейв (Buchanan, Musgrave, 1999), Дж. Стігліц (Stiglitz, 2012), М. Фрідман (Friedman, 2002). У вітчизняній фінансовій науці цю проблематику досліджують В. Геєць із співавторами (Геєць та ін., 2022), Т. Єфименко (2024), В. Кудряшов (2023), Е. Лібанова із співавторами (Лібанова та ін., 2022), І. Луніна (2022), І. Лютий із співавторами (Лютий та ін., 2023, 2025), В. Тропіна (2020) та інші. На нашу думку, окремим глобальним викликом для економік демократичних країн, які базувалися на ідеології ліберально-демократичних цінностей, в умовах сучасних демографічних криз і поляризації суспільства на фоні політизації міграційної політики, є посилення тенденцій соціалізації державного бюджету, що зумовлюється зростанням його частки, яка використовується на соціальні виплати й допомоги окремим верствам населення, а також фінансування окремих цільових соціальних програм (Лютий, 2020).

При цьому традиційними і найбільш поширеними є підходи, які наголошують, що «основною формою фінансування соціальної сфери в Україні є прямі бюджетні видатки державного та місцевих бюджетів, обсяг яких залежить від короткострокових політичних цілей та не завжди корелюється з можливостями української економіки» (Мельник та ін., 2023, с. 10). З дотриманням аналогічних підходів інші вчені стверджують, що «серед усіх джерел фінансового забезпечення реалізації соціальної функції держави найбільшим обсягом характеризується сфера публічних фінансів, зокрема кошти державного і місцевих бюджетів» (Сидор, Федак, 2025, с. 126).

Вважаємо надзвичайно актуальним і новітнім підхід, відповідно до якого автори, визначаючи контури нової моделі політики соціальної якості в період повоєнного відновлення, наголошують, що «у суспільстві мають розвиватися цінності європейського характеру з поступовим відходженням від патерналізму держави до задоволення соціальних потреб шляхом зміни форми наймання на роботу за моделлю участі в прибутках» (Геєць та ін., 2022, с. 13).

Наразі ж, як зазначає В. Кудряшов (2023), в умовах війни першочергового значення набули питання управління видатками і кредитування державного бюджету. Останній прийняв потужне навантаження, передусім у сфері витрат. Виникла необхідність у суттєвому збільшенні видатків на оборону й безпеку, фінансування інфраструктури й надання соціальної допомоги населенню, у запобіганні погіршенню ситуації у різних сферах економіки (у державному, приватному секторах і домогосподарствах). Водночас зросли витрати на надання допомоги переселенцям і ветеранам війни, відновлення критичної інфраструктури, ліквідацію руйнівних наслідків російської агресії, зокрема, на підтримку державних підприємств, передусім в енергетичному секторі.

Проте проблеми бюджетного фінансування соціальних функцій держави (серед іншого і в контексті підвищення ефективності управління публічними фінансами й повноцінного забезпечення гарантованих суспільних послуг), через постійні нові загрози в умовах війни і під час повоєнного відновлення України, залишаються недостатньо дослідженими.

Отже, **мета статті** — розкрити особливості й пріоритети бюджетного фінансування соціальних функцій держави в Україні в умовах війни, визначити основні глобальні виклики і ендегенні (внутрішні) загрози і обґрунтувати підходи до формування нової моделі надання гарантованих соціальних послуг населенню за часів війни і в період повоєнного відновлення.

Методи дослідження. Для розкриття взаємозв'язку між законодавчою регламентацією змісту й обсягу гарантованих суспільних послуг і рівнем їх фінансового забезпечення системою публічних фінансів використано аналітичний і системний методи. Статистичний метод застосовано для аналізу динаміки бюджетних видатків на фінансування соціальних функцій держави перед початком і в період збройної агресії РФ проти України. За допомогою порівняльного і факторного методів розкрито чинники впливу на зміну обсягів і пріоритетів у бюджетному фінансуванні соціальних функцій держави в умовах воєнного стану. Методи логічного узагальнення й групуван-

ня застосовано для визначення основних глобальних викликів і суперечностей національної економіки, що перешкоджають підвищенню ефективності бюджетного фінансування соціальних функцій держави. При обґрунтуванні підходів до формування нової моделі надання гарантованих соціальних послуг населенню в період повоєнного відновлення застосовано методи наукового абстрагування і експертних оцінок.

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

При формуванні бюджетно-податкової політики і визначенні її пріоритетів як на середньо-, так і на довгострокову перспективу, видатки бюджету поділяються на обов'язкові й дискреційні. До обов'язкових видатків відносяться всі бюджетні видатки соціального призначення, оскільки їх обсяг визначається відповідно до положень чинного законодавства, що регламентують соціальні стандарти і перелік публічних послуг і гарантуються Конституцією України. Соціальні видатки також відносяться до захищених статей видатків бюджету через пряму заборону Основного закону (ст. 22) «звужувати зміст та обсяг існуючих прав і свобод людини» при проведенні бюджетної консолідації та внесенні змін до чинних законодавчих актів¹.

Водночас в умовах воєнного стану на законодавчих підставах відбулося часткове «заморожування» соціальних стандартів, зокрема, відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» було призупинено дію Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» протягом 2023 р. (а фактично з жовтня 2022 р.). Таке законодавче рішення було прийнято в період значного приросту інфляції: індекс споживчих цін (ІСЦ) склав 26,6 % за підсумками 2022 р. і 5,1 % у 2023 р. З 2024 р. зобов'язання індексації заробітних плат було законодавчо поновлено, однак за умов, коли ІСЦ перевищує поріг у 103 % (ст. 4 Закону України «Про індексацію грошових доходів населення»²). На практиці, з січня по липень 2024 р. передумов для поточної індексації не виникало³.

Подібна ситуація і з іншими соціальними стандартами, зокрема, тими, що залежать від законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, відповідно до якого розраховуються понад 180 видів соціальних виплат⁴. Так, в

¹ Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>

² Про індексацію грошових доходів населення. Закон України № 1282-XII від 03.07.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12#Text>

³ Розраховано авторами за: Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>; Державна статистична служба України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁴ Міністерство працює над оновленням методики розрахунку прожиткового мінімуму спільно з міжнародними партнерами, — Денис Улютін. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. 2026. 13 лют. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ministerstvo-pratsiuie-nad-onovlenniam-metodyky-rozrakhunku-prozhytkovoho-minimumu-spilno-z-mizhnarodnymy-partneramy-denys-uliutin>



Рис. 1. Динаміка показників видатків Зведеного бюджету України за функціями держави у 2021 р. і 2023—2024 рр., % до ВВП
Джерело: побудовано авторами за: Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>; Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 1. Питома вага видатків на соціальні функції держави у видатках Зведеного бюджету України за 2020—2024 рр., %

Сфера	2020	2021	2022	2023	2024
Охорона здоров'я	11,0	11,0	7,1	4,9	4,8
Духовний і фізичний розвиток	2,0	2,4	1,1	0,9	0,9
Освіта	15,8	17,0	9,6	7,0	7,1
Соціальний захист і соціальне забезпечення	21,7	19,9	15,0	11,6	10,6
Р а з о м	50,5	50,3	32,8	24,4	23,4
% до ВВП	19,2	17,0	19,2	16,5	15,1

Джерело: складено авторами за: Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>

умовах воєнного часу вперше на законодавчому рівні прожитковий мінімум переглянули з липня 2022 р. Відтоді його загальний показник збільшився на 27,9 % — до 3209 грн (станом на 1 січня 2026 р. порівняно з 2508 грн станом на 1 липня 2022 р.). За аналогічний період ІСЦ перевищив 50 %⁵.

Оскільки фінансування соціальних функцій держави відбувається коштами державного і місцевих бюджетів, то розкриття поточної ситуації і визначення трендів у обсягах їх бюджетного фінансування пропонується здійснити на основі видатків Зведеного бюджету України. При цьому до видатків на соціальні функції держави віднесено видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту, духовний і фізичний розвиток (табл. 1).

Наведені дані свідчать про значне — майже вдвічі — скорочення питомої ваги видатків зведеного бюджету на соціальні функції держави: з 50,5 % у 2020 р. до 23,4 % у 2024 р. При цьому частка у ВВП видатків на соціальну сферу не показує такого серйозного падіння обсягів бюджетного фінансування порівняно з довоєнним періодом. Це підтверджує думку про намагання уряду утримувати обсяг надання гарантованих соціальних послуг населенню з урахуванням економічної ситуації у країні.

Збройна агресія внесла суттєві зміни в пріоритети бюджетно-податкової політики України, що дістало відображення у фінансуванні функцій держави (рис. 1).

Від початку повномасштабної війни видатки на оборону суттєво зросли: з 2,3 % ВВП у 2021 р. до 31,6 % у 2023 р. і 30,1 % у 2024 р. Починаючи з 2022 р. і по теперішній час першочерговим пріоритетом є оборонна функція держави, оскільки йдеться про забезпечення суверенітету і обороноздатності країни. На другому місці — громадський порядок, безпека і судова влада, що зумовлено посиленням терористичних загроз. Зміна пріоритетів у період воєнного часу негативно впливає на фінансування соціальних функцій держави. Як наслідок, спостерігаємо від'ємну динаміку видатків на освіту, охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток та ін. Такий підхід притаманний моделі бюджетно-податкової політики, орієнтованій на досягнення тактичних цілей — забезпечення повноцінного фінансування військових потреб держави і стабілізація економіки. На нашу думку, очевидним є виникнення дихотомії між стратегічними і тактичними цілями, що проявляється в необхідності дотримання визначених цільових індикаторів рівня перерозподілу ВВП через бюджет, обсягом фінансування оборонної функції держави і наданням гарантованих суспільних послуг населенню (Лютий, Мороз, 2025). При цьому необхідно акцентувати увагу й на зміні структури дохідної частини Зведеного бюджету України за 2020—2024 рр. (табл. 2).

У 2020—2021 рр. частка податкових надходжень у структурі доходів Зведеного бюджету України становила понад 80 % (у 2021 р. — 87,5 %), тоді як у роки повномасштабного вторгнення вона зменшилася до 52,8 % у 2023 р. і

⁵ Розраховано авторами за: Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>; Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

несуттєво зросла до 58,2 % у 2024 р. Якщо проаналізувати зміну в абсолютних показниках, то податкові надходження Зведеного бюджету України зросли до 2,09 трлн грн за підсумками 2024 р. (1,45 трлн грн — за підсумками 2021 р.), або на 44 %, а неподаткові надходження — відповідно, до 1,02 трлн грн (202,5 млрд грн), тобто збільшились у п'ять разів.

Відчутне зростання частки неподаткових надходжень у період воєнного стану — максимальне значення становило 33,1 % у 2023 р. — свідчить про перехід до оперативного управління бюджетом із застосуванням неринкових (адміністративних) механізмів реалізації бюджетно-податкової політики. Це зумовлено критичною потребою в мобілізації ресурсів на оборону й безпеку і реалізується через залучення зовнішньої допомоги, вилучення власних надходжень бюджетних установ, «заморожування» соціальних стандартів тощо. Зазначені тренди в акумулюванні доходів зведеного бюджету накладають додаткові обмеження на формування ефективної фіскальної політики повоєнного відновлення.

Компенсувати значне падіння обсягів податкових надходжень вдалося, зокрема, і за рахунок грантової допомоги (коштів від зарубіжних країн і міжнародних організацій), яка практично не надходила до бюджету в передвоєнні часи. Питома вага грантової допомоги становила від 22 % у 2022 р. до 13,3 % у 2024 р. і має тенденцію до скорочення. При цьому з початку повномасштабного збройного конфлікту Україна стала отримувати грантову допомогу від міжнародних партнерів як безпосередньо до державного і місцевих бюджетів, так і через громадські / благодійні організації для надання адресної соціальної допомоги. Якщо в першому випадку грантові кошти були джерелом надходжень до бюджету, які в подальшому перерозподілялися на фінансування соціальних та інших функцій держави, то грантова допомога, що надходила через благодійні організації, виступала як додаткові соціальні послуги для окремих категорій громадян, а також у формі грантів швидкого реагування. Через відсутність єдиного реєстру отримувачів грантової допомоги на рівні держави виникали деякі диспро-

Таблиця 2. Структура доходів Зведеного бюджету України за 2020—2024 рр., %

Дохідна частина	2020	2021	2022	2023	2024
Податкові надходження	82,6	87,5	61,2	52,8	58,2
Неподаткові надходження	17,3	12,2	16,8	33,1	28,4
Доходи від операцій з капіталом	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Кошти від зарубіжних країн і міжнародних організацій	0,1	0,1	21,8	14,0	13,3
Цільові фонди	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Інші надходження	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Джерело: складено авторами за: Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>

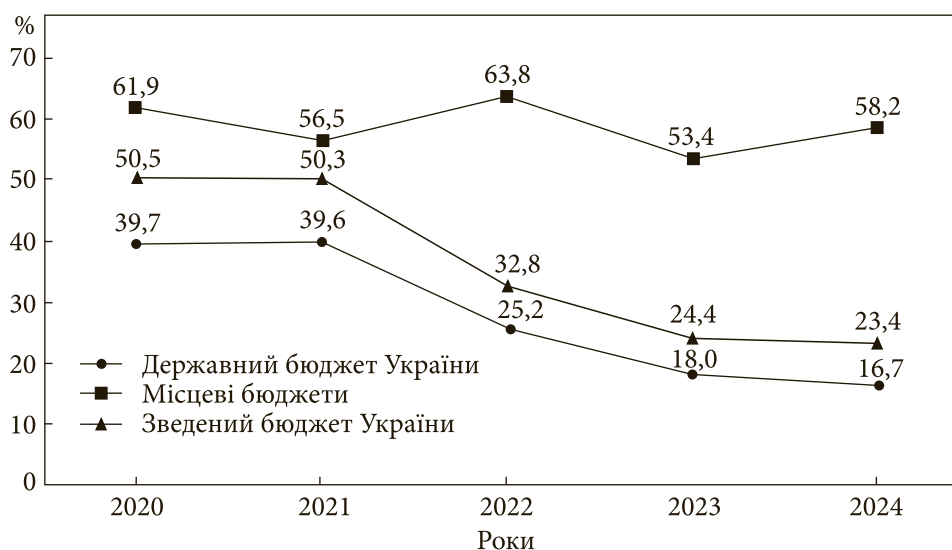


Рис. 2. Питова вага видатків на соціальні функції держави у видатках зведеного, державного і місцевих бюджетів за 2020—2024 рр., %

Джерело: складено авторами за: Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>

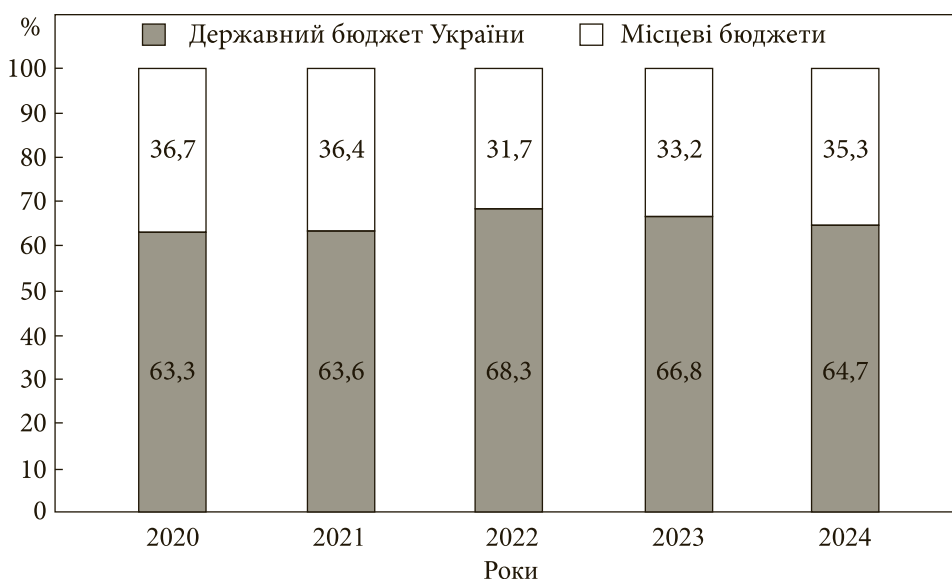


Рис. 3. Співвідношення видатків на соціальні функції держави державного і місцевих бюджетів у видатках Зведеного бюджету України за 2020—2024 рр., %

Джерело: складено авторами за: Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>

порції у її розподілі як у грошовій, так і в матеріальній формі, що порушувало принцип соціальної справедливості й підривало довіру з боку населення до держави як інституту влади. Певною мірою вирівнювання соціальної справедливості відбувалося через діяльність неурядових громадських, бла-

Таблиця 3. Питома вага видатків на соціальні функції у видатках місцевих бюджетів України за 2020—2024 рр., %

Сфери соціальних видатків місцевих бюджетів	2020	2021	2022	2023	2024
Освіта	41,7	41,7	46,9	37,0	40,5
Охорона здоров'я	10,6	5,5	6,3	5,7	5,3
Соціальний захист і соціальне забезпечення	5,0	4,7	5,9	6,7	8,2
Духовний і фізичний розвиток	4,6	4,6	4,7	4,0	4,2

Джерело: складено авторами за: Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>

годійних і волонтерських організацій, довіра до яких у воєнний час залишається доволі високою⁶.

З огляду на це, пошук балансу у фінансуванні соціальної сфери, дотримання принципів соціальної справедливості, прозорості й доброчесності в їх перерозподілі, забезпеченні обороноздатності країни, своєчасному обслуговуванні державного боргу та здійсненні публічних інвестицій для відновлення економіки — це виклик, який Уряд України має подолати протягом найближчих років. «Ціна» вирішення цього питання — майбутнє України.

Україна, як і більшість європейських країн, за Конституцією є соціальною державою, що накладає додаткові зобов'язання на обсяг і рівень фінансового забезпечення соціальних функцій. Є. Тришновський (2024), визначаючи хронологію розвитку соціальних якостей держави, наголошує, що у ХХІ ст. соціальні держави перебувають на етапі формування «нової соціальної політики», яка характеризується переходом до інноваційного економічного розвитку, закріпленням їх в Основному законі оновлених правових та юридичних гарантій у сфері реалізації соціальної політики, визнанням розвитку людського капіталу стратегічним пріоритетом.

При цьому держава в особі уряду має забезпечувати законодавчо встановлений рівень добробуту громадян (соціальні гарантії), і ця відповідальність не може бути передана приватному сектору (корпорації) або територіальній громаді. Наголошуємо, що в умовах реалізації в Україні реформи децентралізації влади відбувається передача частини владних повноважень і джерел їх фінансування на місцевий рівень. Однак соціальні функції, що забезпечують законодавчо визначені соціальні гарантії, не можуть передаватися на місцевий рівень і закріплюватись як власні функції органів місцевого самоврядування, а також фінансуватися за рахунок власних коштів місцевих

⁶ Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, оцінка проблем, що існують в українському суспільстві (листопад 2025 р.). *Разумков центр*. 2025. 16 груд. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-otsinka-problem-shcho-isnuut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r> (дата звернення: 31.12.2025).

бюджетів. Ідеться лише про делегування таких функцій на місцевий рівень з їх відповідним фінансовим забезпеченням за рахунок надання міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. Саме такий механізм бюджетного фінансування соціальних функцій реалізується в Україні протягом останніх років, що підтверджується відповідними статистичними даними.

Тренди зміни питомої ваги видатків на соціальні функції держави у видатках зведеного і державного бюджетів за останні п'ять років повністю збігаються і демонструють значне падіння протягом воєнного стану, тобто у 2022—2024 рр. Зростання питомої ваги видатків на соціальні функції держави у видатках місцевих бюджетів до 63,8 % у 2022 р. пояснюється появою нових видатків соціального спрямування, таких як надання допомоги населенню, що втратило домівки, або компенсація на відновлення постраждалого майна тощо (рис. 2).

При цьому співвідношення видатків на соціальні функції держави державного і місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України протягом 2020—2024 рр. залишалися майже без змін (рис. 3).

Третина фінансування припадає на місцеві бюджети, решта — на державний бюджет. Це підтверджує тезу, що в унітарній соціальній державі саме центральний уряд несе відповідальність за добробут громадян і забезпечення відповідного рівня надання гарантованих суспільних послуг. Поряд з тим, простежується чітка тенденція формування усталеної структури фінансування соціальних функцій держави коштами місцевих бюджетів (табл. 3). Так, основна частка соціальних видатків припадає на освіту. Другими за пріоритетом у фінансуванні йдуть соціальний захист і соціальне забезпечення. При цьому під час війни відбувається поступове зростання фінансування саме цієї функції за рахунок коштів місцевих бюджетів. Фактично можна говорити про формування нової моделі надання гарантованих соціальних послуг населенню в повоєнний період, коли частина соціальних функцій держави, як-то надання допомоги учасникам бойових дій, особам, які втратили майно, тощо, надаються власними коштами територіальної громади особам, що є її мешканцями, оскільки державний бюджет, через значний дефіцит і переобтяження видатками на оборону і обслуговування боргу, не може в повному обсязі профінансувати гарантовані соціальні послуги цієї категорії громадян.

ОСНОВНІ ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ Й ВНУТРІШНІ ЗАГРОЗИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ НАЛЕЖНОГО БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Необхідно визначити основні глобальні виклики й ендегенні (внутрішні) загрози, що впливають на можливість надання населенню гарантованих суспільних послуг належного спектра за рахунок бюджетного фінансування в частині реалізації соціальних функцій держави в умовах війни.

1. Зміна пріоритетів бюджетного фінансування функцій держави в умовах війни. Повномасштабна війна, що розпочалась у 2022 р., сформувала

нову реальність для визначення пріоритетів бюджетно-податкової політики. Першочерговими у фінансуванні стали функції держави, що забезпечують її суверенітет, територіальну цілісність і незалежність. При цьому соціальні функції утримуються на рівні мінімальних соціальних стандартів з можливістю коригування залежно від макроекономічної ситуації у країні. Завдяки надходженням фінансової допомоги від міжнародних партнерів уже п'ятий рік поспіль вдається утримувати обсяг фінансування соціальних послуг на соціально безпечному рівні. Однак наявний тренд у фінансуванні соціальних функцій має довгостроковий характер, оскільки необхідність захисту кордонів держави постійно потребуватиме значних видатків на оборону, критичний обсяг боргового навантаження на економіку вимагатиме істотних видатків на обслуговування державного боргу. З огляду на це, у сучасних умовах за державою зберігатимуться соціальні функції у частині підтримки й захисту лише тих громадян, хто вкрай потребує допомоги (малозабезпечені, особи з інвалідністю, ветерани війни, багатодітні сім'ї тощо), для решти населення соціальні послуги надаватимуться на мінімально обґрунтованому рівні. Держава створюватиме умови членам суспільства для підвищення їхнього добробуту і якості суспільних послуг за рахунок власної праці й підприємницької діяльності.

2. Демографічна ситуація в країні. Значне скорочення внаслідок повномасштабного вторгнення чисельності й зміна структури (поглиблення тенденції до «старіння») населення, що наразі проживає на території України. За оцінками експертів Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, станом на середину 2024 р. чисельність населення України, за винятком окупованих територій, становила приблизно 31,5 млн осіб. За межами держави, через вимушену міграцію, перебувають трохи більше 4 млн осіб⁷. За даними Державної служби статистики України, на початок 2022 р. чисельність наявного населення дорівнювала 41,1 млн осіб, тобто за три роки війни маємо його зменшення більше ніж на 10 млн осіб⁸.

Для бюджетного фінансування це означає скорочення кількості споживачів гарантованих суспільних послуг, що дозволяє забезпечувати соціальні стандарти й надавати суспільні послуги на визначеному рівні навіть у разі скорочення загального обсягу фінансування. Однак більше ніж 4 млн осіб, які вимушено перебувають за межами країни, продовжують отримувати соціальні послуги як у країнах тимчасового перебування, так і в Україні. Йдеться про соціальні допомоги, субсидії, здобуття дистанційної освіти, надання медичної допомоги тощо. Тому при плануванні соціальних видатків бюдже-

⁷ Кількість населення на підконтрольній території України знизилася приблизно до 31,5 мільйона — Лібанова. *Укрінформ*. 2025. 25 лют. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3964197-kilkist-naselenna-na-pidkontrolnij-teritorii-ukraini-znizilasa-priblizno-do-315-miljona-libanova.html> (дата звернення: 31.12.2025).

⁸ Чисельність населення по регіонах (за оцінкою) на 1 лютого 2022 року та середня чисельність у січні 2022 року. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/kn_0122_ue.xls (дата звернення: 31.12.2025).

ту необхідно враховувати також осіб, що отримали тимчасовий дозвіл на перебування в інших країнах.

3. Внутрішньо переміщені особи (ВПО). Це явище з'явилося в Україні ще у 2014 р., коли через збройний конфлікт люди вимушено виїхали з тимчасово окупованих територій або районів бойових дій. За повідомленням Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, у реєстрі ВПО наразі 4,4 млн людей, з них 900 тис. отримують соціальні виплати⁹. Таким чином, ідеться про відносно новий вид соціальної допомоги, якого не було в мирні часи, що потребує додаткових витрат з бюджету. Крім того, внутрішньо переміщені особи можуть отримувати соціальні виплати як в Україні, так і на тимчасово окупованих територіях або за кордоном, що порушує принцип соціальної справедливості й потребує додаткового контролю з боку держави.

4. Диференціація в рівнях доходів громадян. Поглиблення диференціації у рівнях грошових доходів різних груп населення і/або працівників, що особливо прискорилося в умовах повномасштабної війни, безумовно, призводить до порушення принципів соціальної справедливості. Наприклад, рівень заробітних плат у державному секторі економіки — доходи членів наглядових рад державних підприємств, керівників державних корпорацій — у разі перевищує середню заробітну плату по Україні. При цьому заробітна плата в бюджетній сфері — вчителів, лікарів, науковців тощо — в умовах воєнного стану залишається без змін, але скорочується в реальному вимірі через зростання загального рівня цін (інфляції) і призводить до зниження купівельної спроможності таких працівників. Аналогічна ситуація склалася з пенсійним забезпеченням: посилюється диференціація в розмірах спеціальних пенсій, зокрема суддів, прокурорів, і пенсій «пересічних» українців. Крім порушення принципів соціальної справедливості в наданні гарантованих суспільних послуг це також породжує і недовіру до інститутів влади. За визначенням Ф. Фукуями (Fukuyama, 1995), саме довіра виступає тим чинником, що зумовлює економічний і політичний розвиток суспільства.

Відповідно до висновків Національного інституту стратегічних досліджень, зберігається значна диференціація у рівнях заробітних плат у різних галузях національної економіки, що формує соціальні ризики й посилює нестабільність на ринку праці. Найвищі зарплати — у сфері ІТ (52,5 тис. грн), на авіаційному транспорті (43,9 тис. грн) та у фінансовій діяльності (41,4 тис. грн), тоді як у сферах культури (13,1 тис. грн) і освіти (14,6 тис. грн) доходи є на 32—39 % нижчими від середнього рівня по країні. В умовах низької оплати праці в ключових для розвитку людського капіталу галузях спостерігається значна плінність кадрів, зростає частка зайнятості не за фахом, розширюється тіньовий сектор економіки. Дослідження свідчать, що 40 % українських учителів планують залишити професію до 2030 р., а низькі зарплати і високе навантаження є ключовими демотиваторами. Крім того, прискорен-

⁹ Глава Мінсоцполітики сказав, скільки в Україні налічується переселенців. *Укрінформ*. 2025. 15 сер. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4026026-glava-minsocpolitiki-skazav-skilki-v-ukraini-nalicuetsa-pereselenciv.html> (дата звернення: 31.12.2025).

ня інфляції (у 2024 р. — 12 %) спричинило послаблення купівельної спроможності, через що близько 25 % українців змушені заощаджувати на харчуванні, що є опосередкованим показником рівня бідності¹⁰. Регулярна індексація заробітних плат працівників бюджетної сфери — це не просто економічно обґрунтоване завдання в межах реалізації соціальної функції держави, вона сприятиме престижу професій вчителя, лікаря, науковця тощо та зміцненню їхньої ролі в умовах повоєнного відновлення економіки України.

Крім того, фіскальне навантаження безпосередньо впливає на соціальну справедливість через перерозподіл доходів. Актуалізується питання повернення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, що є поширеною практикою в більшості європейських країн. Таке рішення матиме подвійний ефект. По-перше, воно сприятиме відновленню соціальної справедливості, адже зменшить фіскальний тиск на громадян з низьким рівнем доходів. По-друге, упровадження прогресивної шкали оподаткування одночасно з удосконаленням механізмів податкового адміністрування, у тому числі через координацію з банківською системою¹¹, сприятиме збільшенню надходжень до бюджетів усіх рівнів, що, у свою чергу, дозволить направити ці кошти, зокрема, на фінансування соціальних функцій.

5. Якість фінансування соціальних функцій місцевими бюджетами. Відповідно до Конституції України і Закону України «Про місцеве самоврядування», існує чіткий розподіл владних повноважень між рівнями влади, у тому числі й у наданні соціальних послуг населенню. Реформа децентралізації влади внесла корективи в правову регламентацію формування дохідної і витратної частин місцевих бюджетів. При цьому без змін залишився підхід, за якого в умовах унітарної країни гарантовані соціальні послуги фінансуються за рахунок коштів державного бюджету. На місцеві бюджети покладено утримання об'єктів соціальної інфраструктури комунальної власності, придбання необхідного обладнання, а також надання додаткових соціальних послуг понад законодавчо визначені соціальні стандарти, як-то доплати вчителям і медикам, компенсація проїзду пільгових категорій громадян у громадському транспорті тощо.

Однак в умовах значної диференціації фінансової спроможності територіальних громад порушується принцип соціальної справедливості, коли загальний обсяг надання суспільних послуг залежить від території життєдіяльності людини. Це породжує ситуацію, коли люди намагаються отримати реєстрацію у великому місті або «заможній» територіальній громаді, щоб одержувати якісніші соціальні послуги. Це загострює проблему ефективного управління територіальними громадами, місцевими бюджетами, коли внаслідок відпливу

¹⁰ Трудові доходи українців в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 2025. 2 трав. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trudovi-dokhody-ukrayintsiv-v-umovakh-viyny> (дата звернення: 31.12.2025).

¹¹ Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1218-р від 27.12.2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-strategii-dokhodiv-do-2030-s1218-271223>

людського капіталу утворюється дефіцит кадрового потенціалу й, відповідно, знижується рівень компетенцій місцевих управлінців. Як результат, на перший план виходять інтереси регіональних еліт, активна участь їх представників у політичних процесах, масштабується регіональна корупція, знижується ефективність інститутів громадського контролю за дотриманням законності рішень, відстоювання інтересів і прав місцевих жителів з боку місцевих органів влади й посадових осіб. У таких умовах значно скорочуються можливості забезпечення рівномірного соціально-економічного розвитку територіальних громад, зокрема і надання якісних соціальних послуг.

6. Державний і громадський контроль за цільовим використанням коштів. Державний контроль у сфері публічних фінансів реалізується на всіх етапах бюджетного процесу з чітким розподілом компетенцій між уповноваженими органами влади. При цьому робота контролюючих органів трансформується в сервіси щодо запобігання виникненню ризиків нецільового використання коштів та їх попередження, проведення своєрідного управлінського аудиту з мінімізації прийняття неефективних управлінських рішень стосовно розподілу коштів ще на етапі планування і затвердження бюджетних програм. Посилення довіри до держави можливе завдяки прозорості діяльності її виконавчих органів, насамперед контролюючих, шляхом публікації усіх документів перевірок, за винятком питань, що становлять державну таємницю або мають інші законодавчі обмеження. Вищий орган фінансового контролю — Рахункова палата України — наразі перебуває в процесі системної реформи з метою досягнення суттєвої інституційної незалежності й неупередженості зовнішнього аудиту відповідно до змін вітчизняного законодавства про її діяльність, які набули чинності в грудні 2024 р. Законодавчі зміни є частиною євроінтеграційних зобов'язань України, спрямовані на приведення діяльності Рахункової палати у відповідність із стандартами Міжнародної організації вищих органів аудиту (INTOSAI) і вимог програми Міжнародного валютного фонду¹².

Актуальне значення має і громадський контроль як форма безпосередньої участі суспільства в моніторингу й оцінюванні ефективності використання бюджетних коштів. З огляду на те, що фінансування соціальних функцій у сучасних умовах відбувається в тому числі й за рахунок грантової допомоги, залучення громадських організацій, аналітичних центрів, засобів масової інформації до надання незалежної експертної оцінки щодо цільового використання бюджетних коштів через інструменти «електронної демократії» (портал E-data, система ProZorro, відкриті державні реєстри) здатне зміцнити авторитет держави як отримувача коштів від зарубіжних країн і міжнародних організацій. У цілому посилюється роль упровадження цифрових технологій, зокрема, і у сфері публічних фінансів, що з розвитком таких технологій мінімізує вплив людського фактора і потенційних зловживань.

¹² Про внесення змін до Закону України «Про Рахункову палату» та деяких інших законодавчих актів України. Закон України № 4042-IX від 30.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4042-20#Text>

ВИСНОВКИ

Сучасні, породжені війною виклики для макрофінансової стабільності держави вимагають нових підходів до управління публічними фінансами: з одного боку, фінансування оборонної та соціальних функцій держави на рівні, що забезпечує суверенітет і обороноздатність країни, а з іншого — законодавче гарантування надання належного обсягу суспільних благ і послуг населенню. Проте стратегічні цілі, які стосуються відродження економіки, зростання ВВП, відновлення інвестиційного потенціалу, підвищення добробуту населення, у поточних умовах відходять на другий план, тому їх фінансування залишається на мінімальному фіксованому рівні, здатному забезпечити в першу чергу економічну й соціальну безпеку держави.

Поряд з тим, слід починати формувати, не чекаючи завершення війни, якісно нову модель надання гарантованих суспільних послуг населенню. Необхідно усвідомити на рівні суспільства і закріпити на законодавчому рівні, що гарантовані суспільні послуги мають фінансуватися за рахунок системи публічних фінансів, а не лише державних. Така модель передбачає залучення приватного сектору, зокрема, і у формі державно-приватного партнерства в соціальній сфері, з урахуванням викликів воєнного часу. Належний перехід до системи публічних фінансів дозволить акумулювати кошти для задоволення публічного інтересу на національному, приватному, публічному і міжнародному рівнях. При цьому слід дотримуватися принципів прозорості на всіх рівнях публічних фінансів — від персональних фінансів до фінансів суб'єктів господарювання.

Підвищення ефективності управління публічними фінансами сприятиме євроінтеграційним процесам України завдяки можливості залучення коштів на міжнародному рівні через державні та місцеві зовнішні запозичення, грантову допомогу, а також на приватному рівні — через державно-приватне партнерство. У повоєнний період це дозволить збільшити обсяги фінансування соціальних функцій і підвищити соціальні стандарти.

Важливим питанням є продовження реформи децентралізації влади і актуалізація переліку функцій, зокрема економічних і соціальних, що будуть передані на місцевий рівень для фінансування з місцевих бюджетів територіальних громад. Необхідно зрозуміти: якщо уряд не збільшить фінансування соціальних функцій держави вже сьогодні, то буде проблематично відновити соціальну справедливість, а без цього неможливі Перемога і подальша відбудова України. В умовах війни одним з нових моментів спротиву і єдності всіх громадян різних соціальних груп є питання соціальної справедливості й довіри до держави як інституту влади.

Запропоновані заходи можуть стати основою для формування загальнодержавної програми сталого розвитку людського капіталу на засадах упровадження підходу соціальної якості як механізму повоєнного відновлення незалежної Української держави. Окреслена програма сталого розвитку людського капіталу, серед іншого, має включати комплекс заходів уряду з розвитку інвестиційного потенціалу громадян та їх підприємницької ініці-

ативи, формування інклюзивного ринку праці із створенням можливостей реінтеграції ветеранів війни, стимулювання народжуваності й фінансування програм житлового забезпечення постраждалих унаслідок війни громадян, збалансування якості та доступності освіти і медицини на національному і регіональному рівнях, а також упровадження якісно нової моделі забезпечення належного рівня соціальних стандартів з дотриманням принципів соціальної справедливості й стабільності вітчизняного законодавства.

Основи загальнодержавної програми сталого розвитку людського капіталу повинні базуватися на утвердженні української ідентичності, формуванні проактивного громадянського середовища на засадах патріотичного виховання й поваги до Батьківщини, відновленні й популяризації українських традицій та культури, у тому числі як інструменту міжнародної дипломатії, формуванні іміджу Української держави та її громадян як невід'ємної частини цивілізованого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Blankart, Ch. (2012). *Öffentliche Finanzen in der Demokratie. Eine Einführung in die Finanzwissenschaft* 9. Auflage. München, Vahlen. 30 S. URL: https://www.ciando.com/img/books/extract/3800653486_lp.pdf
- Buchanan, J., Musgrave, R. (1999). *Public finance and public choice: Two contrasting visions of the state*. Foreword by Hans-Werner Sinn. Cambridge, MIT Press, 272 p. <https://doi.org/10.7551/mitpress/5688.001.0001>
- Stiglitz, J. (2012). *The Price of Inequality*. London, Penguin Books. 346 p.
- Friedman, M. (2002). *Capitalism and Freedom: Fortieth Anniversary Edition*. 230 p. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226264189.001.0001>
- Геєць, В., Близнюк, В., Никифорок, О. (2022). Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*. 65. 6(727). 3—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003>
- Ефименко, Т. (2018). Система управління державними фінансами України: проблеми економічної безпеки. *Економіка України*. 61. 11-12(684-685). 28—46. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.11.028>
- Кудряшов, В. (2023). Управління фінансуванням державного бюджету в аспекті співпраці України з МВФ. *Фінанси України*. № 6. С. 75—95. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.06.075>
- Лібанова, Е., Позняк, О., Цимбал, О. (2022). Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. № 2 (48). С. 37—57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
- Луніна, І. (2022). Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. № 8. С. 7—26. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.08.007>
- Лютий, І., Медведкова, Н. (2023). Сучасна парадигма фінансової політики держави та особливості її реалізації в умовах війни на території України. *Фінанси України*. № 6. С. 61—74. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.06.061>
- Лютий, І., Мороз, П. (2025). Особливості бюджетно-податкової політики України в умовах глобальної невизначеності. *Фінанси України*. № 5. С. 7—22. <https://doi.org/10.33763/finukr2025.05.007>

- Тропіна, В. (2020). Фінансування державних соціальних програм: новітні підходи та інструменти. *Науковий вісник Полісся*. № 2. С. 17—27. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2\(21\)-17-27](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2(21)-17-27)
- Лютий, І. (2020). Фінансова політика: сучасні виклики та суперечності реалізації в Україні. *Фінанси України*. № 5. С. 50—62. <https://doi.org/10.33763/finukr2020.05.050>
- Мельник, В., Чуркіна, І., Ломачинська, І. (2023). Особливості державного фінансування соціальної сфери в Україні. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 21(1(50)). 9—21. [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.1\(50\).274720](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.1(50).274720)
- Сидор, І., Федак, Ю. (2025). Фінансове забезпечення реалізації державної соціальної політики в контексті сучасних викликів у сфері публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*. № 10. С. 22—29. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.10.122>
- Тришиновський, Є. (2024). Сутність та критерії соціальної держави. *Державне будівництво*. Т. 1. № 35. С. 76—85. <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-06>
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press. 457 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Trust.html?id=Di_NMC0cAccC&redir_esc=y

Надійшла 31.12.2025

Прорецензована 26.01.2026

Доопрацьована 21.02.2026

Підписана до друку 27.02.2026

Оприлюднена 23.03.2026

REFERENCES

- Blankart, Ch. (2012). *Öffentliche Finanzen in der Demokratie. Eine Einführung in die Finanzwissenschaft*. 9. Auflage. München, Vahlen. 30 S. URL: https://www.ciando.com/img/books/extract/3800653486_lp.pdf
- Buchanan, J., Musgrave, R. (1999). *Public finance and public choice: Two contrasting visions of the state*. Foreword by Hans-Werner Sinn. Cambridge, MIT Press. 272 p. <https://doi.org/10.7551/mitpress/5688.001.0001>
- Stiglitz, J. (2012). *The Price of Inequality*. London, Penguin Books. 346 p.
- Friedman, M. (2002). *Capitalism and Freedom: Fortieth Anniversary Edition*. The University of Chicago Press. 230 p. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226264189.001.0001>
- Heyets, V., Blyzniuk, V., Nykyforuk, O. (2022). Topical aspects of social quality policy in the post-conflict economy of Ukraine. *Economy of Ukraine*. 65. 6(727). 3—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003> [in Ukrainian].
- Iefymenko, T. (2018). System of public finance management in Ukraine: problems of economic security. *Economy of Ukraine*. 61. 11-12(684-685). 28—46. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.11.028> [in Ukrainian].
- Kudrjashov, V. (2023). Management of state budget financing in the aspect of Ukraine's cooperation with the IMF. *Finance of Ukraine*. No. 6. P. 75—95. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.06.075> [in Ukrainian].
- Libanova, E., Pozniak, O., Tsymbal, O. (2022). Scale and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of armed aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*. No. 2 (48). P. 37—57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037> [in Ukrainian].
- Lunina, I. (2022). Public finance capacity to secure expenditures during the war period and the post-war recovery of Ukraine. *Finance of Ukraine*. No. 8. P. 7—26. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.08.007> [in Ukrainian].

- Ljutyj, I., Miedviedkova, N. (2023). The modern paradigm of the financial policy of the state and the features of its implementation under the war on the territory of Ukraine. *Finance of Ukraine*. No. 6. P. 61—74. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.06.061> [in Ukrainian].
- Lyutyj, I., Moroz, P. (2025). Characteristics of Ukraine's budgetary and fiscal policy under conditions of global uncertainty. *Finance of Ukraine*. No. 5. P. 7—22. <https://doi.org/10.33763/finukr2025.05.007> [in Ukrainian].
- Tropina, B. (2020). Financing of state social programs: new approaches and tools. *Scientific Bulletin of Polissia*. No. 2. P. 17—27. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2\(21\)-17-27](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2(21)-17-27) [in Ukrainian].
- Ljutyj, I. (2020). Financial policy: modern challenges and contradictions of implementation in Ukraine. *Finance of Ukraine*. No. 5. P. 50—62. <https://doi.org/10.33763/finukr2020.05.050> [in Ukrainian].
- Melnyk, V., Churkina, I., Lomachynska, I. (2023). Specific aspects of the state financing of the social sphere in Ukraine. *Market Economy: Modern Theory and Practice of Management*. 21(1(50)). 9—21. [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.1\(50\).274720](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.1(50).274720) [in Ukrainian].
- Sydor, I., Fedak, Yu. (2025). Financial support for the implementation of the state social policy in the context of modern challenges in the field of public finance. *Investments: Practice and Experience*. No. 10. P. 22—29. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.10.122> [in Ukrainian].
- Tryshnovskiy, Ye. (2024). The essence and criteria of the welfare state. *State Formation*. Vol. 1. No. 35. P. 76—85. <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-06> [in Ukrainian].
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press. 457 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Trust.html?id=Di_NMC0cAccC&redir_esc=y

Received on December 31, 2025

Reviewed on January 26, 2026

Revised on February 21, 2026

Signed for printing on February 27, 2026

Published on March 23, 2026

Igor Lyutyy, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Honored Economist of Ukraine, Head of the Department of Finance
Taras Shevchenko National University of Kyiv
90a, Vasylykivska St., Kyiv, 03022, Ukraine

Pavlo Moroz, PhD (Econ.),
Director of the Corporate Social Responsibility Department
MHP Private Joint Stock Company
158, Akademika Zabolotnoho St., Kyiv, 01609, Ukraine

FEATURES AND PRIORITIES OF BUDGET FINANCING OF STATE'S SOCIAL FUNCTIONS IN WARTIME

The study reveals the features and priorities of budget financing of state's social functions in wartime and simultaneously in the context of Ukraine's desire to integrate into the European economic area, which, in turn, requires improving the quality of life and raising the living standard of the country's population to world standards. It is determined that priority change in wartime negatively affects the financing of state's social functions. The authors prove the emergence of a dichotomy between strategic and tactical goals of budgetary and tax policy, which is manifested in the need to conform with set target indicators of the level of GDP redistribution through the budget, the volume of financing of the state's defense function and the provision of guaranteed public services to the population.

The main global challenges and endogenous (internal) threats that prevent the provision of the proper volume of guaranteed public services to the population at the expense of budget financing are identified. The study expands the search for approaches to the formation of a new model of ensuring social standards during Ukraine's post-war revival, namely, financing the state's defense and social functions at a level that will ensure the sovereignty and defense capability of the country, as well as legislatively guaranteeing the provision of the proper volume of public goods and services to the population. Social justice is considered as one of the key determinants of resistance and unity of all citizens from different social groups for ensuring Victory, the post-war reconstruction of Ukraine, and of building trust in the state as an institution of power.

The authors substantiate the relevance of the formation of a nationwide program for the sustainable development of human capital, which, among other things, will include the implementation of a qualitatively new model of ensuring proper social standards in compliance with the principles of social justice and legislative stability.

Keywords: *budget financing; social functions of the state; budgetary and tax policy; public finance system; social justice; guaranteed public services.*

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.079>

УДК 342.965:364

JEL: H5, H75, I31, I38, J08, J24

І.М. ТЕРЮХАНОВА, канд. екон. наук, с. н. с.,
старша наукова співробітниця відділу соціоекономіки праці
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: terukhanova@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5129-1088>

Т.В. ПЕРЕГУДОВА, канд. екон. наук, доц.,
старша наукова співробітниця відділу соціоекономіки праці
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: ptv_tat@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3093-6104>

ВІД СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВИ ДО ІНСТИТУЦІЇ: СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПОМІЧНИКА ВЕТЕРАНА В УКРАЇНІ

Розглянуто інституціоналізацію інституту помічника ветерана як механізму підтримки учасників бойових дій і осіб з інвалідністю внаслідок війни під час переходу до цивільного життя. Виявлено ключові проблеми його функціонування, зокрема недостатню прозорість механізмів фінансування, відсутність уніфікованого методичного забезпечення й чітких критеріїв оцінювання результативності діяльності. Обґрунтовано доцільність подальшого розвитку інституту з урахуванням міжнародних практик підтримки ветеранів.

Ключові слова: ветерани війни; інститут помічника ветерана; фахівець із супроводу ветеранів війни й демобілізованих осіб; соціальна політика.

Ц и т у в а н н я: Терюханова, І., Перегудова, Т. (2026). Від соціальної ініціативи до інституції: становлення інституту помічника ветерана в Україні. *Економіка України*. 69. 03(772). 79—93. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.03.079>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Війна і тривалий воєнний стан в Україні зумовили безпрецедентне зростання чисельності ветеранів, що актуалізувало потребу у формуванні ефективної системи соціальної підтримки, реінтеграції і супроводу осіб, які повертаються до цивільного життя. У відповідь на ці виклики в Україні виникла низка соціальних ініціатив, спрямованих на надання комплексної допомоги ветеранам, серед яких особливе місце посідає інститут помічника ветерана, який був сформований як волонтерська і громадська практика підтримки. Поступово цей інститут набуває ознак формалізованої соціальної інституції, інтегрованої у систему державної ветеранської політики. Водночас процес становлення інституту помічника ветерана відбувається в умовах інституційної невизначеності, фрагментарного нормативно-правового регулювання, відсутності усталених стандартів професійної діяльності, що ускладнює забезпечення ефективності й доступності відповідної підтримки для ветеранів у різних регіонах України.

Означені проблеми привертають увагу вітчизняних науковців. Так, О. Балухтіна і Л. Танкушина (2024) у своїх дослідженнях теоретично обґрунтували перспективи розвитку інституту помічника ветерана й розробили деякі практичні рекомендації щодо подальшого його розвитку. Розгляду актуальних проблем становлення інституту помічника ветерана присвячено праці І. Мамаєва і Т. Захаріної. Так, І. Мамаєв (2024) зосереджує увагу на питаннях стійкої реалізації відповідного проекту, його матеріально-фінансового забезпечення, а також на проблемах нормативно-правової і термінологічної визначеності статусу помічника ветерана. Т. Захаріна (2024) розглядає інститут помічника ветерана в контексті педагогічних наук, акцентуючи на необхідності наявності у помічника ветерана ґрунтовної психологічної підготовки і практичного досвіду роботи з ветеранами. Такий підхід заслуговує на увагу, однак, на нашу думку, потребує подальшого уточнення і доповнення з урахуванням міждисциплінарного характеру діяльності помічника ветерана, що передбачає поєднання різних компетентностей.

Варто зауважити, що в науковому дискурсі проблема інституціоналізації соціальних ініціатив у сфері ветеранської політики залишається недостатньо опрацьованою. У цьому зв'язку виникає об'єктивна потреба в науковому осмисленні процесу переходу від соціальної ініціативи до інституції, в окресленні як перешкод на цьому шляху, так і перспектив розвитку інституту помічника ветерана в Україні.

Отже, **мета статті** — виявити основні проблеми функціонування інституту помічника ветерана, обґрунтувати пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни й демобілізованих осіб.

Методика дослідження. У процесі дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема методи аналізу й синтезу, аналітичного узагальнення, порівняльного аналізу і кабінетного дослідження. Інформаційну базу дослідження становили вітчизняні нормативно-правові документи, матеріали соціологічних опитувань, офіційні статистичні й аналітичні дані, а також інформаційні ресурси

Міністерства у справах ветеранів України. Було проведено аналіз і узагальнено зарубіжний досвід організації системи підтримки ветеранів, що дозволило виявити кращі міжнародні практики й окреслити можливості їх адаптації до українських соціально-економічних та інституційних умов.

Через військові дії чисельність ветеранів збільшується і складається переважно з осіб працездатного віку. За даними дослідження *Veteran profiles and reintegration challenges in Ukraine* (дані зібрано з жовтня по грудень 2024 р.), 3 % дорослого населення України, або приблизно 936 000 осіб, були ветеранами. Переважно це були чоловіки (89 %) віком від 35 до 59 років (63 %). Результати дослідження показали, що ветерани мають труднощі із забезпеченням стабільною роботою і знаходженням ефективних можливостей для перепідготовки. Хоча 58 % ветеранів працездатного віку повідомили про працевлаштування, зовнішні опитування підтверджують, що 30 % ветеранів не змогли знайти стабільну роботу, майже 60 % повідомили, що мають недостатній дохід для задоволення своїх основних потреб, а 2/3 не знали про державні програми професійної підготовки¹.

Ветерани повідомляють також про проблеми з психічним здоров'ям і потребу в психосоціальній підтримці. У серпні 2024 р. приблизно третина (33 %) з них відзначали в себе симптоми депресії; близько чверті (25 %) вказали, що їм самим або комусь з членів їхньої родини потрібна психологічна консультація, проте стигма, обмежені ресурси й культурні норми часто перешкоджають зверненню по допомогу². Ветерани стикаються з проблемами соціальної реінтеграції, навіть коли беруть активну участь в ухваленні рішень у громаді: 56 % повідомили, що активно працюють на місцевому рівні, однак 24 % відчують міжгрупову напруженість у своїх громадах³. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя саме на основі комплексного підходу є нагальним завданням сьогодення для Міністерства у справах ветеранів України, адже після завершення війни кількість ветеранів, членів їхніх сімей, осіб з інвалідністю через війну і членів родин загиблих військових, за прогнозами, може зрости до 4—5 млн осіб⁴.

Перехід від військової служби до цивільного життя — один з найважливіших періодів у житті колишніх військових, без якого неможлива їхня ефективна реінтеграція. Перехід — це початок цивільного життя, який за умов позитивної траєкторії може тривати орієнтовно 1,5 року. На цьому етапі багато ветеранів відчують себе розгубленими і потребують допомоги у визначенні основних кроків для подальшого життя: з чого почати і куди руха-

¹ *Veteran profiles and reintegration challenges in Ukraine. Thematic brief. March 2025.* 10 p. P. 3. URL: <https://sur.li/ggqovy>

² Denman L. The Importance of Aiding Ukrainian Veterans. *The New Lines Institute*. 2024. Mar 27. URL: <https://sur.li/rdhcpf> (дата звернення: 10.12.2025).

³ *Veteran profiles and reintegration challenges in Ukraine. Thematic brief. March 2025.* 10 p. P. 3. URL: <https://sur.li/ggqovy>

⁴ Мінветеранів послідовно реалізує проєкт «Розвиток спорту для ветеранів» в межах створення безбар'єрного простору в Україні, — Юлія Лапутіна. *Міністерство у справах ветеранів України*. URL: <https://sur.li/jvgywj> (дата звернення: 12.12.2025).

тись⁵. Перехід є непростим періодом за своєю природою як для самого ветерана, так і для його родини. Саме тому, згідно з відповідною Постановою Кабінету Міністрів України⁶, з 2023 р. започатковано інститут помічника ветерана як експериментальний проект у 10 регіонах України (Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Київській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Сумській, Харківській областях і Києві).

Помічник ветерана — це фахівець із супроводу ветеранів і демобілізованих осіб, який здійснює підтримку переходу ветеранів від військової служби до цивільного життя. По суті, цей фахівець має стати інформаційним радником для ветеранів, членів їхніх родин і сімей загиблих захисників і захисниць, який допомагає, заповнює документи, координує дії ветерана, направляє, представляє інтереси, роз'яснює права⁷, а також інформує про наявні програми з професійної освіти і професійного навчання. Серед особливостей залучення помічників ветеранів до надання послуги — застосування принципу «рівний — рівному», коли послуга надається ветеранові його помічником, який переважно має схожий життєвий досвід.

За майже трирічний період функціонування інституту помічника ветерана спостерігається стійка тенденція до зростання потреби в таких фахівцях. Це зумовлено, насамперед, особливостями воєнного періоду, зокрема, відсутністю загальної демобілізації і специфікою повернення військовослужбовців до цивільного життя, коли йдеться переважно про осіб з тяжкими порушеннями стану здоров'я. Зазначена категорія ветеранів потребує комплексної та фахової підтримки, що виходить за межі традиційного консультування з соціальних, правових, освітніх і питань працевлаштування й охоплює медичні, реабілітаційні, психологічні та інші напрями супроводу. Потреба в інституті помічника ветерана викликана їх поганою обізнаністю щодо своїх прав, гарантій, пільг, наявних можливостей участі в різноманітних програмах. Так, за результатами дослідження Українського ветеранського фонду «Актуальні потреби та бачення можливостей для кар'єрного і професійного зростання ветеранів», проведеного в січні 2024 р., 67,8 % звільнених з військової служби не були обізнані про державні програми професійної підготовки і перепідготовки для ветеранів⁸.

⁵ Шлях ветеранів та ветеранок. Програма реінтеграції ветеранів. 106 с. С. 64. URL: <https://surl.lu/aywcyk>

⁶ Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України № 652 від 19.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text>

⁷ Триває відбір фахівців із супроводу ветеранів війни за оновленими стандартами. *Дніпропетровська обласна військова адміністрація*. 2025. 23 січ. URL: <https://surl.li/roguiq> (дата звернення: 13.12.2025).

⁸ «Актуальні потреби та бачення можливостей для кар'єрного і професійного зростання ветеранів». Онлайн-опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців. 15—25 січня 2025 року. Український ветеранський фонд. 20 с. С. 17. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/pracevlashtuvanna.pdf>

Згідно з п. 2 «Порядку реалізації експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя» (далі — Порядок), основною метою реалізації експериментального проєкту було вироблення й відпрацювання механізму надання послуги з підтримки переходу від військової служби до цивільного життя ветеранам і членам їхніх родин⁹. Згідно з п. 8 Порядку на помічника ветерана покладаються такі функції:

- участь у визначенні проблемних для ветерана питань, які потребують вирішення;
- поінформування ветерана про державні, регіональні, місцеві програми підтримки ветеранів;
- консультування щодо можливостей, прав, гарантій, пільг, отримання публічних (електронних публічних), соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг, зокрема, з питань оформлення документів для отримання таких послуг;
- забезпечення налагодження комунікації між ветеранами і суб'єктами надання публічних (електронних публічних) послуг, участі в опрацюванні інформації про ступінь задоволення якістю надання публічних (електронних публічних) послуг, формування пропозицій щодо вдосконалення якості їх надання;
- формування пропозицій з удосконалення можливостей територіальної громади в задоволенні потреб ветеранів, активного залучення ветеранів до життя територіальної громади, використання їхнього потенціалу для розвитку територіальної громади, регіону і суспільства в цілому.

Відповідною Постановою Кабінету Міністрів України¹⁰ передбачалося, що регіони, які братимуть участь у проєкті, повинні були до 31 січня 2024 р. подати Міністерству у справах ветеранів інформацію про результати реалізації експериментального проєкту (згідно з п. 3 Постанови), а Міністерство у справах ветеранів протягом двох місяців після отримання інформації про результати реалізації експериментального проєкту мало підготувати пропозиції щодо внесення змін до законодавчих актів з метою запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя і подати Кабінетові Міністрів України відповідний проєкт акту (згідно з п. 5 Постанови). Проте на практиці у відкритому доступі такий моніторинг реалізації вказаного експериментального проєкту відсутній. Згідно з п. 4 цієї Постанови, місцевим радам та їх виконавчим органам (за згодою) або військовим адміністраціям у Києві та областях, які беруть участь у реалізації експериментального проєкту, було рекомендовано забезпечити функціонування сервісного офісу в справах ветеранів, де і працюватиме помічник ветерана. Згідно з п. 17 Порядку, загальна кількість помічників ветерана під час реалізації екс-

⁹ Про реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України № 652 від 19.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text>

¹⁰ Там само.

периментального проекту не повинна перевищувати 550 осіб. Передбачалося, що помічник ветерана буде штатним працівником сервісного офісу з навантаженням не більше ніж 100 ветеранів.

Проте на сайті Міністерства у справах ветеранів у рамках пілотного проекту йдеться, що максимально в одному сервісному офісі працюватиме 20 помічників ветерана, а зарплата помічника становитиме в середньому 16 тис. грн. Також указано, що критеріями оцінки роботи помічника ветерана будуть кількісні та якісні показники своєчасності, доступності, точності й відповідності підтримувальної послуги потребам учасників експериментального проекту¹¹. При цьому донині не визначено перелік таких показників, що не дозволяє проаналізувати ефективність цього проекту.

Кабінет Міністрів України на своєму засіданні 13 серпня 2025 р. передбачив помічнику ветерана оплату праці в розмірі не менше 25 тис. грн, яка включає обов'язкову виплату надбавок і премій у розмірі до 50 % посадового окладу за особливий характер праці й до 50% посадового окладу — за складність і напруженість у роботі¹². Якщо спочатку в уряді планували працевлаштувати від 500 до 15 тис. помічників, які мають допомагати ветеранам на шляху повернення до мирного життя¹³, то нині в Україні, за словами міністерки у справах ветеранів Наталії Калмикової, працюють понад 1600 фахівців із супроводу ветеранів, а до кінця року їх кількість планують збільшити до 3000¹⁴.

Розвиток в Україні інституту помічника ветерана як нової інституції передбачає передусім розробку професійного стандарту за професією «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» і спеціалізовану підготовку відповідних фахівців. Спеціалізована підготовка помічників ветерана, яку планували розпочати 1 серпня 2023 р., передбачала тритижневий курс у центрах ветеранського розвитку на базі визначених закладів вищої освіти¹⁵. При цьому в партнерстві з Міністерством освіти і науки України вже були розроблені спеціальні навчальні програми для підготовки вказаних фахівців. У Дніпрі 15 червня 2023 р. було відкрито перший в Україні Центр вете-

¹¹ Помічник ветерана: триває прийом заяв. *Міністерство у справах ветеранів*. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/pomichnik-veterana-trivaye-prijom-zayav> (дата звернення: 14.12.2025).

¹² Не менше 25 000 грн — Уряд схвалив нові вимоги до зарплат для фахівців із супроводу ветеранів. *Урядовий портал*. 2025. 14 сер. URL: <https://surl.li/tbjvjo> (дата звернення: 17.12.2025).

¹³ Лісова Ю. У Мінветеранів розповіли про результати пілотного проекту «Помічник ветерана». *hromadske*. 2024. 30 трав. URL: <https://surl.li/hbnltq> (дата звернення: 19.12.2025).

¹⁴ До кінця року кількість фахівців із супроводу ветеранів планують збільшити до 3 тисяч — Калмикова. *Укрінформ*. 2025. 22 сер. URL: <https://surl.li/pohnae> (дата звернення: 19.12.2025).

¹⁵ Помічник ветерана: триває прийом заяв. *Міністерство у справах ветеранів*. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/pomichnik-veterana-trivaye-prijom-zayav> (дата звернення: 20.12.2025).

ранського розвитку на базі Університету митної справи та фінансів, який готуватиме майбутніх помічників ветеранів¹⁶.

Тритижневе підвищення кваліфікації включає шість блоків:

- юридичний супровід;
- соціальний захист ветеранів у громаді;
- супровід реабілітації ветеранів та їхніх родин;
- психологічні та комунікативні стратегії у роботі з ветеранами;
- професійну адаптацію ветеранів до цивільного життя;
- організацію роботи й документообігу помічника ветерана (Балухтіна, Танкушина, 2024).

Проте слід зауважити, що професійний стандарт за даною професією було затверджено відповідним Наказом Міністерства у справах ветеранів України наприкінці 2024 р.¹⁷, тобто навчати майбутніх фахівців із супроводу ветеранів війни і демобілізованих осіб почали ще до того, як професійним стандартом було визначено трудові функції і компетенції, а отже, знання й уміння таких фахівців набуваються майже «навмання» і передбачають орієнтацію переважно на соціальну роботу. При цьому вказаний фахівець — це не соціальний працівник і не фахівець із соціальної роботи, відповідно, він не повинен виконувати трудові функції цих працівників, відтак, і опановувати ті самі знання, що й соціальні працівники і фахівці з соціальної роботи. Крім того, фахівець із супроводу ветеранів війни і демобілізованих осіб не може надавати юридичних, психологічних та інших послуг, якщо він не має відповідного фаху. Він лише направляє ветерана до потрібної установи або фахівця з урахуванням визначених потреб ветерана.

У 2024 р. було розроблено Методичні рекомендації щодо організації роботи помічника ветерана в громаді та взаємодії із заінтересованими суб'єктами¹⁸. Проте, на нашу думку, вони подекуди мають загальний характер і не можуть допомогти в практичній роботі фахівця. Наприклад, дуже важливий етап роботи помічника ветерана — оцінка потреб ветерана — у них описаний дуже загально. На основі вказаних рекомендацій не зрозуміло, яким чином здійснюється оцінювання потреб ветерана; що є основою для всієї подальшої роботи; яким чином застосовуються методи анкетування, опитування, інтерв'ю і проведення фокус-груп з ветеранами; якими є показники оцінювання та його кінцева мета. Щодо фінансування розвитку в Україні інституту помічника ветерана, то у 2023 р. воно відбувалося в межах бюджетної програми «Здійснення заходів з підтримки ветеранів, розвитку ветеран-

¹⁶ Уряд дав старт пілотному проекту Мінветеранів щодо запровадження в Україні інституту помічника ветерана. *Міністерство у справах ветеранів України*. URL: <https://surl.li/mwfgzx> (дата звернення: 22.12.2025).

¹⁷ Професійний стандарт за професією «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб». Затверджено Наказом Міністерства у справах ветеранів України 31 грудня 2024 р. № 508. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/706-iloverpdf_merged_13.pdf

¹⁸ Методичні рекомендації щодо організації роботи помічників ветерана в громаді та взаємодії з заінтересованими суб'єктами. Київ. 2024. 60 с. URL: <https://surl.li/korpmv> (дата звернення: 11.12.2025).

ського руху, героїзації та вшанування пам'яті захисників України, взаємодія з громадськими об'єднаннями ветеранів, створення та утримання Національного військового меморіального кладовища» і становило 82 897,6 тис. грн¹⁹. У 2024 р. субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни й демобілізованих осіб і на окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, складала 3 млрд 845,5 млн грн²⁰; у 2025 р. — 2 млрд 18,240 млн грн²¹, тобто за два роки на фінансування таких витрат держбюджетом передбачалося більш як 5 млрд грн. Однак не зрозуміло, що саме включають «окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України».

Таким чином, аналізуючи створення й розвиток інституту помічника ветерана в Україні на основі даних відкритих джерел, у тому числі вітчизняної нормативно-правової бази, можна виокремити найбільш суттєві проблемні питання функціонування сучасного інституту помічника ветерана (крім виявлених іншими дослідниками ситуацій із затримкою виплати заробітної плати, недостатньою підтримкою фахівців на робочих місцях, браком практичних навичок у фахівців (Балухтіна, Танкушина, 2024), відсутністю сучасних зручних сервісів), на нашу думку, є:

- відсутність у відкритому доступі даних моніторингу й аналізу ефективності як експериментального проєкту, так і масштабованого на всю Україну;
- дискусійним є навантаження на одного фахівця у 100 осіб, з урахуванням восьми трудових функцій, 30 компетенцій (включаючи п'ять цифрових), передбачених професійним стандартом; лише трудова функція «Проведення оцінювання потреб ветеранів війни та членів їх сімей» передбачає знання технологій, критеріїв, алгоритму оцінювання потреб ветеранів, який, до речі, на сьогодні відсутній;
- професійна підготовка за професією «фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» була розпочата раніше, ніж було ухвалено другий варіант професійного стандарту (перший варіант було затверджено відповідним Наказом Міністерства у справах ветеранів у квітні 2024 р., а навчання заплановано вже в серпні), що, на нашу думку, є неприпустимим, оскільки освітні програми можуть розроблятися лише після розробки і затвердження професійного стандарту;
- викликають запитання і строки підвищення кваліфікації фахівця з супроводу ветеранів і демобілізованих осіб — три тижні, яких, на нашу думку, недостатньо для опанування теоретичних і практичних навичок за всіма трудовими функціями і компетенціями, передбаченими в професійному

¹⁹ Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України № 2710-IX від 03.11.2022 р. Додаток 3 «Розподіл видатків державного бюджету на 2023 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

²⁰ Про Державний бюджет України на 2024 рік. Закон України № 3460-IX від 09.11.2023 р. Додаток 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

²¹ Про Державний бюджет України на 2025 рік. Закон України № 4059-IX від 19.11.2024 р. Додаток 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

стандарті; крім того, спостерігається недостатня відповідність освітньої програми професійному стандарту;

- **брак методологічного забезпечення діяльності фахівця із супроводу ветеранів війни й демобілізованих осіб.** Так, на сьогодні не розроблено механізму визначення потреб ветеранів (який, на нашу думку, не тотожний тому, що застосовує у своїй роботі соціальна сфера), а також інструментів, завдяки яким повинна відбуватись інформаційно-роз'яснювальна робота з ветеранами щодо законодавчо передбачених прав, гарантій, пільг, суб'єктів надання різних послуг на рівні територіальної громади;

- **відсутність інформації у відкритому доступі щодо розшифровки видатків за статтею «субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України», а також фактичних витрат по цій статті у 2024—2025 рр.** (тобто на заробітну плату таких фахівців у розрізі регіонів, на тритижневе підвищення кваліфікації майбутніх фахівців у розрізі навчальних закладів та ін.). Це пов'язано з тим, що заробітна плата фахівців із супроводу ветеранів війни й демобілізованих осіб може відрізнятися за регіонами (імовірно, за рахунок премій і доплат). Також можуть бути відмінності у вартості підвищення кваліфікації у різних навчальних закладах.

З урахуванням проведеного аналізу для усунення виявлених проблем, на нашу думку, необхідно:

- **забезпечити прозорий, зрозумілий, обґрунтований механізм фінансування проекту в рамках видатків держбюджету у 2026 р., а також фактичних витрат за даною статтею, здійснених у 2024—2025 рр.;**

- **удосконалити методологічне забезпечення функціонування фахівця із супроводу ветеранів війни й демобілізованих осіб шляхом розробки й апробації анкети з визначення потреб ветеранів війни; складання каталогу установ і організацій, які надають соціальні, освітні, реабілітаційні послуги, а також допомогу з працевлаштування та інші послуги в територіальних громадах, що потребує тісної взаємодії усіх установ з надання таких послуг і місцевих органів влади;**

- **розробити критерії оцінювання роботи помічника ветерана, які мають складатися з кількісних і якісних показників і свідчатимуть про результативність роботи вказаного фахівця;**

- **забезпечити проведення постійного моніторингу і аналізу ефективності програми розвитку інституту помічника ветерана, надавати одержані результати у відкритому доступі, що дозволить коригувати навантаження на одного фахівця, змінювати строки підвищення кваліфікації, здійснювати якісне наповнення навчальної програми, вносити, у разі потреби, зміни в професійний стандарт для того, щоб інститут помічника ветерана був дійсно «інформаційним радником» у новому для ветерана цивільному житті.**

Подальший розвиток інституту помічника ветерана має спиратися на досвід, накопичений у розвинутих країнах світу щодо вирішення проблем, з

якими стикаються ветерани, і сприяти їх реінтеграції у цивільне життя. Однак, як зазначає І. Мамаєв (2024), цей інститут можна вважати інноваційним механізмом українського законодавства, який не має прямих аналогів у законодавстві іноземних країн, що ускладнює запозичення досвіду.

Утім, певний інтерес для формування й розвитку інституту помічника ветерана становить досвід **Австралії**. Міністерство у справах ветеранів Австралії реалізує комплексну державну політику супроводу переходу військовослужбовців до цивільного життя. Ключовими елементами цієї політики є Стратегія переходу ветеранів до цивільного життя (Veteran Transition Strategy, далі — Стратегія) і відповідний План дій (Action Plan), які ґрунтуються на цілісному, людиноцентричному підході до реінтеграції ветеранів і членів їхніх сімей. Австралійська модель переходу передбачає ранню підготовку до цивільного життя, тобто ще на етапах проходження військової служби, що розглядається як важлива умова забезпечення благополуччя ветеранів та їх готовності до життя після завершення служби. Значну увагу приділено інформаційному супроводу і навігації у системі послуг, що дає змогу ветеранам і членам їхніх родин своєчасно отримувати доступ до необхідної підтримки відповідно до індивідуальних потреб. До процесу переходу залучаються і безпосередньо родини ветеранів, що є важливим чинником їхньої успішної соціальної адаптації. У межах Стратегії також акцентовано увагу на розвитку освіти, професійних навичок і можливості працевлаштування ветеранів і членів їхніх сімей, а також на забезпеченні їх фінансового благополуччя, що розглядається як основа соціальної стабільності й економічної самостійності. Важливою складовою політики є формування позитивної культури переходу, яка сприяє суспільному визнанню військової служби і підтримує ветеранів у процесі інтеграції у цивільне середовище^{22, 23}.

Практична реалізація зазначених пріоритетів доповнюється низкою спеціалізованих програм. Зокрема, у Австралії функціонує програма Stepping Out, яка передбачає проведення воркшопів для військовослужбовців і членів їхніх сімей, спрямованих на підготовку до переходу, формування реалістичних очікувань і розвиток адаптаційних навичок. Важливе місце в системі підтримки ветеранів займає служба Open Arms, яка надає цілодобову психологічну допомогу, організовує групові програми, тренінги з адаптації, а також забезпечує функціонування спеціалізованих центрів підтримки (hubs) для ветеранів та їхніх родин. Діяльність цієї служби охоплює період до, під час і після звільнення зі служби і характеризується активним залученням сімей до процесу реінтеграції²⁴. Австралійський досвід демонструє ефективність комплексного, міжсекторального і сімейно орієнтованого підходу до підтримки ветеранів,

²² Veteran transition strategy. Australian Government. Department of Veteran's Affairs. 40 p. URL: <https://www.dva.gov.au/sites/default/files/2024-12/veteran-transition-strategy.pdf>

²³ Veteran transition action plan. Australian Government. Department of Veteran's Affairs. 13 p. URL: <https://surl.li/aclvky>

²⁴ Transition to civilian life. Australian Government. Department of Veteran's Affairs. 2025. Aug 05. URL: <https://surl.li/sqtqtd> (дата звернення: 06.01.2026).

що може слугувати важливим прикладом для адаптації і розвитку відповідних інституцій в Україні, у тому числі й інституту помічника ветерана.

У **Канаді** сформовано комплексну систему підтримки ветеранів, спрямовану на забезпечення їхнього успішного переходу від військової служби до цивільного життя. Центральним елементом цієї системи є Центр переходу (Transition Centres), створений у співпраці з Міністерством у справах ветеранів і Міністерством національної оборони Канади, які виконують функції стратегічного планування переходу, індивідуального консультування ветеранів, а також координації доступу до соціальних, медичних і реабілітаційних послуг²⁵. Важливим напрямом державної політики є реалізація Національної стратегії працевлаштування ветеранів (National Veterans Employment Strategy, далі — Національна стратегія), яка спрямована на сприяння працевлаштуванню ветеранів. Національна стратегія базується на врахуванні рівня освіти, професійних компетентностей і навичок, набутих під час військової служби, а також на розвитку партнерств з приватним сектором для полегшення інтеграції ветеранів у цивільний ринок праці. Окремий акцент зроблено на механізмах визнання і трансферу військових кваліфікацій у цивільні професійні стандарти²⁶. Комплексна реабілітаційна підтримка забезпечується через Програму реабілітаційних послуг і професійної допомоги (Rehabilitation Services and Vocational Assistance Program), яка поєднує медичну, психосоціальну і професійну реабілітацію й орієнтована на відновлення функціональних можливостей ветеранів, подолання наслідків служби для фізичного і психічного здоров'я, а також формування нових професійних траєкторій²⁷.

Окремим компонентом канадської моделі є система підтримки сімей ветеранів, що реалізується через інститути Радника з питань переходу для сімей ветеранів (Family Transition Advisor) і Телемедичної служби підтримки сімей ветеранів (Veteran Family Telemedicine Service). Ці служби забезпечують консультаційну, психологічну і медичну допомогу членам сімей, визнаючи їхню ключову роль у процесі соціальної адаптації ветеранів²⁸.

Варто зазначити, що канадський підхід характеризується високим рівнем інтеграції медичної, психологічної і профорієнтаційної допомоги, розвитком мережі центрів переходу з чітко визначеним переліком сервісів, а також активним залученням роботодавців до процесу адаптації ветеранів. Така модель демонструє системний і міжсекторальний підхід до реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство й може слугувати орієнтиром для розробки аналогічних політик у інших країнах.

США та європейські країни накопичили схожий досвід у контексті повернення ветеранів до цивільного життя, який охоплює консультації, тренін-

²⁵ Transition Centres. *Government of Canada*. URL: <https://surl.li/hfaaqx> (дата звернення: 10.12.2025).

²⁶ National Veterans Employment Strategy. *Government of Canada*. URL: <https://surl.li/nldhfv> (дата звернення: 12.12.2025).

²⁷ Health. *Government of Canada*. URL: <https://surl.li/zgousx> (дата звернення: 13.12.2025).

²⁸ Social Integration. *Government of Canada*. URL: <https://surl.li/idqgpm> (дата звернення: 18.12.2025).

ги, допомогу з працевлаштуванням, доступ до подій та інформаційних ресурсів. Варто звернути увагу, що підтримка і перехід до цивільного життя починаються під час служби (ще на тому етапі повинні бути створені ресурси й проведені консультації, які допомагають ветерану готуватися до цивільного життя), надається психологічна, реабілітаційна і професійна допомога ветеранам. Діють *regional hubs* — місця, де концентруються послуги консультантів, реабілітологів, кар'єрних консультантів, надається юридична допомога. Відбувається партнерство з приватним сектором, щоб ветерани мали можливість працювати, а військовий досвід сприймався як ресурс.

Зарубіжна практика щодо реінтеграції ветеранів у цивільне життя не є прямим аналогом інституту помічника ветерана, а, радше, являє собою різні програми, що виконують функції з направлення на реабілітацію, сприяння інтеграції, надання супроводу, соціальної, правової і психологічної підтримки ветеранів. Серед особливостей програм підтримки ветеранів у зарубіжних країнах доцільно виокремити такі:

- застосовується індивідуальний підхід: кожен ветеран має специфічні потреби (фізичні, психологічні, соціальні), тому потрібен супровід одного або кількох фахівців, які координують доступ до різних сервісів;
- надається комплексна підтримка: медична і психологічна реабілітація, професійна перепідготовка, соціальна адаптація, підтримка сімей;
- здійснюється підтримка в працевлаштуванні й формуванні навичок: адаптовані курси, допомога в написанні резюме, навчання навичок цивільної роботи, сертифікація, трансфер військових навичок;
- відбувається підтримка сімей ветеранів: вплив служби на сімейні взаємини, якість життя родин. Підтримка сімей і соціальна інтеграція охоплюють сімейні консультації, програми для партнерів, дітей (школа кар'єри для партнерів, психологія сім'ї), мережі ветеранів (клуби, волонтерські ініціативи);
- підтримка через інших ветеранів: ветерани часто отримують користь, коли контактують з іншими ветеранами, які пройшли подібний шлях;
- вирішуються питання з надання житла і соціального захисту: програми запобігання бездомності (тимчасове житло, орендні ваучери), допомога з оформленням пільг; юридична допомога (отримання пільг, земельні питання, права ветеранів);
- здійснюється економічна підтримка і мікрофінансування: гранти / стипендії на навчання; мікрогранти на стартапи; консультації з бізнес-планування; програми з працевлаштування з частковою компенсацією зарплат роботодавцю;
- здійснюється моніторинг допомоги ветеранам за чіткими показниками або результатами;
- досліджується зворотній зв'язок від ветеранів, відповідно до якого відбувається коригування програм.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження процесу становлення інституту помічника ветерана в Україні як важливого елементу системи підтримки ветеранів і членів їхніх сімей показало його еволюцію від соціальних ініціатив до формалізованої інституційної практики. Актуалізація необхідності запровадження такого інституту в Україні зумовлена масштабними соціальними наслідками війни, зростанням чисельності ветеранів і потребою в комплексному супроводі їхньої реінтеграції у цивільне життя. Інститут помічника ветерана виконує посередницьку функцію між ветеранами і системою державних і муніципальних сервісів, сприяючи підвищенню доступності соціальних, медичних, психологічних, правових та освітніх послуг. Водночас виявлено низку проблем у контексті ефективного функціонування цього інституту, зокрема, фрагментарність нормативно-правового регулювання, обмеженість ресурсного забезпечення, нерівномірність упровадження на місцевому рівні, а також недостатню інституційну визначеність професійних стандартів діяльності помічника ветерана.

Подальша інституціоналізація інституту помічника ветерана має проводитися з урахуванням кращих міжнародних практик підтримки ветеранів, що передбачає чітке визначення функціональних повноважень, механізмів міжвідомчої взаємодії, системи підготовки і підвищення кваліфікації фахівців, а також інтеграцію цього інституту в ширшу систему соціальної політики і політики зайнятості. Ефективне функціонування інституту помічника ветерана сприятиме забезпеченню довгострокової соціальної згуртованості й стійкого повоєнного розвитку українського суспільства.

Перспективи подальших наукових досліджень доцільно пов'язати з поглибленим аналізом ефективності діяльності помічників ветеранів з розробкою критеріїв оцінювання результативності їхньої роботи, вивченням соціально-економічного ефекту для ветеранів і громад, а також дослідженням можливостей цифровізації і міжсекторальної взаємодії у межах розвитку цього інституту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Балухтіна, О., Танкушина, Л. (2024). Запровадження в Україні інституту помічника ветерана та шляхи його вдосконалення. *Ввічливість. Humanitas.* (6). С. 3—7. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.6.1>
- Мамаєв, І. (2024). До питання функціонування інституту помічника ветерана / фахівця із супроводу. В: Економічна безпека: міжнародний і національний рівень. 36. наук. праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами III науково-практичної конференції (Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 16 липня 2024 р.). 149 с. С. 76—86. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/ae3e022c-e160-4429-9e3c-faf0a890b507/content>
- Захаріна, Т. (2024). Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти. Дис. ... док. пед. наук.

Національна академія педагогічних наук України; Інститут проблем виховання. Київ, 672 с. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Dis_Zakharina.pdf

Надійшла 16.01.2026

Прорецензована 11.02.2026

Доопрацьована 04.03.2026

Підписана до друку 06.03.2026

Оприлюднена 23.03.2026

REFERENCES

- Balukhtina, O., Tankushyna, L. (2024). Introduction of the veteran assistant institute in Ukraine and ways of its improvement. *Politeness. Humanitas.* (6). P. 3—7. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.6.1> [in Ukrainian].
- Mamaiev, I. (2024). On the functioning of the institute of veteran assistants/specialists for veteran support. *In: Economic Security: International and National Level. Collection of scientific works of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine based on the materials of the III scientific and practical conference (Kharkiv, July 16, 2024).* 149 p. P. 76—86. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/ae3e022c-e160-4429-9e3c-faf0a890b507/content> [in Ukrainian].
- Zakharina, T. (2024). Theoretical and methodological principles of social reintegration of Russian-Ukrainian war veterans in institutions of higher education. Dr. Sci. Thesis (Pedagogy). National Academy of Educational Sciences of Ukraine; Institute of Problems on Education. Kyiv. 672 p. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Dis_Zakharina.pdf [in Ukrainian].

Received on January 16, 2026

Reviewed on February 11, 2026

Revised on March 4, 2026

Signed for printing n March 6, 2026

Published on March 23, 2026

Iryna Teriukhanova, PhD (Econ.), Senior Research Fellow,
Senior Research Fellow of the Department of Socioeconomics of Labor
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panas Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine
Tetiana Perehudova, PhD (Econ.), Associate Professor,
Senior Research Fellow of the Department of Socioeconomics of Labor
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panas Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

FROM SOCIAL INITIATIVE TO INSTITUTION: FORMATION OF THE VETERAN ASSISTANT INSTITUTION IN UKRAINE

The institutionalization of veteran assistants as an institution of informational counselors for combat veterans, persons with war-related disabilities and military personnel at the stage of their transition to civilian life is studied. The main problems of the functioning of the veteran assistant institution are identified, and proposals for increasing the efficiency of the activities of specialists in supporting war veterans are substantiated. The relevance of

this institution is shown to be due to the large-scale social effects of war, the growth in the number of veterans and the need for comprehensive support for their reintegration into civilian life. It is established that the veteran assistant institution performs an intermediary function between veterans and the system of state and municipal services, contributing to increasing the availability of social, medical, psychological, legal and educational services.

The key problems of the functioning of the veteran assistant institution are outlined, in particular, insufficient transparency and justification of funding mechanisms, the need to uniformize the methodological framework of support specialists' activities, the lack of clear criteria for assessing the effectiveness of their work, as well as the need for systemic monitoring of the effectiveness of relevant state program implementation. The study substantiates the advisability of further institutionalization of the veteran assistant institution, taking into account the best international practices of veteran support, which involves a clear definition of functional authority, mechanisms for interagency interaction, a system of specialist training and upskilling, as well as the integration of this institution into a broader system of social policy and employment policy. The foreign experience of organizing support for veterans and the possibility of its adaptation to national conditions are analyzed. The effective functioning of the veteran assistant institution will contribute to ensuring long-term social cohesion and resilient post-war development of Ukrainian society.

Keywords: *war veterans; veteran assistant institution; specialist in supporting war veterans and demobilized persons; social policy.*

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИКА

Доступ до змісту журналу. Журнал «Економіка України» розповсюджується за передплатою друкованого або електронного варіанта. Відкритий доступ до повних версій статей журналу є на сайті журналу і на сайті Національної бібліотеки імені Вернадського відразу після їх розміщення.

Принципи. Редакційна політика журналу заснована на принципах об'єктивності та неупередженості при відборі статей з метою їх публікації; високих вимог до якості наукових досліджень; обов'язковості та конфіденційності рецензування статей; додержання колегіальності при ухваленні рішень щодо публікації статей; доступності та оперативності у спілкуванні з авторами; суворого дотримання авторських і суміжних прав (з укладанням з кожним автором (співавтором) Ліцензійного договору на використання твору).

Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного автора, редактора, рецензента, видавця, організації.

Етика публікацій. Редакційна колегія журналу вимагає від авторів наслідувати формальним та етичним правилам підготовки і публікації наукових робіт, що вони подають до редакції. Ці норми зумовлено стандартами якості наукових статей, прийнятими у світовому науковому співтоваристві, зокрема публікаційними принципами Publishing Ethics Resource Kit (PERK), рекомендаціями Elsevier, Комітету з етики публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE), етичним кодексом вченого України, а також досвідом роботи іноземних та українських професіональних спільнот, наукових організацій, редколегій та редакцій видань.

Етичні зобов'язання редакційної колегії журналу

1. Редакційна колегія несе відповідальність за рівень наукового наповнення журналу.
2. Всі наукові матеріали проходять ретельний відбір через подвійне «сліпе» рецензування. Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статтю або повернути її на доопрацювання. Автор зобов'язаний доопрацювати статтю відповідно до зауважень рецензентів.
3. Редакційна колегія оцінює рукописи щодо їх наукового змісту без будь-яких расових, гендерних, сексуальних, релігійних, етнічних або політичних упереджень. Вона виносить об'єктивні рішення, які не залежать від комерційних або інших інтересів, і забезпечує чесний процес рецензування.
4. Редакційна колегія може відхилити рукопис без рецензування, якщо вважає, що він не відповідає профілю або в тексті виявлено плагіат.
5. Редакційна колегія виступає проти фальсифікації, плагіату, направлення автором одного рукопису до кількох журналів, багаторазового копіювання тексту статті в різних місцях, введення громадськості в оману щодо реального внеску автора в опубліковану наукову роботу.
6. Редакційна колегія має право вилучити вже опубліковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про даний факт вилучення статті редакція повідомляє як автору статті, так і організації, де було виконано дослідження.
7. Співробітники редакції не надають іншим особам інформації, пов'язаної із змістом рукописів, що перебувають на розгляді, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.
8. Згідно з міжнародним законодавством щодо додержання авторського права на електронні інформаційні ресурси, матеріали сайту не можуть бути відтворені повністю або частково в будь-якій формі (електронній чи друкованій) без попередньої письмової згоди редакції журналу. При використанні опублікованих матеріалів у контексті інших документів обов'язково необхідними є посилання на першоджерело.
9. Редактори, автори і рецензенти повинні повідомляти про свої інтереси, які можуть вплинути на їх об'єктивність при редагуванні та рецензуванні матеріалів статей (випадок конфлікту інтересів). Такими можуть бути інтереси інтелектуального плану, фінансові, персональні, політичні, релігійні.

Етичні зобов'язання автора

1. Автор несе повну відповідальність за зміст статті і сам факт її публікації.
2. Автор повинен цитувати ті публікації, які мали визначальний вплив на суть викладеного у статті. Необхідно також належним чином вказувати джерела принципово важливих матеріалів, використаних у даній роботі, якщо вони не були отримані самим автором.
3. Є недопустимими плагіат як оригінальна робота і подання до публікації раніше надрукованої статті. У випадку виявлення зазначених фактів відповідальність несе автор.
4. Співавторами статті мають бути всі ті особи, які зробили вагомий науковий внесок у подану роботу і поділяють відповідальність за отримані результати. Автор, який подає рукопис до публікації, відповідає за те, щоб до списку співавторів були включені тільки ті особи, які відповідають критерію авторства, і бере на себе відповідальність за згоду інших авторів статті на її публікацію в журналі.

EDITORIAL POLICY AND ETHICS

Access to the contents of the journal. The journal «Economy of Ukraine» is circulated by the subscription of a printed or electronic version. The open access to the full versions of articles are on the journal's site and on the site of the Vernadsky National Library of Ukraine immediately after their posting.

Principles. The editorial policy of the journal is based on the principles of objectivity and impartiality at the selection of manuscripts with the purpose of their publication; high exactions to the quality of scientific studies; obligation and confidentiality of the reviewing of manuscripts; compliance of the collectivity in the decision making concerning the publication of manuscripts; accessibility and immediacy of the communication with the authors; strict compliance of author's and related rights (with the conclusion of the License agreement for the use of the work with each author (coauthor)).

The prevention of illegal publications is the responsibility of each author, editor, reviewer, publisher, and organization.

Ethics of publications. The Editorial Board of the journal demands that the authors keep the appropriate level of formal and ethical rules in the preparation and the publication of scientific works submitted to the Editorial Board of the journal. These norms are determined by the quality standards for scientific articles accepted in the world scientific community, in particular, by the publication principles of the Publishing Ethics Resource Kit (PERK), recommendations of the academic publishing house Elsevier, Committee on Publication Ethics (COPE), the ethic code of Ukraine's scientists, and the work experience of foreign and Ukrainian professional communities, scientific institutions, editorial boards, and editorial staffs.

Ethic obligations of the Editorial Board of the journal

1. The Editorial Board is responsible for the level of the scientific content of the journal.
2. All scientific materials pass the careful selection and the «blind» reviewing. The Editorial Board reserves the right to reject a manuscript or to return it for a modification. The author must rework the manuscript in correspondence with the remarks of reviewers.
3. The Editorial Board evaluates manuscripts for their scientific content without any racial, gender, sexual, religious, ethnic or political bias, and makes the objective decisions independent of commercial or other interests, and ensures the fair process of reviewing.
4. The Editorial Board can reject a manuscript without reviewing, by considering that it does not correspond to the profile of the journal or plagiarism is detected in the text.
5. The Editorial Board opposes the falsification, plagiarism, submission of a single work into several journals, multiple copying of article's text in different places, and misleading the community as for author's real contribution to a specific scientific work.
6. The Editorial Board has right to withdraw the published article in the case of the violation of any rights or commonly accepted norms of the scientific ethics. About such fact of the withdrawal of the article, the Editorial Board will inform the author and the organization, where such work was executed.
7. The editorial staff provides no information concerning the content of a manuscript under consideration to any persons, except for those participating in its professional assessment.
8. According to the international legislation as for the compliance of author's rights, the materials of a site cannot be reproduced completely or partially in any form (electronic or printed) without the preliminary written agreement of the Editorial Board of the journal. If the published materials are used in the context of other acts, the citation of the original source should be obligatorily made.
9. Editors, authors, and reviewers must inform about their interests, which would affect their objectivity at the editing and reviewing of the manuscripts (the case of a conflict of interests). Such can be the intellectual, financial, personal, political, or religious interests.

Ethic obligations of authors

1. The author bears the complete responsibility for the content of the article and for the very fact of its publication.
2. The author should cite those publications that had the defining influence on the essence of studies presented in the article and those that can rapidly inform the reader about the earlier works important for the comprehension of the given trend. It is necessary also to properly indicate the sources of basically significant results used in the, if those results were not got by the author his/herself.
3. The plagiarism as an original work and the submission of the earlier published article are impermissible. If such facts will occur, the author will bear the complete responsibility.
4. Coauthors of the article should be those persons who gave a weighty scientific contribution to the submitted work and share liability for the obtained results. The author submitting the manuscript for the publication is responsible for that the list of coauthors includes only those persons who correspond to the authorship criterion and takes the responsibility for the consent of other authors of the manuscript for its publication in the journal.

Рекомендовано до друку Редакційною колегією журналу
(протокол № 3 від 16.03.2026 р.)

Recommended for publication by the Editorial board
(Minutes No. 3 of March 16, 2026)

При передруку посилання на журнал «Економіка України» обов'язкове
While using refer to «Economy of Ukraine» is obligatory

Адреса редакції:

01011, Київ, вул. Панаса Мирного, 26, кім. 602
тел. +38 (044) 280-12-34
E-mail: econom-ukraine@ukr.net
<https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/index>

Редактор *І.В. Корнієнко*

Перекладач *А.О. Чепиленко*

Комп'ютерна верстка *К.М. Васильковська*

Підп. до друку 23.03.2026. Формат 70 × 108/16.
Гарн. Minion Pro. Тираж 119 прим.

Видавець і виготовлювач: ВД «Академперіодика» НАН України, 01004, Київ-4, вул. Терещенківська, 4.
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 544 від 27.07.2001.

ТРИВАЄ ПЕРЕДПЛАТА
на 2026 рік

За Каталогом видань України «Преса поштою»:

- у відділеннях поштового зв'язку
- в операційних залах поштамтів у пунктах приймання передплати
- через сервіс Укрпошти «Онлайн-передплата»

Передплатний індекс 74158



